

Osnivač:
MINISTARSTVO
PROSVJETE I KULTURE
NR CRNE GORE

Prvi broj publikovan:
15. JANUARA 1949.

DOBITNIK
„OKTOIHA“ 1998.

Prosvjetni rad

List crnogorskih prosvjetnih, kulturnih i naučnih radnika

„GRLICA“, prva crnogorska periodična publikacija (Cetinje, 1835–1839)

„PROSVJETA“, prvo crnogorsko pedagoško glasilo (Cetinje, 1889–1901)

Broj 63

FEBRUAR 2023.

ISSN 0033-1686

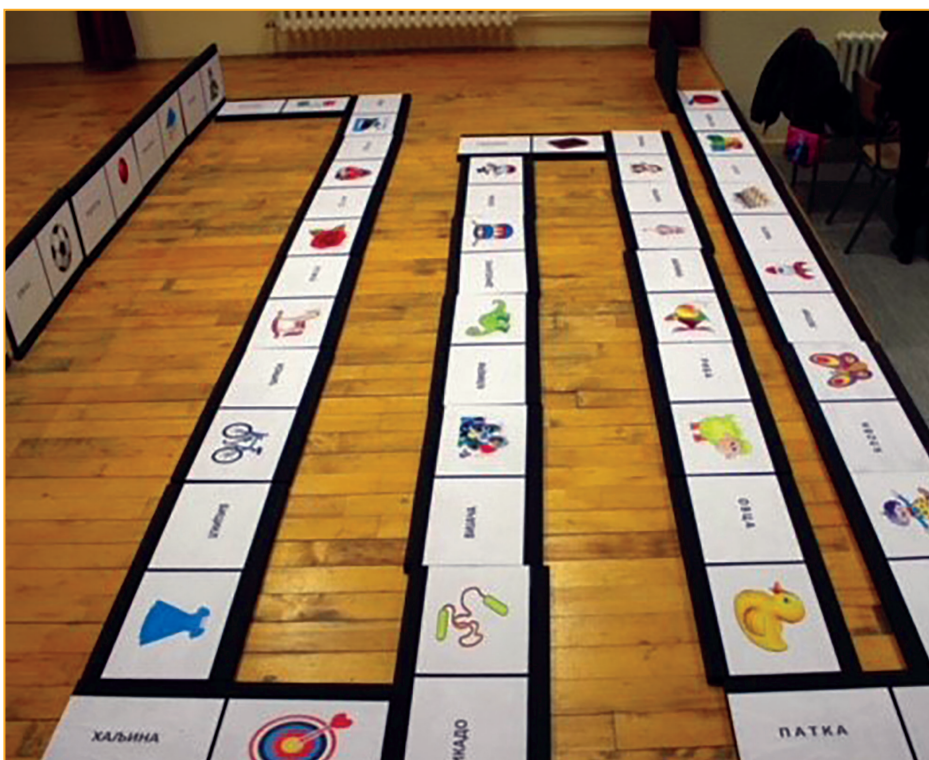
ПРОСВЈЕТНИ РАД

VEPRIMTARIA ARSIMORE

EDUCATION REPORTER

TEMA BROJA: INKLUZIVNO OBRAZOVANJE

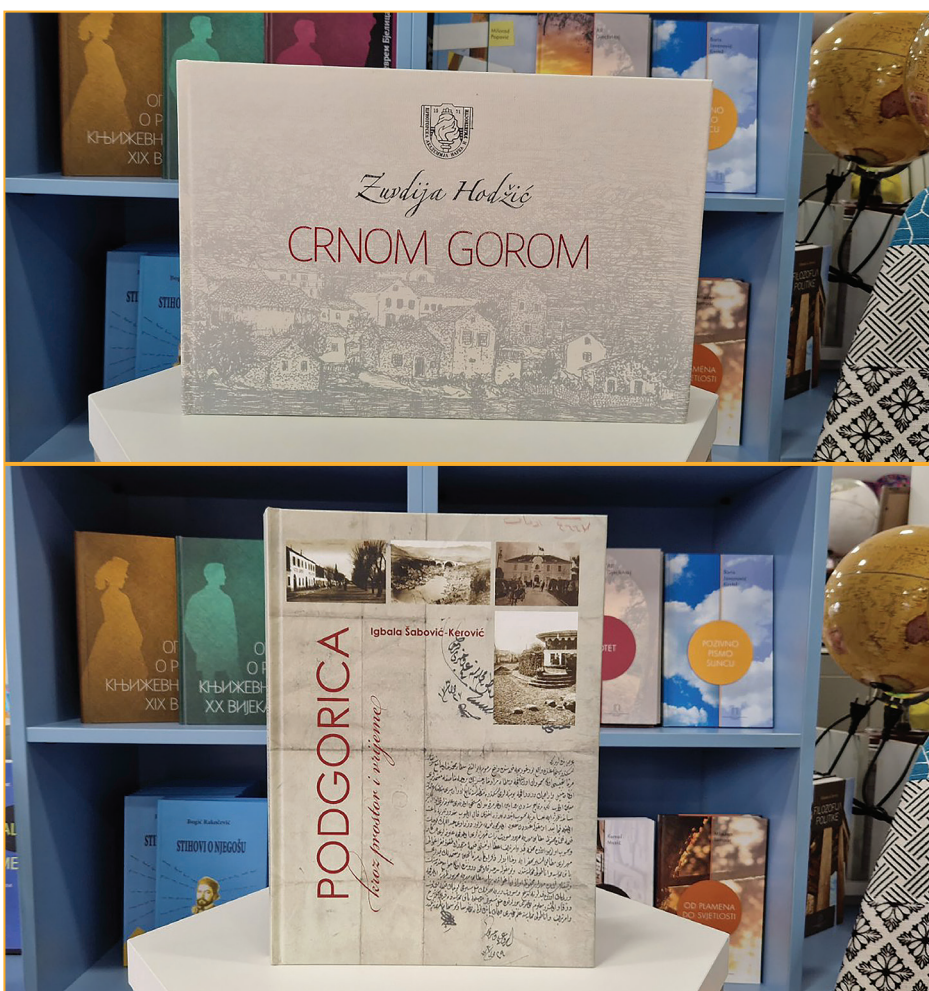
Istraživali smo kako se u Crnoj Gori realizuje inkluzivno obrazovanje i u kakvim uslovima stižu znanja djeca uključena u ovaj proces

Str. 4

Naslovi renomiranih izdavača iz zemlje i regiona
u knjižarama Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva

ODSAD I IZDANJA CRNOGORSKE AKADEMIJE NAUKA U UMJETNOSTI

Str. 21

U FOKUSU: DOBITNICE „OKTOIHA“, PROFESORICE MILICA VOJINOVIĆ I SVETLANA VARAGIĆ

Str. 2

Djeca iz Ukrajine i drugih stranih država
u crnogorskom obrazovnom sistemu

ODGOVOR NA OBRAZOVNE I RAZVOJNE POTREBE

Str. 14

DOBITNICI GODIŠNJIH NAGRADA MINISTARSTVA NAUKE I TEHNOLOŠKOG RAZVOJA

Str. 19

Intervju s Dragicom Lompar, direktoricom Nacionalne biblioteke Crne
Gore „Đurđe Crnojević“

STEPEN RAZVOJA BIBLIOTEKARSTVA OGLEDALO JE KULTURNOG DOMETA SVAKE ZEMLJE

Str. 22

Ministar prosvjete mr Miomir Vojinović uručio Državnu nagradu „Oktoih“

OBRAZOVANJE TEMELJ I STUB SVAKE DRŽAVE

- **Ministar Vojinović:** U ovim složenim društvenim prilikama poseban izazov predstavlja poziv prosvjetnog radnika, a istorija pokazuje da se ovako složeni zadaci mogu povjeriti samo najboljima
- **Prof. dr Milivoje Radović:** Nagradu „Oktoih“ za 2022. godinu dobili najbolji kandidati od predloženih, jer su vrednovanjem po svim kriterijumima ostvarili najviše bodova
- **Prof. dr Martin Čalasan:** Naša je misija da doprinosimo kvalitetu i uspješnosti cjelokupnog obrazovnog sistema, a samim tim i cijelog društva

Ministar prosvjete mr **Miomir Vojinović** uručio je na svečanosti u Vili Gorića Državnu nagradu „Oktoih“ **Svetlani Varagić**, profesoricu hemije u Gimnaziji „Slobodan Škerović“ u Podgorici, **Milici Vojinović**, profesoricu ekonomske grupe predmeta u Srednjoj ekonomskoj školi „Mirko Vešović“ u Podgorici, i dr **Martinu Čalasanu**, docentu na Elektrotehničkom fakultetu Univerziteta Crne Gore.

On je tom prilikom kazao da su „Oktoih“ i Crna Gora neraskidivo viševjekovno jedinstvo, i dodao da u ovim složenim društvenim prilikama poseban izazov predstavlja poziv prosvjetnog radnika, te da istorija pokazuje da se ovako složeni zadaci mogu povjeriti samo najboljima.

„Obrazovanje je, bilo i ostalo, i temelj, i stub svake države. Koristim i ovu priliku da istaknem da me posebno raduje podatak da u ovom trenutku preko 60

odsto građana vjeruje obrazovnom sistemu Crne Gore. To govori u prilog tome da je ova Vlada procesu reformi u školstvu prišla na poseban način. Treba naglasiti da smo uradili sveobuhvatnu analizu našeg obrazovanja, poslije koje će stručni timovi na svim nivoima odgovoriti složenim zahtjevima koji stoje pred nama“, istakao je ministar Vojinović.

„Realizacija infrastrukturnih projekata je dio prioriteta na koje ćemo staviti poseban akcenat. Vjerujem da je Crna Gora u potpunosti spremna da nastavi ulaganja u obrazovni proces, čime šaljemo jasnu poruku da nam je i želja i cilj, ali i mjesto u modernom društvu demokratskih evropskih vrijednosti“, rekao je Vojinović.

On je kazao da je siguran da je žiri za dodjelu ove nagrade uzeo u obzir sve činjenice koje je trebalo sagledati prije donošenja konačne odluke.

„Dragi dobitnici, neka vam znanje, stručnost, profesionalni kvaliteti, obrazovna dostignuća, inovativni poduhvati i dalje budu ideje vodilje na polju obrazovanja. Vaš primjer treba da slijede generacije mladih ljudi. Dostojni ste reprezentivi najuzvišenijih vrijednosti, koje su vas preporučile za ovo prestižno priznanje. Vjerujem da ova velika nagrada predstavlja dodatni impuls i podstrek da nastavite svoj stručni i profesionalni put, ulažući znanje za dobrobit svoje države“, naglasio je ministar Vojinović.

Odluku žirija obrazložio je predsjednik prof. dr **Milivoje Radović**.

On je naglasio da su Nagradu „Oktoih“ za 2022. godinu dobili najbolji kandidati od predloženih, jer su vrednovanjem po svim kriterijumima ostvarili najviše bodova.

Osim profesora Radovića, članovi žirija bili su prof.

dr **Božidar Popović**, **Milica Žižić**, **Mijajlo Đurić** i **Marko Spaić**.

U ime nagrađenih zahvalio je dr Martin Čalasan.

On je naglasio da je Državna nagrada „Oktoih“ najveće crnogorsko priznanje u oblasti obrazovanja koje snagom svoje simbolike širi ljubav prema učenju, obrazovanju, vaspitanju, nauci, jednostavno širi ljubav prema

knjizi i prema životu. Prema njegovim riječima, ovo priznanje predstavlja veliku odgovornost i obavezu i podstiče na veći rad, te stvaranje djela u obrazovanju, nauci i vaspitanju, dostojnih imena ove nagrade.

„Svim prosvjetnim radnicima u Crnoj Gori 'Oktoih' definiše putokaz i cilj rada. Naša je misija da doprinosimo kvalitetu i uspješnosti

cjelokupnog obrazovnog sistema, a samim tim i cijelog društva.

Ljepota rada u obrazovnom sistemu je u tome što imamo privilegiju da kreiramo i oblikujemo vremenske okvire i ambijent gdje djeca, učenici i studenti provode najveći, najljepši, ali i najvažniji period svog života“, istakao je Čalasan.

Lj. V.

Dobitnica Državne nagrade „Oktoih“: **Svetlana Varagić**, profesoricu hemije u Gimnaziji „Slobodan Škerović“

USPJESI PODSTICAJ ZA DALJA DOSTIGNUĆA

- **Đacima treba pomagati ne samo u savladavanju gradiva, već i razumjeti neke njihove greške i pomoći im u njihovom prevazilaženju**
- **Uspješnost nastavnika zavisi i od sposobnosti prilagođavanja postojećim uslovima**
- **Autoritet u učionici treba izgraditi ponašanjem, stavom, komunikacijom i naravno znanjem**

Dugogodišnja izuzetna posvećenost prosvjetnom pozivu profesorice hemije u Gimnaziji „Slobodan Škerović“ u Podgorici **Svetlane Varagić** rezultirala je Državnom nagradom „Oktoih“ za 2022. godinu.

O tome šta joj ovo najveće priznanje u oblasti obrazovanja znači, ona kaže: „Velika je čast dobiti ovu prestižnu nagradu. Ona predstavlja vrh stremjenja jednog pedagoga u svojoj karijeri. To je krana mog dugogodišnjeg rada u prosvjeti, posvećenosti učenicima, školi i uopšte obrazovanju u Crnoj Gori.“

Prosvjetni poziv je izuzetno odgovoran i zahtjevan, a prema mišljenju naše sago-vornice najljepši.

„Raditi sa djecom u njihovom najosjetljivijem periodu

mladosti nije lako. Treba im pomagati, ne samo u savladavanju gradiva, već i razumjeti neke njihove greške i pomoći im u njihovom prevazilaženju. S njima je potrebno postupati kao sa svojom djecom – biti strog, imati jasne zahteve, ali i ne pretjerivati, osjetiti kad je potrebno i malo popustiti“, ističe ona, objašnjavajući šta je u tom poslu najbitnije.

Doprinos poboljšanju kvaliteta nastave

Kako su u predlogu za dodjelu ove nagrade navele njene kolege, profesorica Varagić, uprkos godinama i brojnim generacijama koje je obrazovala, sa još većim entuzijazmom ulazi u nova iskustvena polja i ostvaruje

zavidne rezultate, dajući svoj maksimum.

„Željna novih znanja, radi na njegovanju modernih profesionalnih tekovina, ne zaboravljajući dobre tradicionalne vrijednosti. Izvještajući o eksternoj i internoj evaluaciji profesorice Varagić prepoznaju kao kariku koja konstantno doprinosi poboljšanju kvaliteta nastave i učenja. Ona je jednako posvećena učenicima, takmičarima, pripravnici, kolegama i saradnicima, kao i ličnom profesionalnom napredovanju u cilju pružanja što kvalitetnijeg znanja“, stoji u predlogu Nastavničkog vijeća Gimnazije „Slobodan Škerović“.

Za uspjeh u ovom poslu, osim posvećenosti i odgovornosti, potrebna je i velika ljubav prema tom pozivu.

„Veliko je zadovoljstvo kada vidim da su djeca naučila i da sam uspjela da ih zainteresujem za ovu prirodnu nauku koja im se činila 'preteškom'. Radujem se kada mi se jave moji bivši učenici, koji su veoma dobri studenti i uspješni stručnjaci, sa riječima zahvalnosti. Citiraću jednog od njih: 'Uveli ste nas u svijet hemije i njenu vječnu igru', navodi profesorica Varagić.

Za dobre rezultate u redovnoj nastavi potrebno je dosta truda i volje. Za rad u vannastavnim aktivnostima neophodan je dodatni napor i podsticaj.

„Vannastavne aktivnosti su neophodne da bi se učenici pripremili za razna

takmičenja, a prije svega za Državno takmičenje znanja u organizaciji Ispitnog centra, kao i Olimpijadu znanja u organizaciji PMF-a. Dodatni časovi se moraju organizovati i za učenika koji hoće više da nauče, jer za dva časa nedjeljno u odeljenju od 32 učenika nije moguće naučiti više od planom i programom predviđenog gradiva.“

Profesorica Varagić prepoznata je kao mentorka učenicima koji su uspješni na takmičenjima. O tome kako ih motiviše, ona kaže: „Teško je motivisati učenike za takmičenja, jer je potrebno dosta vremena za pripremu. Nadmetanja su često organizovana u vrijeme pismenih zadataka, ocenjivanja, pa je to sve teško uskladiti. Ali ima učenika koji se vrlo savjesno pripremaju i postižu zavidne rezultate. Pokušavam im objasniti da ne moraju uvijek osvojiti prvo mjesto, ali svaki urađen test na takmičenju je jedno novo iskustvo. Uzeću za primjer učešće naših gimnazijalaca na Međunarodnom hemijskom turniru u Moskvi 2018. i 2019. godine. To je veoma zanimljivo takmičenje, primarna je hemija, ali i poznavanje ostalih i prirodnih i društvenih nauka. Naši učenici su ostavili dobar utisak i bili zapaženi. Samo pojavljivanje na Lomonosovljevom univerzitetu sa predstavnicima drugih država je mnogo značilo.“

Prema riječima ove iskustvene profesorice, profesionalno

usavršavanje je bitno za svakog nastavnika. Kako kaže, dostupan je velik broj seminara i obuka koje organizuje Zavod za školstvo, a potrebno je što više stručnih seminara, naročito za prirodne nauke.

Uspješan rad u školi zahtijeva i stalnu komunikaciju sa roditeljima.

„Međusobna saradnja roditelja i nastavnika neophodna je radi boljeg upoznavanja učenika. Pored roditeljskih sastanaka organizuju se i individualni razgovori kako bi se nastavnik informisao i o uslovima života u porodici, nekim specifičnostima u vezi sa učenicima, a sve u cilju poboljšanja opštih rezultata obrazovno-vaspitanog rada. Kod nas u školi organizuju se i dani otvorenih vrata, kad roditelji mogu prisustvovati časovima i aktivno se uključiti u nastavni proces“, kaže profesorica Varagić.

Časove ne treba improvizovati, već ih pripremiti

Za realizaciju nastave iz prirodnih nauka, kao što je hemija, važna je očigledna nastava.

„U većini škola najčešće ne postoje odgovarajuće laboratorije. Ali i ako ih ima, nemoguće je raditi u njima kad su odjeljenja preokobrojna (32 učenika). Zato je potrebno podijeliti odjeljenja u više grupa, ali se na taj način povećava fond časova. To nameće potrebu za novim nastavnicima, a hemicarima u Crnoj Gori nema.

Primjere za očiglednu nastavu imamo u domaćinstvu i u prirodi, i na to treba ukazivati učenicima“, ističe ova laureatkinja, i dodaje da uslovi nisu idealni, nisu nikad ni bili, niti će biti, ali uspješnost rada nastavnika zavisi i od sposobnosti prilagođavanja postojećim uslovima.

Današnjim učenicima je, zahvaljujući informaciono-komunikacionim tehnologijama, dostupno mnogo toga. Treba ih motivisati da čitaju i na pravi način koriste te tehnologije.

„Tačno je da učenicima ta tehnologija puno pruža. Često je ne koriste na pravi način, ali daci koji su zainteresovani za neki predmet, konkretno za hemiju, znaju i na koji način da dođu do novih znanja. Rade seminarske radove, crtaju stripove, simulacije, pa mogu prikazati i eksperimente koje ne možemo izvesti u laboratorijama“, objašnjava naša sagovornica.

Ova iskustvena profesorica mladim kolegama poručuje: „Autoritet u učionici izgrađuje se ponašanjem, stavom, komunikacijom i naravno znanjem. Ležeran odnos u komunikaciji je dobar, ali moraju i tu postojati granice. Časove nikako ne treba improvizovati, već ih pripremiti. Ako nemate željene rezultate, promijenite način izlaganja i tako ćete shvatiti šta učenicima više odgovara. I nastavnik se s godinama mijenja, naravno u pozitivnom smjeru.“

Lj. V.

SA LAKOĆOM ODGOVARA NA IZAZOVE

U obrazloženju žirija za dodjelu Državne nagrade „Oktoih“ profesorici Svetlani Varagić istaknuto je da je njeno iskustvo, predanost i posvećenost obrazovnim ciljevima, u čijem je fokusu uvijek učenik, svrstava među nastavnike čije ime zaslužuje da se pominje i pamti.

„Brojne nagrade koje su dobili njeni đaci u Crnoj Gori i inostranstvu govore o njenoj posvećenosti. Profesorica Varagić rukovoditeljka je mnogih vannastavnih aktivnosti i sekcija. Timskog je duha, spremna za saradnju i sa lakoćom odgovara na izazove u radu sa učenicima. Dobitnica je nagrade Fonda za kvalitet i talente, autorka udžbenika hemije koji se koriste u nastavi opšte gimnazije, kao i recenzent više udžbenika. Učestvovala je u izradi predmetnih programa za osnovnu i srednju školu i bila mentor nastavnici pripravnici“, navedeno je u obrazloženju.

Dobitnica državne nagrade „Oktoih“: mr Milica Vojinović, profesorica u Srednjoj ekonomskoj školi „Mirko Vešović“

EKONOMIJA JE JEDNAČINA S MNOGO PROMJENLJIVIH

▪ **Kakvi će biti efekti ekonomije zavisi, od naučnog poznavanja njenih principa i zakonitosti. Znanja iz ove oblasti pomoći će učeniku da postane menadžer visokog nivoa, ili da, kao vlasnik, efikasno upravlja svojim preduzećem, ili da, kad se zaposli, sagleda svrhu i odgovornosti koje nosi njegov radni zadatak**

Ovogodišnja dobitnica Državne nagrade „Oktoih“ je i mr **Milica Vojinović**, profesorica ekonomske grupe predmeta u podgoričkoj Srednjoj ekonomskoj školi „Mirko Vešović“. „Uspjela je da svojom kulturom i pedagoškim sposobnostima ostavi trag i na učenike i na kolege“, navodi se između ostalog u obrazloženju žirija. Prema riječima naše sagovornice, nagrada „Oktoih“ za nju predstavlja „veličanstveno priznanje i društvenu potvrdu da je moj radni i životni put bio ispravan i vrijedan“.

„Velika je čast što će sve ono što sam u oblasti prosvjete uradila, pročitala i napisala, popuniti jednu stranicu jedinstvene, velike i luksuzne knjige Oktoiha. Ovo veliko priznanje znači da ću ostaviti traga u istoriji obrazovanja Crne Gore, a to će vjerovatno biti najveće nasljedstvo koje ću za sobom ostaviti. Plaketa Oktoiha je zauzela vidno mjesto u mom stanu, a diploma će zauzeti vidno mjesto u mojoj školi. Važno je da istaknem da sam najvjerovatnije prvi dobitnik Oktoiha iz srednjih stručnih škola i da ova nagrada dolazi u godini kada će moja škola proslaviti stogodišnjicu svoga postojanja“, naglasila je ona.

Za najznačajniju državnu nagradu u oblasti prosvjete preporučilo ju je nastavničko vijeće matične škole.

„Da, sve moje kolege su me predložile, ukazujući mi time veliko povjerenje i čast“, napominje Vojinović. „Inicijativu je pokrenula sama direktorica **Dijana Vujačić**, pokazujući i tim činom da joj je veoma stalo do prosperiteta svakog pojedinca u školi, baš kao i do prosperiteta škole kao ustanove.“

Osim „Oktoiha“, dobitnica je i Decembarske nagrade grada Podgorice kao studentkinja, te nagrade iz Fonda za kvalitet i talente. Pitali smo je koliko su ove vrste priznanja stimulansi, a koliko opterećenja, u smislu dodatne odgovornosti koju nameću.

„Kad sam kao najbolji student Ekonomskog fakulteta u Titogradu dobila 'Decembarsku nagradu' i visoku i višegodišnju stipendiju Republičkog SIZ-a obrazovanja, prvi put sam osjetila šta znači odgovornost prema društvu, tj. Crnoj Gori, a ne samo prema sebi i roditeljima. Iako sam fakultet završila sa prosječnom ocjenom 9,67, nije su me primili na radno mjesto asistenta na Ekonomskom fakultetu. To je jako razočaralo moje roditelje. Ja sam, međutim, svoj siguran i trajan dom našla u Ekonomskoj školi 'Mirko Vešović' u kojoj sam i učila. Nagrada iz Fonda za kvalitet i talente je došla prije nekoliko godina, a povod su bila dva udžbenika u izdanju ZUNS-a, kojima sam bila koautor. Ova nagrada je bila značajan stimulus, i da nije

ukinuta, imala bih šta da ponudim i prošle i ove godine“, naglašava naša sagovornica.

Značaj magistarskih studija

Profesorica Vojinović je takođe i magistarka ekonomskih nauka. Pojašnjava da se usmjerenje prema ovoj oblasti javilo još u srednjoškolskom periodu.

„S obzirom na to da sam se odlučila za ekonomiju, logično je bilo nadograditi znanje iz ove oblasti. Da je ekonomija pravi izbor bilo mi je jasno još kao učenici Srednje ekonomske škole 'Mirko Vešović'. Na Ekonomskom fakultetu sam se upoznala sa neiscrpnom i inspirativnom ekonomskom teorijom socijalizma i kapitalizma. Zaposlivši se u školi i ostavši u njoj do danas, imala sam priliku i sreću da ostanem u svijetu ekonomske teorije. Magistarske studije su mi jako pomogle da se upoznam s novim teorijama, proučim noviju literaturu i odslušam predavanja poznatih profesora našeg i drugih ekonomskih fakulteta. Za unapređenje predavanja u školi naročito su mi pomogla predavanja iz predmeta Upravljanje organizacionim promjenama. Tu sam se u potpunosti uvjerila u moć organizacije kao komponente menadžmenta, motivacije zaposlenih, organizacione kulture i klime. Najveći utisak na mene su ipak ostavila predavanja poznatog sociologa **Đura Šušnjića**, koja su me uvjerila u moć klasičnih, jednostavnih, razumljivih predavanja i otvorila nove horizonte razmišljanja“, naglašava ona.

Neizostavan element zdrave radne atmosfere svakako je i saradnja sa učenicima i kolegama.

„Kolege su su mi najstabilniji oslonac u životu, s obzirom na to da sa njima dijelim ista interesovanja, vrijeme, dileme, radosti. Kolektiv moje škole je brojan, stručan, odgovoran, human, motivisan. Među svojim kolegama sam se svih ovih decenija osjećala zaštićeno i stabilno. Sada su među kolegama rijetki oni koji su mi bili profesori, a sve je više onih koji su mi bili đaci. Iako sam se plašila takve smjene generacija, sad ipak uživam u privilegijama koje mi pružaju godine i iskustvo. Svih ovih godina podržavali su me i direktori. Sadašnja direktorica **Dijana Vujačić** uzdigla je organizaciju u školi na najviši nivo, što se može uočiti već na ulazu u školu. Neoprovani izostanci učenika skoro da su iskorijenjeni, škola je modernizirana, predmeti pravilno raspoređeni na nastavnike, nastavnici motivisani, uvaženi i zaštićeni, škola promovisana na najpozitivniji način pred javnošću. Direktorica je i prema meni pokazala veliku podršku uvazavajući

moje mišljenje, dodjeljujući mi željene predmete i najodgovornije zadatke. Sa učenicima volim da zadržim odnos nastavnik-učenik, što podrazumijeva određenu distancu. Učenicima uzrasta osnovne i srednje škole treba autoritet, i nama je dužnost da im to pružimo. Najbolju saradnju, pa i drugarski odnos, ipak ostvarujem sa učenicima koje pripremam za takmičenja. Takvi dodatni časovi mi nijesu naporni, jer ovi učenici već imaju sjaj u očima koji odražava veliku želju za uspjehom“, primjećuje dobitnica „Oktoiha“.

Zapaženi rezultati na takmičenjima

Milica Vojinović poznata je i kao mentorka učenicima koji na takmičenjima postižu zapažene rezultate.

„I to je sve značajniji aspekt mog djelovanja u školi. Prošle godine sam preuzela obavezu da priprelim veći broj zainteresovanih učenika za Državno takmičenje iz oblasti ekonomije, finansija i biznisa u organizaciji CSO“, kaže ona. „Učenica četvrtog razreda **Željka Bojić** osvojila je prvo mjesto. Bila sam dužni niz godina i mentor učenicima Srednje ekonomske škole 'Mirko Vešović' u pripremi za regionalne susrete ekonomskih škola i takmičenje iz oblasti ekonomije – Ekonomijadu. Ovo takmičenje okuplja srednje ekonomske škole iz regiona i na njima su moji učenici osvajali jedno od prvih tri mjesta. Posebno mi je draga Ekonomijada 2017, kojoj je domaćin bila naša škola, a ja sam bila kreator i voditelj kviza znanja 'Pametna ekonomija“.

Imajući u vidu izuzetan odnos koji njeguje sa đacima, zanimalo nas je kako prof. Vojinović motivise učenike da zavole predmete koje predaje.

„Mobilni telefoni, ajpedi, računari, internet, veliki broj predmeta i časova, zahtjevniji programi, utiču na slabljenje motivacije, ograničenje mašte i pospanost duha kod učenika. Motivacija učenika je sve veći izazov, jer su i nastavnici preplavljeni glomaznom i nepotrebnom administracijom, sa mnogo vannastavnih aktivnosti koje nemaju uvijek svoje utemeljenje, gubitkom autoriteta, devalvacijom ocjena i dr. Pri motivisanju učenika treba imati u vidu da se ljudska priroda ipak nije izmijenila i da mnogo može da se postigne pohvalama, uvažavanjem ličnosti učenika, pravdomošću i javnošću u ocjenjivanju, gledanjem učenika u oči, a ne u računar i slajdove. Objasnjavaj im zašto su predmet koji predajem i svaka konkretna lekcija značajni za ekonomiju i njih same, kako su povezani sa onim što smo do sada učili i sa životnim problemima. Dajem primjere iz

NAJTRAJNIJI DOPRINOSI PROSVJETI

Na pitanje kako je iz današnje perspektive zadovoljna dosadašnjim radom, Vojinović priznaje kako nikad nije zažalila što radi u ovoj školi, „niti sam pomišljala da promijenim posao“.

„Zadovoljna sam bila u staroj školi 'Mirko Vešović' koja je imala poseban duh, a ja sam bila puno mlađa, ali i sada u modernu opremljenoj novoj školi, kada mi pomažu iskustvo i sigurnost“, ističe ona. „Zahvaljujući dobroj organizaciji u našoj školi, razumijevanju kolega iz aktiva ekonomske grupe predmeta i direktora, dodjeljivani su mi oni ekonomski predmeti koji su u ekonomiji fundamentalni i koje sam željela. To mi je omogućilo da tokom godina dublje uđem u suštinska ekonomska znanja. Upravo su mi takva znanja i načini razmišljanja omogućili da u posljednjih desetak godina dajem one najtrajnije doprinose prosvjeti, a to su udžbenici iz različitih oblasti ekonomije i takmičenja.“

svakodnevnog života. Motivisem ih jednostavnim i razumljivim načinom govora, što je rezultat velike pripreme. Javno ih ocjenjujem, argumentujem ocjenu i, koliko je moguće, pravim razliku između ocjena. Na času nikad ne sjedim. Pristalica sam klasičnih metoda nastave u kojima nastavnik igra aktivnu ulogu, koristi tablu, kredu, a rečenice su mu razumljive, a često i duhovite. Pripremam se za čas čitanjem literature iz ekonomije uz papir i olovku. Nastojim da održim autoritet u učionici, iako je to sve teže, ali i neophodno kako nama, tako i njima“, mišljenja je naša sagovornica.

Kvalitetna saradnja sa Zavodom za udžbenike

Učestvovala je u izradi obrazovnih programa, recenzentkinja je udžbenika Ekonomika preduzeća, autorka i koautorica većeg broja udžbenika. Kao svoj najveći doprinos prosvjeti smatra to što je koautorica više udžbenika za srednje stručne škole u izdanju Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva – Podgorica.

„To su: *Poslovna ekonomija, Ekonomika trgovine, Ekonomika i organizacija trgovinskih preduzeća, Tehnika prodaje, Bankarsko poslovanje, Finansijsko poslovanje i Marketing*. Izrada udžbenika *Osiguranje imovine i lica* je u toku. U BiH, autor sam tri udžbenika za srednje stručne škole u izdanju ZUNS-a Istočno Novo Sarajevo, i to: *Finansijsko poslovanje, Bankarsko poslovanje i Trgovinsko poslovanje*“, navodi ona, te dodaje: „Kad su u pitanju udžbenici,

za mene pravi izazov počivšem ih jednostavnim i razumljivim načinom govora, što je rezultat velike pripreme. Javno ih ocjenjujem, argumentujem ocjenu i, koliko je moguće, pravim razliku između ocjena. Na času nikad ne sjedim. Pristalica sam klasičnih metoda nastave u kojima nastavnik igra aktivnu ulogu, koristi tablu, kredu, a rečenice su mu razumljive, a često i duhovite. Pripremam se za čas čitanjem literature iz ekonomije uz papir i olovku. Nastojim da održim autoritet u učionici, iako je to sve teže, ali i neophodno kako nama, tako i njima“, mišljenja je naša sagovornica.

za mene pravi izazov počivšem ih jednostavnim i razumljivim načinom govora, što je rezultat velike pripreme. Javno ih ocjenjujem, argumentujem ocjenu i, koliko je moguće, pravim razliku između ocjena. Na času nikad ne sjedim. Pristalica sam klasičnih metoda nastave u kojima nastavnik igra aktivnu ulogu, koristi tablu, kredu, a rečenice su mu razumljive, a često i duhovite. Pripremam se za čas čitanjem literature iz ekonomije uz papir i olovku. Nastojim da održim autoritet u učionici, iako je to sve teže, ali i neophodno kako nama, tako i njima“, mišljenja je naša sagovornica.

za mene pravi izazov počivšem ih jednostavnim i razumljivim načinom govora, što je rezultat velike pripreme. Javno ih ocjenjujem, argumentujem ocjenu i, koliko je moguće, pravim razliku između ocjena. Na času nikad ne sjedim. Pristalica sam klasičnih metoda nastave u kojima nastavnik igra aktivnu ulogu, koristi tablu, kredu, a rečenice su mu razumljive, a često i duhovite. Pripremam se za čas čitanjem literature iz ekonomije uz papir i olovku. Nastojim da održim autoritet u učionici, iako je to sve teže, ali i neophodno kako nama, tako i njima“, mišljenja je naša sagovornica.

potrošači, pojedinci ili preduzeća... Ekonomija je oduvijek postojala, jer su resursi oduvijek bili oskudni i ograničeni, a ljudske potrebe i broj ljudi sve veći i veći. Ekonomija je stalni izazov, jer ima mnogo promjenljivih, njenu jedinačinu je teško riješiti. U njoj su mogući sinergijski efekti, veći zbir od prostog zbira djelova, ali i obratno. Kakvi će biti efekti ekonomije, zavisi od naučnog poznavanja njenih principa i zakonitosti. Znanja iz ove oblasti pomoći će učeniku da postane menadžer visokog nivoa, ili da, kao vlasnik, efikasno upravlja svojim preduzećem, ili da, kad se zaposli, sagleda svrhu i odgovornosti koje nosi njegov radni zadatak. Za razvoj naše zemlje potrebna je ponovna industrijalizacija, jačanje javnih preduzeća i kompetentni, visokomoralni menadžeri koji će time rukovoditi. Istraživanja uglavnom pokazuju da je kriza u preduzećima najvećim dijelom izazvana visokim troškovima, zastarjelom tehnologijom i slabom organizacijom. Za sve to odgovoran je ljudski faktor. Onaj čovjek koji je potkovani makar osnovnim ekonomskim znanjima, moći će ne samo da doprinese našoj privredi i društvu, već i da kao pojedinac vrši ekonomske izbore: da ulaže u banku ili akcionarsko društvo, da bude deponent ili investitor, da usmjeri svoj preduzetnički duh u pravom smjeru predviđajući tržišna kretanja, da ulaže u nekretnine ili u znanje, da svoju porodicu ekonomski obezbijedi i drugo“, zaključuje Vojinović.

N. N.

Intervju: Tamara Milić, načelnica za inkluzivno obrazovanje u Ministarstvu prosvjete

KONTINUIRANA PODRŠKA DJECI SA POSEBNIM OBRAZOVNIM POTREBAMA

- **Inkluzivnim obrazovanjem obuhvata se sve više djece. Unaprijeđen obrazac za izradu i primjenu IROP-a. Podrška učenicima u procesu prelaska iz jednog obrazovnog nivoa u drugi, odnosno iz sistema obrazovanja na tržište rada i fakultet**
- **U daljem periodu važno je stalno raditi na programima tranzicije, a posebno na saradnji zdravstvenog sistema i sistema obrazovanja**
- **Kada je riječ o srednjem obrazovanju, fokus je na modularizaciji, ali i dobrim tranzicionim planovima**

Knjigom promjena, kao strateškim dokumentom reforme obrazovanja u Crnoj Gori usvojenim 2021. godine, otvoren je put da se djeca sa posebnim obrazovnim potrebama uključuju u redovan obrazovni sistem. Inkluzivno obrazovanje sve je više u fokusu kako kreatora obrazovne politike tako i neposrednih realizatora u obrazovno-vaspitnim ustanovama. O tome kakvi su rezultati u njegovoj primjeni razgovarali smo sa **Tamarom Milić**, načelnicom za inkluzivno obrazovanje u Ministarstvu prosvjete.

Inkluzivno obrazovanje je jedan od važnih aspekata reforme obrazovanja u Crnoj Gori. Njegova primjena počela je 2001/2002. godine u 13 osnovnih škola. Koliko se uspjelo u ostvarenju glavnog cilja, da se djeca sa posebnim obrazovnim potrebama obezbijedi pristupačno i kvalitetno obrazovanje na svim nivoima?

Crnogorski obrazovni sistem omogućava deci sa posebnim obrazovnim potrebama da im prvi, imperativni izbor budu redovne škole (inkluzivno obrazovanje), i njihov broj u ovim obrazovno-vaspitnim ustanovama stalno raste.

Politika inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori primjenjuje smjernice i principe međunarodnih dokumenata, usaglašena je sa evropskim zakonodavstvom i preporukama. Koristi se tzv. socijalni model u kome je akcenat na preprekama i barijerama u okruženju, a ne na smetnji koja je detetova razvojna ili trenutna karakteristika.

Razvoj inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori, osim zakonskom regulativom, usmjeravan je izradom više strategija, vođenjem kampanje „Govorimo o mogućnostima“, transformacijom specijalnih škola u resursne centre, procesom pregovora za pristupanje EU, izvještavanjem i preporukama Komiteta za sprovođenje Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

Strategija inkluzivnog obrazovanja (2008–2013) postavila je temelje i pravce razvoja sistema obrazovanja i vaspitanja za decu sa posebnim obrazovnim potrebama. Pošlo se od osnaženja reformskih rješenja koja su već bili u primjeni, preko ponovnog uspostavljanja zakonskog okvira, reforme i transformacije specijalnog u inkluzivno obrazovanje, te međuinstitucionalne i saradnje unutar sistema.

Opšti cilj Strategije inkluzivnog obrazovanja (2014–2018) bio je da se deci sa posebnim obrazovnim potrebama omogući pristup obrazovanju, kao i racionalno i operativno postizanje razvojnih i obrazovnih postignuća kroz individualizovanu, dodatnu podršku.

Vodeće načelo Strategije inkluzivnog obrazovanja (2019–2025) jeste promocija, zaštita i osiguranje punog i

ravnopravnog učešća sve dece sa posebnim obrazovnim potrebama u inkluzivnom obrazovanju, bez diskriminacije i isključivanja.

Transformisanje specijalnih škola u resursne centre znatno je uticalo na promjenu paradigme o inkluzivnom obrazovanju, smanjenje otpora njegovoj primjeni i rastu pozitivnih stavova.

Kroz Crnogorski informacioni sistem (MEIS) vode se, između ostalog, podaci o deci s posebnim obrazovnim potrebama s ciljem da se obezbijede uslovi, praćenje njihovih potreba, kadra, samog sistema, kao i poboljšanje prakse.

U prethodnom periodu unaprijeđen je obrazac za izradu i primjenu individualno-razvojnog obrazovnog programa (IROP) i akcenat je stavljen na aktivnosti, metode, tehnike i načine izvođenja nastavnog rada, te modele podrške koje treba primijeniti da bi se postigli definisani akademski i razvojni ciljevi deteta.

Ciljevi, mjere i aktivnosti usmjereni su na podršku učeniku u procesu prelaska iz jednog obrazovnog nivoa u drugi, odnosno iz sistema obrazovanja na tržište rada i fakultet. U tom cilju urađen je program prelaska iz vrtića u osnovnu školu. Pripremljeni su individualni tranzicioni planovi (ITP): ITP 1 za prelazak iz osnovne u srednju školu, ITP 2 za povezivanje obrazovanja i zapošljavanja da bi se deci sa posebnim obrazovnim potrebama olakšao prelazak na tržište rada, kao i ITP 3 za prelaz iz srednje škole na fakultete.

Za decu sa posebnim obrazovnim potrebama škole angažuju asistente u nastavi kao tehničku podršku.

Zakon o visokom obrazovanju propisuje za studente s invaliditetom princip afirmativne akcije za upis na fakultete, organizovanje nastave u skladu sa potrebama i uz uslove koji omogućavaju sticanje znanja na studentu pristupačan, primjeren i odgovarajući način, uslove za provjeru znanja, besplatan smještaj u studentskom domu i druge prateće i potrebne usluge.

Strategijom inkluzivnog obrazovanja (2019–2025) definisani su dalji pravci razvoja obrazovanja za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama. Koji su njeni najvažniji ciljevi, i kojom dinamikom se realizuju?

Vizija Strategije inkluzivnog obrazovanja (2019–2025) jeste da se deci sa posebnim obrazovnim potrebama obezbijedi pristupačno i kvalitetno inkluzivno obrazovanje na svim nivoima. Cilj je uspostavljanje životnih vještina relevantnih za socijalni razvoj, kao i razvoj ličnosti i potencijala, a ostvaruje se podrškom kompetentnog kadra, prevazilaženjem barijera iz okruženja i onih koje se odražavaju u stavovima zajednice.

Strateški ciljevi usmjereni su na: dostupnost i pravičnost obrazovanja za svu decu kroz neophodnu međusektorsku podršku; jednakost i kontinuitet inkluzivnog obrazovanja kroz uspješnu saradnju unutar sektora i između njih, kao i tranziciju sa jednog nivoa obrazovanja na sljedeći nivo, te da se kvalitet inkluzivnog obrazovanja ostvaruje kroz jačanje školskih politika, kulture i prakse.

U dosadašnjoj primjeni ove strategije fokus je stavljen na rani razvoj i podršku deci u predškolskim ustanovama (rana intervencija, obuke, prilagođavanje rada, materijala i pristupa). Pod uticajem pandemije izazvane koronavirusom akcenat je i na adekvatnoj podršci nastavnicima i deci. Kontinuirano se odgovaralo na potrebe dece u okviru prelaska i unutar nivoa obrazovanja i unutar njih. Pripremljen je materijal „Put do mojih interesovanja – Instrumenti procjene dece s posebnim obrazovnim potrebama tokom profesionalne orijentacije“. Uslijedila je obuka stručnih saradnika – psihologa, pedagoga, defektologa i logopeda škola, te savjetnika za profesionalnu orijentaciju za njegovu primjenu. Slijedi pilotiranje i praktično vođenje primjene (coaching), što podrazumijeva da edukatori običu obučene saradnike, praktično im pokažu primjenu znanja i provjere stečeno umijeće.

Poseban akcenat stavljen je na promociju, razumijevanje inkluzivnog koncepta i njegove predušlove, IT kompetencije i promociju školskih inkluzivnih aktivnosti.

Urađen je i materijal koji treba da omogući prepoznavanje potreba ove dece u pubertetu i adolescenciji.

U 40 škola realizuje se projekat „Kvalitetno obrazovanje za sve“ koji je orijentisan na inkluzivnost, nediskriminaciju i demokratičnost.

Značajan iskorak je saradnja sa Elektrotehničkim i Prirodno-matematičkim fakultetom da bi se obezbijedila pomoć tih ustanova u obezbjeđivanju asistivne tehnologije.

Takođe je unaprijeđen i koordinisan sistem podrške deci sa posebnim obrazovnim potrebama. Nastavljen je i uveden model dodatne stručne podrške u okviru centara za dnevni boravak, te je u ovom trenutku u primjeni u 11 opština.

U daljem periodu važno je stalno raditi na programima tranzicije, a posebno na saradnji zdravstvenog sistema i sistema obrazovanja, jer zdravstvene ustanove i dalje nedovoljno poznaju koncept inkluzije, pa zasnivaju rad na medicinskom modelu i nemaju dovoljno interesovanja za interese deteta.

Pripremljen je i Vodič za prilagođavanje učenja i učešća studentima s invaliditetom, te prateća prezentacija i obuka.

Koje aktivnosti, predviđene akcionim planom, treba ostvariti da bi se realizovali postavljene strateški ciljevi?

Potrebno je dalje razvijati usluge rane intervencije, bazične kompetencije kadra, podršku za roditelje, usluge u zajednici, usaglašeno korišćenje resursa, ali i stalno jačati kulturu odgovornosti i inicijativu nastavnika i stručnih saradnika.

Pandemija koronavirusa nametnula je učenje na daljinu, što se odrazilo na kvalitet nastave na svim nivoima obrazovanja. Taj način rada znatno je otežao realizaciju nastave za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama. Koji su posljedice i kako ih otkloniti?

Situacija izazvana pandemijom koronavirusa zahtijevala je odgovornost i posvećenost pružanju podrške u daljem razvoju i učenju dece s posebnim obrazovnim potrebama koje se odvijalo u kućnim uslovima. Za njih su nastavnici prilagođavali i pripremali individualizovani nastavni materijal u skladu s IROP-om koji su dostavljali roditeljima na dogovoreni način i u skladu sa mogućnostima dece i roditelja. Da bismo olakšali posao nastavnika, na ranije kreiranom školskom portalu, na stranici za inkluzivno obrazovanje postavljamo modele i ideje koje mogu olakšati prilagođavanje u ovim okolnostima, a redovno je objavljivani i novi materijal.

U 2021. godini urađen je instruktivni materijal namijenjen školama za prevazilaženje negativnih posljedica u obrazovanju dece sa posebnim obrazovnim potrebama nastalih u uslovima pandemije. On treba da posluži upravama, stručnim službama i

nastavnicima da prepoznaju razvojne i obrazovne potrebe učenika, osmisle inkluzivne aktivnosti čiji je cilj da se nadoknade uočene regresije. Materijal sadrži aktivnosti iz spektra pedagoških metoda, psiholoških tehnika, edukacijsko-rehabilitacijskih postupaka, pa ih mogu koristiti nastavnici i stručni saradnici. One se odnose na proces učenja, nastave, obnavljanje radnih navika, jačanje pažnje i koncentracije, sa idejama koje treba da motivišu dijete za razvoj. Prije realizacije ovih instrukcija potrebno je procijeniti da li je došlo do napretka ili do regresije. Na osnovu toga treba planirati i realizovati rad s učenicom i učiniti ga sastavnim dijelom IROP-a.

Tokom 2022. godine urađeno je ispitivanje o posljedicama pandemije koronavirusa na ranjive grupe. U tom cilju sproveden je intervju sa donosiocima odluka, stručnim kadrom u školama, NVO sektorom, organizovane su fokus grupe sa učenicima sa smetnjama u razvoju i bez njih, kao i sa roditeljima dece sa smetnjama u razvoju, te onlajn upitnik za nastavnike, kao i istraživanje javnog mnjenja.

Rezultati pokazuju da je u tom periodu došlo do razvojne i akademske stagnacije. U fazi zatvaranja najviše su socijalizacijskog iskustva lišena deca iz centralnog regiona, stručna podrška je najviše izostala za one sa ševera, a na primorju se nastava najmanje individualizovala i prilagođavala. Takođe je uočen nedostatak usluga. Nastava je generalno redukovana, a za učenike sa smetnjama u razvoju dodatno.

Preporuke su da se podstiče rani razvoj, učenje, učešće i podrška, posebno kada je riječ o porastu smetnji iz spektra autizma, te nejednak i/ili nedostajući adekvatan odgovor

na njih. Takođe treba insistirati na individualnom radu stručnih saradnika s tom decom (tretmani, neposredan rad u odjeljenju). Neophodno je osigurati kontinuitet pohađanja nastave i nadoknađivanje propuštenog. Potrebno je obezbijediti specijalizovani radni materijal i koristiti asistivnu tehnologiju. Treba organizovati kontinuiranu edukaciju nastavnika za rad s konkretnim smetnjama kod učenika, osavremeniti IROP da se učine konkretnijim i vidljivijim aktivnosti, metode rada, zaduženja i uloge, te primjenjivati alternativne potpomognute komunikacije (AAC) i AT, izradivati individualizovane materijale i didaktička sredstva, ali i organizovati vršnjačke aktivnosti koje podstiču samostalnost.

U obrazovnim ustanovama u Crnoj Gori je oko 3.000 učenika sa posebnim obrazovnim potrebama.

Podaci govore da roditelji pokazuju odgovornost prema pravima svoje dece. Očekuje se da će se, zahvaljujući unapređenju rane detekcije i usluga rane intervencije, povećati broj dece u ranom i predškolskom učenju. Zahvaljujući tome neće tokom njihovog kasnijeg obrazovanja dolaziti do ranijeg napuštanja školovanja i remećenja, ne samo razvoja dece, već i porodične dinamike.

Modularizovani obrazovni programi u okviru srednjeg stručnog obrazovanja omogućavaju djecu sa posebnim obrazovnim potrebama da steknu određeni nivo obrazovanja, tj. kvalifikaciju. Koliko njih u tome uspijeva, i da li im to omogućava da se zaposle?

Da bi se deci sa posebnim obrazovnim potrebama

SARADNJA ŠKOLA SA RESURSNIM CENTRIMA

U primjeni inkluzije, a posebno rane intervencije veoma je važna saradnja škola i resursnih centara. Kako to funkcionira u praksi?

U obrazovanju i vaspitanju djece s posebnim obrazovnim potrebama značajnu ulogu imaju resursni centri. U Crnoj Gori postoje tri: Resursni centar za sluh i govor „Dr Peruta Ivanović“ u Kotoru, Resursni centar za djecu i osobe sa intelektualnim smetnjama i autizmom „1. jun“ u Podgorici i Resursni centar za djecu i mlade „Podgorica“ za tjelesne i smetnje vida. Oni pružaju podršku inkluzivnom obrazovanju kroz savjetodavni i stručni rad, obuke nastavnika i stručnih saradnika za rad sa decom sa posebnim obrazovnim potrebama i upotrebu znakovnog jezika, prilagođavaju i izrađuju specijalne udžbenike (na Brajevom pismu i u DEJZI formatu) i druga specijalizovana nastavna sredstva.

RC „Podgorica“ specijalizovan je za ranu intervenciju djece sa smetnjama u razvoju vida i smetnjama u tjelesnom razvoju. RC „1. jun“ za one sa smetnjama iz spektra autizma. U RC „Dr Peruta Ivanović“ roditelji borave s decom sa smetnjama sluha i govora u cilju rane intervencije i pripreme za inkluzivno obrazovanje.

U resursnim centrima uspostavljeni su centri za rani razvoj u kojima rade specijalni edukator i rehabilitator i stručni saradnici. Njihov zadatak je podsticanje razvoja djece sa posebnim obrazovnim potrebama, obuka vaspitača za prilagođavanje radnog ambijenta i materijala, kao i roditelja i zainteresovane javnosti.

Specijalna odjeljenja transformisana su u integrisana u sedam redovnih škola, de djece sa posebnim obrazovnim potrebama, osim nastave u ovim odjeljenjima, imaju zajedničku nastavu iz pojedinih predmeta sa vršnjacima u redovnim odjeljenjima.

U ovim školama održavaju se konsultacije i savjetovanja u vezi sa prilagođavanjem prostora, kao i nastavnog procesa za ostale škole iz lokalne zajednice. Organizuju se i radionice na kojima se promovišu inkluzivni principi, kultura, politika, praksa, vrijednosti i slično.

DEJZI UDŽBENICI

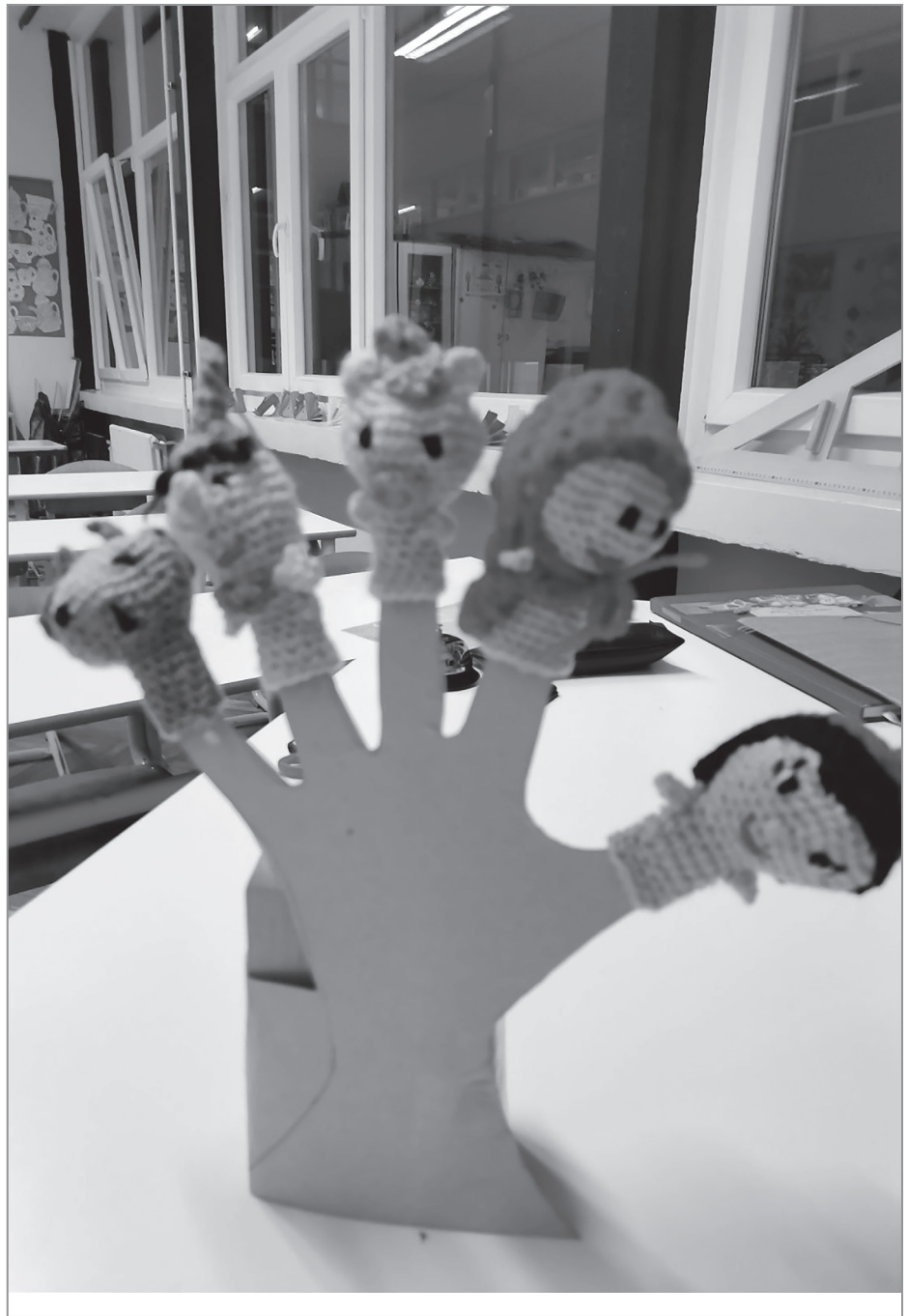
Pripremljeno je deset udžbenika u DEJZI (Digital Accessible Information System – DAISY) formatu (šest čitanki i četiri udžbenika istorije za osnovnu školu). Oni su sredstvo koje omogućava kvalitetnu nastavu i učenje za sve učenike, a posebno djecu sa posebnim obrazovnim potrebama. Koliko taj broj udžbenika zadovoljava potrebe, i da li su nastavnici osposobljeni da ih koriste?

DEJZI knjiga omogućava čitalačko iskustvo svim učenicima koji iz bilo kojeg razloga ne mogu da čitaju odštampani tekst. Dominantno su namijenjene za djecu sa smetnjama vida, intelektualnim smetnjama i s teškoćama u čitanju i pisanju. No, ove udžbenike mogu u svakodnevnoj nastavi koristiti svi učenici koji treba da uvježbaju vještinu pažljivog slušanja.

Crna Gora je prva zemlja u svijetu koja sistematski koristi DEJZI udžbenike u inkluzivnom obrazovanju. Sličnih inicijativa bilo je i u drugim zemljama, ali je razlika u tome što je proces kod nas bio sistemski, partnerski, tj. u njihovom pripremanju učestvovala su institucije koje kreiraju obrazovnu politiku, bave se unapređenjem kvaliteta, kao i ustanove koje su neposredni realizatori inkluzivnog procesa uz učešće drugih zainteresovanih strana.

Snimanje je organizovano u Resursnom centru za djecu i mlade „Podgorica“ u saradnji sa Zavodom za udžbenike i nastavna sredstva i Fakultetom dramskih umjetnosti sa Cetinja. Snimljene su čitanke za osnovnu školu od IV do IX razreda i udžbenici istorije za osnovne škole.

Nakon rezultata eksterne evaluacije, primjena ovih udžbenika je proširena na 70 škola u Crnoj Gori. Zavod za školstvo organizovao je obuku za predstavnike tih obrazovno-vaspitnih ustanova (nastavnike crnogorskog – srpskog, bosanskog, hrvatskog jezika i književnosti i istorije, ICT koordinatora i stručne saradnike) za korišćenje tih udžbenika.

obrazovanja u srednjim školama (131 učesnik).

Devet regionalnih obuka realizovano je 2020. godine za primjenu digitalnih platformi i asistivne tehnologije u srednjim školama u okviru IROP-a i ITP-a (130 učesnika iz srednjih škola). Održana su tri akreditovana seminarra o metodama i postupcima u radu s decom s autizmom (80 nastavnika), kao i pet seminarra o asistivnoj tehnologiji, autizmu i intelektualnim smetnjama (oko 125 učesnika).

Tokom 2021. godine realizovano je pet radionica za 150 učenika srednjih škola u Kotoru i 15 učenika Resursnog centra „Dr Peruta Ivanović“ u okviru projekta „Za ravnopravnost osoba sa invaliditetom u medijima“. Tri radionice održane su i u Herceg Novom za oko 90 učenika.

Iste godine organizovana je obuka za učesnike iz 40 škola za prepoznavanje i intervenisanje u situacijama u kojima nastupaju djeca s posebnim obrazovnim potrebama. Edukacija za predstavnike 40 škola realizovana je i na temu „Karakteristike djece sa smetnjama u razvoju, prilagođavanje, izrada didaktičkih i nastavnih sredstava“. Predstavnici srednjih škola upoznati su u okviru dvije radionice sa unapređenjem inkluzivnih kompetencija nastavnika praktične nastave (43 nastavnika iz 15 stručnih škola). Na temu inkluzivna praksa sprovedeno je 10 obuka za 272 učesnika.

Za rad sa decom sa posebnim obrazovnim potrebama neophodna su i određena didaktička sredstva. Koliko su škole opremljene?

Za 40 škola obezbijedena su specijalizovana sredstva za izradu didaktike i prilagođenog materijala. Zatim

je za njih organizovana obuka o karakteristikama djece sa smetnjama u razvoju, te prilagođavanju i izradi didaktičkih i nastavnih sredstava. Uslijedio je mentorski rad (coaching), a jedan od rezultata je pripremljen didaktički materijal za oko 520 učenika, najčešće za savladavanje gradiva, podršku opismenjanju, za matematiku, kao i upravljanje emocijama i ponašanjem.

Nakon što je Zavod za školstvo potpisao memorandum o saradnji sa ETF-om i PMF-om o saradnji u oblasti inkluzivnog obrazovanja, analizirane su potrebe škola i izrađen koncept didaktičkih sredstava prema razvojnim i akademskim oblastima. Održana je radionica sa studentima ETF-a o potrebama za prilagođavanjem obrazovanja djece s posebnim obrazovnim potrebama. Studenti su predstavili ideje o tome, pripremljeni su naučni radovi na ovu temu, izabrana su i napravana tri najbolja. Urađeno je 10 setova didaktičkog materijala u 3D tehnici koji su distribuirani u 10 osnovnih škola. Ovaj materijal biće podrška u realizaciji nastavnog procesa, prije svega, u matematičkim vještinama i opismenjanju.

U saradnji sa PMF-om pripremljena je platforma i aplikacija za djecu sa smetnjama kroz koncept digitalizovanih društvenih priča, na osnovu prethodno urađene analize potreba. Najčešće se odnose urađene društvene priče prenešene na virtuelnu onlajn platformu koje se odnose na upravljanje emocijama, ponašanjem, školskim pravilima, situacijama.

Analiza obrazovnog sistema u Crnoj Gori koju je uradio UNICEF u saradnji sa Ministarstvom prosvjete pokazala je da je inkluzivna politika

zadovoljavajuća kada je riječ o osnovnim školama, ali je treba unaprijediti u srednjem obrazovanju. Kako će Ministarstvo prosvjete odgovoriti na tu preporuku?

Kada je riječ o srednjem obrazovanju, fokus je na modularizaciji ali i dobrim tranzicionim planovima. Stalno se radi na jačanju kompetencija nastavnika, a poseban izazov je da se nastavnici predmetne i praktične nastave osnaže za inkluzivan rad.

Do sada su urađeni i ogleđni modeli za realizaciju praktičnih sadržaja, pilotiran je program mentorstva, čije se širenje planira u narednom periodu. Predviđeno je da mentor može da bude osoba koja je bez predrasuda, kao i da je empatična, praktična, odgovorna, dobro organizovana, zanimljiva, omiljena među učenicima i model za dijete. Treba da bude i strpljiva osoba, bliska detetu, da ima autoritet (stručnost i znanje). Takođe je potrebno da je to osoba u koju će dijete imati povjerenje, koja će ga emocionalno podržavati, ali ne i sažaljevati, već vjerovati u njega.

Mentor treba da prepозна u čemu je učenik dobar, koja su mu interesovanja, sa kojim preprekama i izazovima se suočava, kao i da kod njega podstiče radne navike, tačnost i odgovornost, poštovanje pravila, te razgovara sa njim o temama koje ga interesuju. Neophodno je i da pomaže ostalim nastavnicima da unaprijede rad sa ovim učenicima. U tom cilju potrebno je da saraduje s odjeljenjskim stariješinom i upozna je ga sa napredovanjem učenika u praktičnoj i teorijskoj nastavi, te da prenosi njegovu zainteresovanost za konkretno zanimanje.

Lj. Vukoslavović

omogućilo da postupno dostižu obrazovni program i završe obrazovanje u skladu sa svojim mogućnostima, od posebnog su značaja modularizovani obrazovni programi bazirani na stručnim kvalifikacijama različitog nivoa obrazovanja. Modularizacija programa omogućava postupno osposobljavanje za obavljanje dijela određenog zanimanja. Zahvaljujući tome, u okviru programa četvrtog stepena može se dostići kvalifikacija II ili III stepena, pa dijete završetkom određenog broja modula može steći kvalifikaciju pomoćnika (drugi stepen), a još nekoliko modula kvalifikaciju zanatlije (treći stepen), a ukoliko završi još nekoliko modula kvalifikaciju tehničara (četvrti stepen).

Školama je pružena pomoć u pripremi i usmjeravanju učenika za tržište rada. Izlazov i dalje predstavlja promocija zapošljavanja te djece i podizanje svijesti poslodavaca o tome. Kako je u ranijem periodu zapaženo da se u sistemu socijalne zaštite manje radi na promociji zapošljavanja djece sa posebnim obrazovnim potrebama, opredijelili smo se da ovo prevaziđemo školskim promotivnim aktivnostima koje prezentiraju mogućnosti za zapošljavanje učenika.

Uvođenjem asistenata u nastavu obezbijedena je tehnička pomoć djeci sa posebnim obrazovnim potrebama u učenju, čime je olakšano obrazovanje te djece, ali i rad nastavnika sa njima. Da li taj sistem funkcionira ne željeni način?

Zakon je jasno ukazao na ulogu asistenata u nastavi koji predstavljaju tehničku podršku u okviru obezbjeđivanja pristupa obrazovanju i obrazovnih postignuća za djecu sa teškim tjelesnim smetnjama, umjerenim intelektualnim smetnjama, bez ostatka vida, sa potpunim gubitkom sluha i iz spektra autizma. U skladu sa IROP-om i rasporedom časova, određuje se obim podrške koju asistent u nastavi pruža pod nadzorom nastavnika, stručne službe i direktora škole. Jedan asistent u nastavi može biti angažovan za više učenika. Njihovo puno radno vrijeme u nastavi iznosi 40 časova u radnoj sedmici.

Standardi zanimanja za asistente u nastavi definisani su istraživanjem aktuelne prakse i potreba, te uporednom analizom prakse zemalja regiona i EU i korišćenjem njihovih iskustava.

Osnovni cilj jeste da se dijete sa smetnjama u razvoju ne segregira i ne stavlja u položaj zavisnosti od asistenta, već da se usmjerava ka samostalnosti i zajedničkom vremenu sa vršnjacima, tj. socijalizacijskom iskustvu. Zbog toga apelujemo da se prije svega poštuju Zakon i struka, te da se ne miješaju poslovi stručnih saradnika, nastavnika i asistenata, uz napomenu da inkluzivne principe treba da ispunjavaju svi u obrazovno-vaspitnoj ustanovi.

Za uspješniju realizaciju inkluzivnog obrazovanja veoma su važni nastavnici. Koliko su oni obučeni i uspješni

u tome i da li imaju potrebne priučičke?

U periodu od 2015. do 2018. godine u okviru inkluzivnog obrazovanja realizovano je 148 obuka za 3.848 nastavnika. Edukacije su bile organizovane na različite teme, a najčešće su to bile obuke za izradu i primjenu IROP-a i Individualnog tranzicionog plana (ITP-1 i ITP-2), kao i za rad sa decom sa posebnim obrazovnim potrebama sa različitim smetnjama (autizam, smetnje vida, ADHD sindrom, intelektualne smetnje), zatim o korišćenju asistivne tehnologije, ranoj intervenciji, teškoćama u učenju (disleksija, diskalkulija, disgrafija), o ocjenjivanju učenika u inkluzivnom obrazovanju, ranom razvoju govora i jezika, potpomognutoj komunikaciji, te primjeni Vodiča za rad s decom s intelektualnim smetnjama, a organizovane su i obuke pripravnika za rad po inkluzivnom modelu.

Održana su i savjetovanja o primjeni instruktivno-educativnog nastavnog materijala za inkluzivan rad i učenje, kao i o organizaciji aktivnosti u školi na temu nediskriminacija.

Velik broj obuka organizovan je u okviru realizacije Strategije inkluzivnog obrazovanja 2019–2025.

Tokom 2019. godine održane su obuke o metodama i postupcima u radu s decom s autizmom (40 nastavnika), o unapređenju kvaliteta inkluzivnog obrazovanja (284 polaznika iz 71 vrtića, osnovnih i srednjih škola), kao i o podršci razvoju inkluzivnog

Institucionalna podrška inkluzivnom obrazovanju: Zavod za školstvo i Centar za stručno obrazovanje

OBRAZOVNI SISTEM SPREMNIJI DA PRIHVATI RAZLIČITOSTI

- Zahvaljujući znanju, pregalaštvu, posvećenosti i empatiji svih aktera postignuti su značajni rezultati u razvoju inkluzivnog obrazovanja
- Puno urađeno na karijernoj orijentaciji učenika i njihovom pravovremenom usmjeravanju u programe stručnog obrazovanja

Zavod za školstvo ima veoma važnu ulogu u razvoju inkluzivnog obrazovanja. U ovoj instituciji ocjenjuju da je ostvaren značajan napredak u njegovoj implementaciji.

„U posljednje dvije decenije, zahvaljujući znanju, pregalaštvu, posvećenosti i empatiji svih aktera, postignuti su značajni rezultati u razvoju inkluzivnog obrazovanja, kako sa aspekta razvojnih i potreba za učenjem dece sa posebnim obrazovnim potrebama, tako i u okviru njihovog uključivanja u obrazovni sistem“, ističe savjetnica za inkluzivno obrazovanje u Zavodu za školstvo **Anita Marić**. Ona naglašava važnost saradnje obrazovnih institucija kao osnovne pokretačke karike kada je riječ o zakonskim aktima, pravilnicima, procedurama, edukacijama i slično.

Prema njenim riječima, Zavod za školstvo pružio je podršku u transformaciji specijalnih škola u resursne centre, u edukaciji nastavnika iz ove oblasti, izradi programa za stručno usavršavanje nastavnika, kao i u organizaciji mobilnih službi koje čine stručnjaci iz oblasti specijalne edukacije i rehabilitacije, psihologije, pedagogije i asistivne tehnologije. U saradnji sa UNICEF-om ova institucija učestvovala je u realizaciji programa koji su doprinijeli kvalitetnoj podršci učenicima sa posebnim obrazovnim potrebama, a bila je i partner u pripremanju udžbenika u DEJ-ZI (DAISY) formatu koji su namijenjeni učenicima sa smetnjom vida, ali mogu ih koristiti i ostali đaci s teškoćama u učenju.

Zavod je pripremio i metodičke modele za čitanje i pisanje koji sadrže informacije o rezultatima procjene, kao i instrukcije za podršku učenicima sa teškoćama u čitanju i pisanju za prvi ciklus osnovnog obrazovanja. U okviru ovog dokumenta

dati su i radni materijali za I, II, i III razred koji su dostupni na Školskom portalu i sajtu Zavoda za školstvo. Ta institucija takođe je inicirala pripremu Cboard aplikacije za razvoj komunikacije, socijalnih vještina i učenja za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama.

Anita Marić kaže da je veoma zadovoljna saradnjom sa nastavnicima i stručnim službama u obrazovno-vaspitnim ustanovama. Ona ocjenjuje da nespornim dileme i nerazumijevanje u realizaciji inkluzivnog obrazovanja najčešće nastaju kada se u školi ne njeguju principi inkluzivnosti, timskog rada i saradnje s roditeljima.

„Direktor škole kao rukovodilac, postavljajući prioritete, svojim primjerom pokazuje na koji način se odnosi prema ovom prožimajućem segmentu obrazovanja. Ako inkluzivno obrazovanje u školi nije jedan od prioriteta, neminovno dolazi do različitih izazova koji se negativno odražavaju na dijete“, ocjenjuje ona.

Osavremeniti inicijalno obrazovanje nastavnika

Inače, Zavod za školstvo posvećuje dosta pažnje edukaciji kadra koji radi sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama.

Kako kaže Marić, u Katalogu akreditovanih programa za stručno usavršavanje nastavnika 2020–2022 nalaze se 34 programa za unapređenje inkluzivnog obrazovanja. Međutim, i dalje je izazov što budući nastavnici tokom inicijalnog obrazovanja ne stiču dovoljno znanja iz ove oblasti. O inkluzivnom obrazovanju uči se samo na nekim studentskim programima, ali bez praktične nastave.

Ona ocjenjuje da je za unapređenje inkluzivnog obrazovanja potrebno osavremeniti inicijalno obrazovanje nastavnika i prilagoditi

ga potrebama našeg obrazovnog sistema. Takođe treba obezbijediti sredstva za opremanje učionica savremenom tehnologijom kako bi proces učenja bio intenzivan, zanimljiv i u skladu sa trendom razvijenih društava.

„Deca su nas prevazišla u sposobnostima korišćenja tehnologija. Međutim, u javnosti se često ukazuje na koje sve opasnosti implicira njihovo nekontrolisano korišćenje. Kao odgovorni profesionalci treba da prilagodimo tehnologiju učenju i djecu usmjerimo ka onome što žele da uče na optimalan način. Tabla, kreda, papir i olovka ne mogu izaći iz upotrebe, ali ne smijemo ignorisati novine koje donosi nauka, a koje su svakodnevnije i teško ih je pratiti. Potrebno je da budemo inovativni i kreativni. Tome nas inkluzija uči i širi vidike u oblasti primjene različitih metodskih postupaka“, zaključuje Anita Marić.

Značajan napredak

Inkluzija u srednjim stručnim školama u fokusu je Centra za stručno obrazovanje. O tome koliko su zadovoljni ostvarenim, savjetnica u toj instituciji **Vjera Mitrović-Radošević** kaže: „Kad uporedimo atmosferu u srednjim stručnim školama za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama prije dvije decenije i sada, sigurno možemo reći da je postignut značajan napredak i da je u određenim segmentima ostvaren uspjeh, a u nekima ima još prostora za unapređivanje.“

Ona navodi da je Centar za stručno obrazovanje kroz razne projekte, uz pomoć međunarodnih i domaćih organizacija, u saradnji sa Zavodom za školstvo i Ministarstvom prosvjete, u skladu sa strateškim ciljevima i aktivnostima, radio na opremanju škola i povećanju njihove pristupačnosti

Anita Marić

Vjera Mitrović-Radošević

SARADNJA SA FAKULTETIMA

Anita Marić ukazuje da je saradnja među institucijama sistema obrazovanja na svim nivoima imperativ, i mora se kontinuirano sprovoditi.

„Tokom 2022. godine započeli smo saradnju sa Elektrotehničkim (ETF) i Prirodno-matematičkim fakultetom Univerziteta Crne Gore. Cilj je bio izrada prilagođenog didaktičkog materijala 3D tehnologijom i veb aplikacije namijenjene deci s posebnim obrazovnim potrebama. Ova aplikacija je interaktivna, i za sada sadrži socijalne priče koje će se dopunjavati, kao i dio koji će imati sadržaje za učenje i sticanje akademskih znanja. Održali smo radionice za studente ETF-a na kojima smo predstavili na koji način nam njihove ideje i alati mogu pomoći u prilagođavanju nastave i učenja deci s posebnim obrazovnim potrebama. Njihov odgovor je bio nevjerojatno konstruktivan, sa pregršt izuzetnih, ostvarivih rješenja kako da prilagodimo tehnologiju i donesemo znanje svima“, kaže ona.

„Zahvalni smo prof. dr **Mileni Đukanović** sa ETF-a i prof. dr **Savu Tomoviću**, koji su puno doprinijeli da naše ideje zažive, osnažili naša znanja o mogućnostima unapređenja obrazovanja uz pomoć tehnologije. Najvažnije je da će se saradnja nastaviti kako bismo nove generacije studenata podstakli da svoja znanja usmjere na podršku onima kojima je to najpotrebnije“, naglašava Marić.

i spremnosti za prihvatanje učenika sa posebnim obrazovnim potrebama – uklanjanje arhitektonskih barijera, te prilagođavanje obrazovno-vaspitnih ustanova za kreiranje i boravak djece sa različitim oblicima smetnji.

Dosta pažnje posvećeno je edukaciji nastavnika i trenera za inkluzivno obrazovanje, pa su u tom cilju razvijeni i realizovani brojni programi za obuku. Pripremljena je metodologija za izradu obrazovnih programa u stručnom obrazovanju, koja ima kvalitet inkluzivnosti u smislu da omogućava da djeca različitih mogućnosti budu u učionici zajedno, a da postižu nivo obrazovanja koji je usklađen sa svojim sposobnostima i afinitetima.

„Smatram da je razvojem inkluzivnog obrazovanja cijeli obrazovni sistem dobio puno, postao je osjetljiviji, senzibilniji i spremniji da prihvati različitosti. Nastavnicima više nije nepoznanica individualizacija nastave, ne postoji dilema da se obrazovni programi mogu i moraju prilagodavati mogućnostima i potrebama učenika, kao i načini i kriterijumi provjere znanja“, ocjenjuje Vjera Mitrović-Radošević.

Timski rad

Ona naglašava da je osposobljavanje nastavnika samo jedan segment procesa, ali su za uspjeh inkluzije puno važniji njihova spremnost, motivacija, kreativnost i snalžljivost.

„Dobar nastavnik koji posmatra dijete i uočava njegove mogućnosti, uvijek ima ideju kako da radi sa njim, a zatim potraži informacije koje mu nedostaju. Na našim obukama dosta pažnje je usmjereno na planiranje individualizovane nastave. To jeste

važno, napisati individualni plan, ali je mnogo važnije raditi sa djetetom, pratiti ga i prilagođavati način rada njegovom tempu i mogućnostima“, ističe Mitrović-Radošević, i dodaje da na Školskom portalu ima dosta materijala, i nastavnike upućuju da ih koriste, a pokušavaju da ih motivišu da i sami pišu tekstove, jer je razmjena znanja i pozitivne prakse veoma važna.

Ona ukazuje da su stručni saradnici u školama – pedagozi i psiholozi takođe prošli različite obuke i razumiju da je inkluzivno obrazovanje proces koji zahtijeva stalno usavršavanje, i u samim školama predstavljaju veliku podršku nastavnicima.

„U inkluzivnom obrazovanju veoma je važan timski rad nastavnika, njihovo zajedničko praćenje djeteta, razmjena informacija i zajedničke odluke. Dešava se da dijete ni u jednom teorijskom predmetu ne ostvari napredak, ali na praktičnoj nastavi pokazuje interesovanje i kapacitet da nauči da radi. Opažanje nastavnika praktične nastave je bitno i često presudno za odlučivanje o usmjeravanju djeteta“, navodi Mitrović-Radošević.

Dosta je urađeno i na karijernoj orijentaciji đaka sa posebnim obrazovnim potrebama i njihovom pravovremenom usmjeravanju u programe stručnog obrazovanja.

„Sistematizovano, pravovremeno usmjeravanje učenika iz osnovne škole u programe stručnog obrazovanja riješilo je mnoge probleme koje su imali učenici i roditelji, ali i škole. Uvedeni su individualni tranzicioni planovi (ITP), koji podrazumijevaju duži period praćenja, informisanja i savjetovanja učenika, ali i roditelja o mogućnostima za upis obrazovnog

programa“, ističe naša sagovornica iz Centra za stručno obrazovanje.

Povećati stopu zapošljivosti

Vjera Mitrović-Radošević ukazuje da, na osnovu urađenih analiza, treba unaprijediti praćenje učenika nakon završene škole i pomoći u zapošljavanju.

„Ima đaka sa posebnim obrazovnim potrebama koji nakon završene srednje stručne škole planiraju da nastave školovanje, ali je mnogo više onih koji žele da se zaposle, i cilj nam je da osnažimo veze između sistema obrazovanja i zapošljavanja kako bismo im u tome pomogli“, ističe ona. Mitrović-Radošević dodaje da škola za sada za sve učenike koji završavaju srednje stručno obrazovanje pravi individualni tranzicioni plan 2 (ITP 2) i upozna je đake i roditelje sa opcijama nakon obrazovanja. Sa druge strane, Zavod za zapošljavanje pružice im svoje usluge – edukaciju, savjetovanje i podršku ukoliko se obrate ovoj ustanovi.

„Procenat zapošljavanja osoba sa invaliditetom u našoj državi nije velik. Postoje brojne predrasude kod poslodavaca, i zbog toga i roditelji i učenik koji je završio obrazovanje često odustaju i ne traže posao. Želimo da se to promijeni i da efekti školovanja budu vidljivi u povećanju stope zapošljenja i kvaliteta života osoba sa invaliditetom. Postoje ideje da se to realizuje, između ostalog, kroz usluge tzv. karijernih medijatora, koji bi imali ulogu da prate učenika pri kraju i nakon školovanja i da ga savjetuju, pomažu u zapošljavanju, pronalaženju poslodavaca, prilagođavanju poslu i slično“, zaključuje Vjera Mitrović-Radošević.

Lj. V.

MODULARIZOVANI OBRAZOVNI PROGRAMI

Vjera Mitrović-Radošević ukazuje da modularizovani obrazovni programi imaju velik značaj za inkluziju u stručnom obrazovanju. Zahvaljujući njima učeniku je omogućeno da u okviru jednog programa postigne nivo obrazovanja ili samo stručnu kvalifikaciju određenog nivoa, u skladu sa svojim potrebama i mogućnostima. Naravno, ukoliko je program koncipiran da ima kvalifikacije različitog nivoa. Zato je veoma važno pravovremeno usmjeravanje osnovnoj školi da bi učenik i roditelj znali kakve su mogućnosti u okviru jednog obrazovnog programa.

„Modularizacija omogućava da se program prilagodi učeniku kako bi se on oslobodio dijela nastave koji za njega nije funkcionalan, a njegovo obrazovanje fokusira na segmente u kojima on ostvaruje rezultate i vode ga profesionalnom i ličnom razvoju. Roditelji nekad imaju zadržku i nepovjerenje prema takvom vidu obrazovanja, ali uz pravo i pravovremeno objašnjenje i informacije, kao i dobro osmišljen proces u školi, imamo lijepih i uspješnih primjera obrazovanja i zapošljavanja“, ističe ona.

EKSTERNA EVALUACIJA

Timovi eksternih evaluatorsa Centra za stručno obrazovanje utvrđuju kvalitet inkluzivnog obrazovanja. Oni tom prilikom sagledavaju cjelokupan proces, razgovaraju sa nastavnicima i savjetuju njih i cijeli tim za inkluziju u školi o tome na kojim segmentima još treba raditi.

„Koristeći zajedničku metodologiju Zavoda za školstvo i Centra za stručno obrazovanje sagledavaju se planiranje, organizacija i realizacija rada sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama kroz sve oblasti nadzora, na osnovu više standarda i indikatora kvaliteta. Prati se izrada IROP-a, planiranje obaveznog dijela i ocjenjivanje učenika, koje su u skladu sa IROP-om, ostvarenost postignuća, pristupačnost ustanovi, nastavna sredstva i pomagala, asistivna tehnologija, kao i primjena ITP 1 i ITP 2“, kaže Vjera Mitrović-Radošević. Ona dodaje da je veoma važna interna evaluacija i procjena škole koje segmente u pravcu inkluzivnosti treba unaprijediti.

Školska praksa: Inkluzivno obrazovanje u osnovnim školama

ODGOVOR NA RAZLIČITE MOGUĆNOSTI I POTREBE UČENIKA

- Dosta pažnje posvećeno obezbjeđivanju neophodnih uslova za rad sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama
- Pažljivo se projektuju nastavni ishodi, metode, oblici rada sa učenicom, nastavna sredstva, kao i aktivnosti učenika
- Nastavnicima i asistentima u nastavi neophodno više edukacija

Osnovne škole u Crnoj Gori imaju višegodišnje iskustvo u primjeni inkluzivnog obrazovanja. Za razliku od početnog perioda, kada je ono kod jednog dijela zaposlenih dočekano sa predrasudama i skepsom, ostvaren je veliki pomak. U obrazovno-vaspitnim ustanovama ulažu veliki trud da što uspješnije odgovore na ovaj izazov, a ideju da kvalitetno obrazovanje bude dostupno svima prihvataju svi – i direktori, i nastavnici i stručni saradnici.

Kako ističe direktorica u OŠ „Mileva Lajović-Lalatović“ u Nikšiću Irena Vasiljević, inkluzivno obrazovanje u toj obrazovno-vaspitnoj ustanovi doživljava se kao odnos prema slabijima, prema drugačijima, prema različitosti uopšte.

„Odnos prema inkluzivnom obrazovanju predstavlja naše ogledalo koje jasno pokazuje koliko smo spremni da razvijamo, da učimo i podržavamo jedni druge. U našoj školi svi težimo cilju 'jedno obrazovanje za svu djecu – jedno, ali vrijedno', ističe ona.

Inkluzivnim obrazovanjem u ovoj školi sada je obuhvaćeno 27 učenika a, kako kaže direktorica, dosta pažnje posvećeno je obezbjeđivanju neophodnih uslova za rad sa njima.

„Uradili smo pristupnu rampu, obezbijedili parking za one roditelje koji svoju djecu automobilom dovoze do škole, ugradili smo kosopodizni lift na unutrašnjem stepeništu, organizovali smo sajam inkluzivnih tehnologija, redovno održavamo razne vrste obuka za nastavnike i asistente u nastavi, edukujemo naše učenike da pružaju vršnjačku podršku, sa roditeljima imamo stalnu komunikaciju, jer i oni pomažu u pisanju individualnog razvojno-obrazovnog programa (IROP)“, navodi direktorica Vasiljević.

Iako su, kako kaže, zadovoljni kvalitetom inkluzivnog obrazovanja, treba stalno težiti da se ono unaprijedi. Zato je neophodno permanentno posvetiti se poboljšavanju uslova za rad, unapređivanju kompetencija nastavnika za rad sa djecom sa posebnim potrebama, ali i ostalog školskog osoblja, kao i spremnosti vršnjaka za prihvatanje djece sa posebnim potrebama, te uspostavljanju uspješne saradnje sa roditeljima svih učenika.

Direktor OŠ „Boško Buha“ u Pljevljima Boriša Golubović zadovoljan je kvalitetom nastave inkluzivnog obrazovanja u toj obrazovno-vaspitnoj ustanovi.

„Imamo stalnu komunikaciju sa nastavnicima i sa roditeljima učenika. Za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama škola je angažovala asistente u nastavi. Nastavnici i stručni saradnici redovno organizuju radionice o nediskriminaciji učenika sa posebnim potrebama. Djecu iz integrisanog odjeljenja uključujemo u redovnu nastavu sa svojim vršnjacima, sa

kojima imaju zajedničke časove fizičkog vaspitanja, muzičke i likovne kulture. Dobro su ih prihvatili drugi učenici, koji su spremni da im pomognu u nastavi. Nastavnici redovno pohađaju seminare iz oblasti inkluzivnog obrazovanja i vaspitanja“, navodi on.

Prema ocjeni direktorice OŠ „Anto Đedović“ u Baru Stanke Vukčević, inkluzivno obrazovanje se uspješno realizuje u toj obrazovno-vaspitnoj ustanovi, a trenutno je u njega uključeno 13 učenika. „Sa njima radi defektolog, a imamo i pet asistenata koji im pružaju tehničku pomoć u učenju. U školi su obezbijedeni veoma dobri tehnički i ostali uslovi za nastavu i boravak djece sa posebnim obrazovnim potrebama“, kaže ona.

Predrasude i stereotipi

Iako je u realizaciji inkluzivnog obrazovanja ostvaren velik napredak, direktori ocjenjuju da prepreke i dalje postoje. To su, prije svega, predrasude i stereotipi.

„Problemi u realizaciji inkluzije postoje, a jedan od njih jeste nedovoljno razvijena svijest o važnosti uključivanja osoba sa posebnim potrebama u redovne škole. Zbog toga je neohodno da se puno radi na razbijanju predrasuda i stereotipa kako bi se one što prije otklonile. Problem su i nerealni ciljevi. Da bi implementacija inkluzivnog obrazovanja bila uspješna, ciljevi moraju biti objektivno postavljene, što podrazumijeva dobru saradnju sa roditeljima, lokalnom zajednicom, nadležnim institucijama u okviru obrazovanja, usklađenost sa javnom politikom u domenu inkluzivnog obrazovanja i slično. Smatram da dodatno treba osnažiti i studijske programe na fakultetima koji školuju kadrove za potrebe obrazovanja kako bi mladi ljudi ulazili u učionice znatno spremniji da rade sa učenicima sa posebnim obrazovnim potrebama“, ističe Irena Vasiljević.

Prema riječima Boriše Golubovića, jedan od problema u OŠ „Boško Buha“ jeste veliki broj djece sa govorno-jezičkim smetnjama kojoj je teško pružiti adekvatnu podršku, i taj segment inkluzivnog obrazovanja treba poboljšati.

„Da bi se unaprijedio rad, trebalo bi obezbijediti neophodan materijal za dijete u zavisnosti od smetnje koju ima, i koji je u skladu sa ciljevima IROP-a“, veli on.

Pažljivo se projektuju nastavni ishodi i metode rada

I nastavnici imaju pozitivan stav prema inkluzivnom obrazovanju i ocjenjuju da je to najdemokratskiji i najhumaniji vid obrazovanja.

Oni ističu da puno pažnje posvećuju pripremanju IROP-a, uzimajući u obzir prethodna postignuća, sposobnosti i iskustvo učenika. Pažljivo se projektuju nastavni ishodi, metode, oblici rada sa učenicom, nastavna

■ Obezbijedjeni tehnički uslovi: OŠ „Anto Đedović“

VRŠNJAČKO (NE)PRIHVATANJE

Važan princip inkluzije je nediskriminacija, tj. da djeca budu dobro prihvaćena u školi, prije svega od svojih vršnjaka. Prema ocjeni nastavnika, stalno se napreduje u ostvarenju te težnje i svi akteri školskog života uglavnom imaju pozitivan odnos prema različitimostima.

„U školi se svi trudimo da se djeca sa posebnim obrazovnim potrebama osjećaju opuštenu i lijepo. U kojoj mjeri će ona biti prihvaćena od svojih vršnjaka, zavisi od više faktora: pripremljenosti škole za dolazak učenika, stava nastavnika, odnosa porodice učenika uključenog u prilagođeni program, kao i roditelja ostalih učenika. Uvijek se trudim da otvoreno razgovaram sa svojim učenicima i njihovim roditeljima, objasnim im sve što ih interesuje i svojim primjerom pokažem kako bi trebalo da se ophode sa svojim drugom/drugaricom koji ima određenu poteškoću. Oni to uvažavaju i vrlo su često vršnjačka podrška đacima sa posebnim obrazovnim potrebama, zahvaljujući čemu se oni brzo socijalizuju“, kaže Danka Vuletić.

Ona dodaje da se dešava da se kod učenika nižih razreda pojavi određeni strah ukoliko je u odjeljenju sa njima dijete sa težom razvojnom smetnjom, posebno ako je ono agresivno, ali se upornim radom sa djecom i roditeljima taj problem brzo prevazilazi.

Nastavnici ipak ukazuju da ima slučajeva da djeca sa smetnjama u razvoju ne budu prihvaćena od vršnjaka, već diskriminisana, te da škola nije svemoguća, jer, naglašavaju, djeca prva iskustva stiču u porodici, slušajući i posmatrajući kako se njihovi roditelji odnose prema slabijima, prema drugačijem, prema različitimostima.

sredstva, kao i aktivnosti učenika. Takođe se planira i način podrške u učenju, gdje su od neprocjenjive pomoći asistenti u nastavi.

Zato je veoma bitno dobro upoznati dijete, njegove navike, ponašanje u različitim situacijama, sposobnost prilagođavanja različitim uslovima rada u razredu, te njegove funkcionalne sposobnosti.

Kako objašnjavaju, učiteljima je u prvom razredu omogućeno da opserviraju dijete tokom prvog, a IROP pišu početkom drugog polugodišta. Smatraju da bi i nastavnici predmetne nastave trebalo da imaju tu mogućnost kada preuzimaju učenika u VI razredu. Oni, međutim, prema Zakonu, moraju da predaju IROP do 5. oktobra. To je, ocjenjuju, vrlo kratak rok, jer uglavnom do tada uspijevaju da vide dijete svega jednom ili dva puta, što nije dovoljno za ozbiljno planiranje IROP-a.

„Koliko će učenici napredovati, zavisi od više faktora. Prije svega, od njihovog zdravstvenog stanja koje često uzrokuje izostajanje sa nastave, zatim od obučenosti nastavnika za rad sa djecom koja imaju specifične smetnje u razvoju (autizam,

smetnje vida, sluha, teže intelektualne smetnje...), kao i raspoloživosti nastavnih sredstava. Takođe je neophodno da djeca kontinuirano rade kod kuće kako bi uvježbavali već stečena znanja i vještine stečene u školi“, ističe Danka Vuletić, nastavnica u OŠ „Mileva Lajović-Lalatović“.

Kako kaže Olivera Janjušević, profesorica razredne nastave iz iste škole, svako dijete, u skladu sa svojim sposobnostima, uz podršku nastavnika, asistenata, pedagoga, psihologa i tima za inkluzivno obrazovanje, stiče neophodna znanja i vještine. „Nekada je potrebno da akcenat više bude na sticanju primjenjivih znanja i vještina u svakodnevnom životu nego na formalnom znanju. Takođe je neophodno što više isticati kvalitete koje dijete posjeduje i usmjeriti se na njih i razvijati ih“, kaže ona.

Profesorica razredne nastave u OŠ „Anto Đedović“ Ljiljana Perović objašnjava da inkluzivno obrazovanje zahtijeva dosta truda i stalno praćenje djeteta i njegovih postignuća, a potrebno je uložiti dodatni trud da bi se pravilno sagledala smetnja. To je svakako izazov za nastavnika ali i za učenika.

„Najteže je usmjeriti pažnju, postići smirenost i sve misaone i radne sposobnosti učiniti upotrebljivim. Poremećaji pažnje su evidentni, kao i nesigurnost, i otud skretanje u nemir, brzinu, hiperaktivnost, nekada i usporjenost, zavisno od stepena smetnje“, navodi ona.

Nastavnica Perović ocjenjuje da djeca sa smetnjama u razvoju u izvjesnoj mjeri stiču neophodna znanja, i dodaje da su ta znanja različita, različito upotrebljiva i primjenjiva, jer su djeca različita.

Neophodna veća pomoć resursnih centara

Veoma važan korak u inkluziji je usmjeravanje djece sa posebnim potrebama u odgovarajući obrazovni program i ustanovu, u čemu važnu ulogu imaju komisije za tu namjenu. Od toga da li je to pravilno urađeno, zavisi dalji razvoj i napredovanje te djece.

Nastavnici ukazuju da se u tom postupku dešavaju i problemi.

„Zapažamo da se u našu školu sve češće uključuju djeca koja bi zbog težine svojih razvojnih smetnji, prema mom mišljenju, trebalo da

budu usmjerena u resursne centre, koji pružaju edukaciju i rehabilitaciju. Problem je što bi, zbog udaljenosti tih ustanova, djeca iz većine opština morala da se odvoje od porodice. Smatram da treba razmišljati o eventualnoj decentralizaciji takvih centara i otvaranju njihovih podružnica u okviru škola koje imaju kadrovske i prostorne kapacitete da to iznesu“, smatra Danka Vuletić.

Nastavnici nisu sami na ovom veoma odgovornom zadatku. U tome im, kažu, pomažu timovi za inkluziju na nivou škole, stručni saradnici, asistenti za nastavu i roditelji. Pojedini ukazuju i na značajnu pomoć dnevnih centara u opštinama. Međutim, većina njih smatra da bi saradnja sa resursnim centrima trebalo da bude bolja, kao i sa mobilnim timovima.

Prema riječima Ljiljane Perović, potrebno je da stručnjaci iz resursnih centara pomognu školama u praćenju djece s posebnim obrazovnim potrebama, razmjenjuju iskustva sa nastavnicima, daju im preciznije smjernice i ukažu na koje smetnje treba obratiti posebno pažnju, kao i da li ih je moguće otклонiti i na koji način, te kako

■ Sajam didaktičkog materijala: OŠ „Boško Buha“

unaprijediti i razviti one vještine i navike koje su korisne djeci i njihovom razvoju.

Ulagati u nabavku asistivne tehnologije

Nastavnici kao posebne probleme u inkluzivnom obrazovanju ističu nedostatak stručnjaka koji posjeduju bazična znanja o radu sa djecom sa razvojnim smetnjama.

Kako kaže Olivera Janjušević, ti stručnjaci su veoma potrebni školama koje imaju preko hiljadu učenika, posebno kada su u pitanju govorno-jezičke smetnje.

Naši sagovornici smatraju da je neophodna stalna obuka nastavnika za rad sa djecom s posebnim obrazovnim potrebama, pa u tom cilju treba organizovati više seminara i savjetovanja. Takođe je neophodno ulagati u nabavku asistivne tehnologije i didaktičkog materijala, ali i uključiti više asistenata za nastavu, kojima je potrebna kontinuirana edukacija.

„Mislim da obuka na osnovu koje su asistenti zapošljavaju nije dovoljna.

Potrebno je uvesti i procjenu ličnosti i još neke testove da bi inkluzivno obrazovanje bilo uspješno realizovano“, ocjenjuje defektolog nastavnik u OŠ „Boško Buha“ u Pljevljima **Desanka Dragaš**.

Ona smatra da škole treba da imaju asistivnog tehničara koji bi svakodnevno radio na didaktičkom materijalu u saradnji sa ostalim članovima tog tima za inkluziju.

Prema njenom mišljenju, neophodno je otvoriti centre pri domovima zdravlja u kojima će raditi defektolozi različitih smjerova, kao i psiholozi, radni terapeuti, fizioterapeuti, u cilju pružanja rane intervencije djeci, ali i podrške roditeljima u vidu raznih radionica i individualnog savjetovanja.

Saradnja stručne službe i nastavnika

U realizaciji inkluzivnog obrazovanja veoma važnu ulogu imaju stručni saradnici – psiholozi, pedagozi i logopedi. Oni, prije svega, pomažu nastavnicima i rade sa učenicima i roditeljima.

„Stručna služba kontinuirano realizuje individualni i/ili grupni rad sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama i u socijalnoj inkluziji, ali i sa ostalim učenicima. Da bismo odgovorili tim potrebama, neophodna je saradnja stručne službe i nastavnika, ali i asistenata u nastavi, koji nam daju potrebne informacije, svoje procjene i zapažanja, a mi reagujemo bez odlaganja na osnovu naše stručne procjene. Konkretno, individualni rad sa djecom sa rješenjem Komisije za usmjeravanje realizuje se u skladu sa datim preporukama, a sa ostalim učenicima u skladu sa procijenjenim potrebama. Tim za sprečavanje ranog napuštanja školovanja organizuje velik broj aktivnosti doprinoseći socijalnoj inkluziji učenika RE populacije“, kaže psihološkinja u OŠ „Mileva Lajović-Lalatović“ **Biljana Mrkačić**.

Prema riječima pedagoškinje u OŠ „Anto Đedović“ u Baru **Vlatke Gažević-Marković**, u toj obrazovno-vaspitnoj ustanovi postignuća učenika sa posebnim obrazovnim potrebama prate stalno članovi timova.

„Fokus se stavlja na funkcionisanje djeteta u školi

(saznajno, emocionalno, socijalno i fizičko). Takođe, pratimo i aspekt aktuelnog i planiranog nivoa znanja i vještina“, kaže ona, i dodaje da je najčešći problem sa kojima se susreću u radu sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama njihovo odbijanje da rade, što je najčešće uzrokovano padom koncentracije i neraspoloženjem.

I radu sa nastavnicima posvećuje se dosta vremena.

„Svakodnevno se, kroz velik broj aktivnosti, posredno i neposredno, radi na razvoju profesionalnih kompetencija nastavnika i asistenata u nastavi. Većina nastavnika u našoj školi završila je obuke ponuđene od Zavoda za školstvo iz oblasti inkluzivnog obrazovanja, a neki od njih su treneri i autori akreditovanih programa edukacije. Uz to, u okviru plana rada stručne službe, tima za inkluzivno obrazovanje i tima za profesionalni razvoj na nivou škole, povremeno se realizuju radionice za nastavnike, a teme se biraju na osnovu procijenjenih potreba. Tako su, na primjer, početkom ove školske godine održana interna savjetovanja sa ciljem pružanja dodatne podrške nastavnicima za izradu IROP-a“,

ističe pedagoškinja u OŠ „Mileva Lajović-Lalatović“ **Nada Mitrović**.

Defektološkinja–specijalna pedagoškinja **Tijana Orlandić** u OŠ „Anto Đedović“ kaže da u školi organizuju sastanke sa nastavnicima na kojima ih upoznaju sa inovacijama u inkluzivnom obrazovanju (predstavljanje literature, didaktičkog materijala, iskustva stečenog na seminarima...).

Prema riječima Nade Mitrović, nastavnici su najčešće u dilemi kako da prilagode nastavne sadržaje konkretnoj smetnji učenika. Ukazuju i da im je potrebno više tehničke podrške od asistenata u nastavi, ali i dodatna didaktička i bibliotečka, kao i tehnička sredstava za rad u nastavi.

„Kao jedan od problema nastavnici navode da nemaju dovoljno vremena za sve. Često se dešava da moraju više vremena da posvete učeniku sa posebnim potrebama, pri čemu ostaje manje vremena za ostale učenike“, navodi pedagog u OŠ „Boško Buha“ **Oliver Vraneš**.

On smatra da je za unapređenje inkluzivnog obrazovanja potrebno kontinuirano usavršavanje svih zaposlenih, ali i dovoljan broj stručnih saradnika – psihologa, pedagoga, defektologa, logopeda u svim školama koje pohađaju djeca sa posebnim obrazovnim potrebama.

„Da bi se unaprijedilo inkluzivno obrazovanje, neophodno je više ulagati u škole u cilju organizovanja dodatnih obuka nastavnika i stručnih saradnika, povećanja broja asistenata u nastavi, obezbjeđivanja neophodnih prostornih i tehničkih uslova i pomagala, kao i potrebnih didaktičkih sredstava za rad sa djecom“, kaže psihološkinja Biljana Mrkačić.

Spona u procesu školovanja i socijalizacije

Uvođenjem u nastavu asistenata obezbjeđena je tehnička pomoć u učenju djeci sa posebnim obrazovnim potrebama, čime je olakšano njihovo obrazovanje, ali i rad nastavnika sa njima.

Naši sagovornici asistenti ističu da djeca sa smetnjama u razvoju uglavnom stižu neophodna znanja, a na zadovoljavajućem nivou je i njihova socijalizacija.

Prema riječima asistentkinje u OŠ „Mileva Lajović-Lalatović“ **Jadranke Pejović**, u okviru inkluzivnog obrazovanja veoma je važno da djeca dobiju pažnju i ljubav koje su im potrebne da se uopšte uključe u obrazovni proces.

„Svjedoci smo da pojedina djeca koja imaju različite probleme budu u regresiji upravo zbog toga što nijesu osjetljivi taj 'vjetar u leđa' koji daju škola, zajedništvo, podrška vršnjaka, asistenata i nastavnika, jer ona, kada dobiju neophodnu pomoć, stiču samopouzdanje. Iskustvo govori da je, recimo, djecu iz spektra autizma na samom početku školovanja bilo jako teško prilagoditi funkcionisanju u odjeljenju (praćenje nastave, učestvovanje u njoj, komuniciranje s vršnjacima). To se tokom školovanja otklanjalo u većoj mjeri, pa su često bili spremni na prelazak u novo okruženje, nove obaveze i često bili, kao takvi, omiljeni u društvu“, kaže ona.

Asistenti u nastavi ukazuju da su najčešći problemi koje su zapazili tokom rada: saradnja djeteta sa učiteljem, njegovo učešće u izradi zadatka i usvajanje pravila ponašanja. Tu je, kako kažu, uloga asistenta nemjerljiva, upravo zato što on jeste vrlo jaka spona između svih činilaca u procesu školovanja i socijalizacije djece sa posebnim obrazovnim potrebama.

„Asistent je u klupi sa djetetom, objašnjava mu, upućuje ga, smiruje, doprinosi razvijanju odnosa sa vršnjacima, a takođe igra važnu ulogu u komunikaciji sa roditeljima. Saradnja i strpljenje najbitniji činioci u tom procesu“, objašnjava Jadranka Pejović.

Za ulogu asistenta u nastavi potrebno je dosta strpljenja, ali i ljubavi.

„Ovaj posao mi je otvorio mnoge vidike. Upoznala sam sjajnu djecu, borila se za njih, boriću se i u buduću“, naglašava Jadranka Pejović.

Očigledno je da do željenog kvaliteta inkluzivnog obrazovanja treba još dosta koraka. Ipak, najvažnije je ići ka cilju, a na osnovu stavova naših sagovornika možemo zaključiti da postoji dobra volja i posvećenost misiji „Jedna škola za sve“.

Lj. Vukoslavović

ODBIJAJU DA RADE

„Najčešći problemi sa kojima se susrećemo u radu sa učenicima jeste što odbijaju da rade, najčešće zbog pada koncentracije i neraspoloženja. Od vrste smetnje koju dijete ima, zavisi i učestalost odbijanja rada. Tu prepreku prevazilazimo tako što ih motivišemo na različite načine, nagradujemo, dogovorimo se da se, ako mu se trenutno nešto drugo radi, posvetimo tome, a sljedeći dan nadoknadimo propušteno“, ističe **Nevena Perović**, asistentkinja u nastavi u OŠ „Anto Đedović“.

Naši sagovornici naglašavaju da inkluzivno obrazovanje treba stalno unapređivati.

„Smatram da djecu sa posebnim obrazovnim potrebama treba više uključivati u školske sekcije, a posebno u sportska takmičenja prilagođena njihovim mogućnostima i vještinama. Takođe su neophodne dodatne stručne edukacije asistenata“, kaže **Senad Čuturić**, asistent u nastavi u OŠ „Boško Buha“.

DOBRA SARADNJA SA RODITELJIMA

Stručni saradnici ukazuju da je saradnja sa roditeljima učenika na visokom nivou. Ostvaruje se individualnim savjetodavno-instruktivnim radom sa članovima stručne službe, tematskim roditeljskim sastancima, kao i kroz saradnju sa relevantnim institucijama i NVO u cilju pružanja dodatne podrške. Roditelje upoznaju sa zapažanjima u vezi sa djetetom (napredak, raspoloženje, motivacija...). Prilikom izrade IROP-a i individualnog tranzicionog plana (ITP) uvažava se mišljenje roditelja.

Kako se u Školi za srednje i više stručno obrazovanje „Sergije Stanić“ realizuje proces inkluzivnog obrazovanja

USPJEŠNA JE JEDINO ONA INKLUZIJA U KOJOJ SU DJECA ZADOVOLJNA I SREĆNA

■ Naši sagovornici svjedoče da se nastavni plan i programi u potpunosti prilagođavaju djeci sa posebnim obrazovnim potrebama, ali i da uvijek postoji prostor za napredak

■ Milena Koprivica

Podgorička Škola za srednje i više stručno obrazovanje „Sergije Stanić“ još od osnivanja prati sve tendencije u razvoju obrazovnog sistema, prilagođavajući se svemu onome što doprinosi poboljšanju kvaliteta nastavnog procesa. Iz toga nije izuzeto ni inkluzivno obrazovanje. Menadžment i nastavni kadar ovom osjetljivom pitanju pristupaju pažljivo, odgovorno, uz uvažavanje svih njegovih aspekata.

Psihologica **Milena Koprivica** ukazuje na to da sam proces obrazovanja podrazumijeva usvajanje i sticanje vještina, razvijanje sposobnosti, formiranje pogleda na svijet, te da postoje i oni učenici sa posebnim obrazovnim potrebama koje je neophodno uključiti u obrazovni proces.

„Upravo inkluzija kao 'nov' model organizovanog proučavanja i učenja podrazumijeva ne samo uključivanje djeteta sa smetnjama u razvoj u redovan obrazovni sistem, već njegovo uključivanje u društveni život zajednice na svim nivoima. U okviru modela inkluzivne nastave u Crnoj Gori, prepoznata su prava svakog djeteta koje ima bilo kakvu smetnju u razvoju, a samim

tim stvoreni su uslovi za realizaciju tih prava kroz obrazovanje. Smatram da bi bilo poželjno da inkluzivno obrazovanje bude sve više predmet istraživanja u Crnoj Gori koja bi bila usmjerena na ispitivanje stavova prema djeci sa smetnjama u razvoju i učenju u inkluzivnom obrazovanju, kako bismo imali jasniju sliku o stavovima roditelja, nastavnika, učenika, odnosno društva uopšte, s obzirom na to da je do sada rađen vrlo mali broj ovakvih istraživanja“, ističe ona.

Kada je konkretno riječ o školi „Sergije Stanić“, naša sagovornica naglašava da se posebna pažnja posvećuje inkluzivnoj nastavi.

„Nastavno osoblje na čelu s upravom škole opredijeljeno je da na kvalitetan način uključi sve učenike u nastavni proces i zadovolji njihove obrazovne potrebe. Zajednički cilj svih zaposlenih jeste srećno i zadovoljno dijete u sigurnom okruženju“, kaže ona i dodaje: „Smatramo da je uspješna jedino ona inkluzija gdje su djeca koja su uključena zadovoljna i srećna i gdje su upotpunjene njihove potrebe. Učenici s posebnim obrazovnim potrebama,

■ Verica Gogić

njih 25, u našoj školi imaju različite smetnje i poteškoće u savladavanju nastavnog gradiva: teži gubitak sluha, elementi autizma i lakše do umjerene intelektualne smetnje, Daunov sindrom, kombinovane smetnje. Nastavno gradivo se prilagođava za svakog učenika, da bi na što kvalitetniji način uspjeli da savladaju nastavne sadržaje. Da bismo se uspješno uključili u rad sa ovakvim učenicima, održano je više obuka za nastavnike koje su realizovali predstavnici Ministarstva prosvjete Crne Gore.“

Kvalitetna saradnja s roditeljima

Koprivica smatra da uvijek ima prostora za napredak u ovoj oblasti.

„Sve inovacije bi trebalo da budu usmjerene na razvoj samostalnosti učenika. Kao ono što je pozitivno, izdvojila bih uključivanje sve većeg broja djece sa smetnjama u razvoju i bez njih u velik broj zajedničkih aktivnosti, koje su najbolji osnov za razvoj inkluzije među vršnjacima u pravom smislu. Širok je spektar zajedničkih aktivnosti, koje zavise od preferencija

učenika i njihove spremnosti, kao i nastavnika i cijele škole, da ideje budu realizovane“, navodi ona.

Kad se govori o ovoj temi, nezaobilazna stavka je kvalitetna saradnja s roditeljima djece s posebnim obrazovnim potrebama.

„Prilikom susreta s roditeljima, oni često istaknu da im nedostaju otvoreni i iskreni razgovori o problemima, osjećaj podrške, razumijevanja i spoznaja da nijesu sami“, ističe Koprivica. „Rad sa roditeljima se odvija kroz savjetodavni, odnosno grupni i individualni rad. Tokom rada sa roditeljima razvija se prirodan odnos prema djetetu i stvaraju se uslovi za zajedničko uspješno rješavanje problema. Najčešće teme s roditeljima jesu prihvatanje djece od strane vršnjaka, razvijanje samostalnosti kroz proces obrazovanja, osposobljavanje za samostalno obavljanje određenih zanimanja nakon završetka školovanja, jer najčešći strahovi roditelja su u vezi s tim gdje će njihovo dijete nakon školovanja, da li će mu biti uskraćeno uključivanje u društvene aktivnosti.“

I profesorica **Verica Gogić** uvjerava da Škola za

SARADNJA SA ZAVODOM ZA ZAPOSŁJAVANJE

Nakon završetka školovanja, prirodno se nameće pitanje zapošljavanja. No, kako tu stoje stvari kad su u pitanju djeca uključena u inkluziju?

„Kao što sam već navela, učenici nakon školovanja stiču samopouzdanje, osposobljavanje za samostalno obavljanje određenih zanimanja nakon završetka školovanja“, odgovara Milena Koprivica, dodajući: „Nakon završenog srednjeg obrazovanja ostvaruje se saradnja sa Zavodom za zapošljavanje Crne Gore (ZZZCG), gdje se zajednički sa saradnicima ZZZCG i nastavnicima praktične nastave djeca upućuju na procjenu radnih sposobnosti i usmjeravaju na dalje tržište rada. Djeca se u skladu sa svojim sposobnostima usmjeravaju na tržište rada i time se vidi njihov značaj u društvu.“

NEOSPORAN VASPITNI UTICAJ NASTAVNIKA

Rad sa djecom uključenom u inkluziju izazov je za svakog nastavnika, pa tako i za Vericu Gogić.

„Obrazovni sistem ima veliku ulogu u razvoju djetetove ličnosti. Cilj mog rada sa ovom djecom, pored usvajanja novih znanja, jeste i razvijanje sposobnosti snalaženja u različitim situacijama, isticanje važnosti porodice, vršnjaka i drugih nastavnika u formiranju ličnosti učenika, kao i stavljanje akcenta na slobodu mišljenja i izražavanja. Nakon rada sa velikim brojem učenika sa posebnim obrazovnim potrebama, moram naglasiti da smo mnogo naučili jedni od drugih. Neosporan je vaspitni uticaj nastavnika u djetinjstvu na razvoj ličnosti, kao i rano emocionalno iskustvo. Iskrenost i uzajamno povjerenje razvijam od našeg prvog susreta, jer izgradnjom čvrstih temelja u odnosu sa učenicima uključenim u inkluziju i stalnom motivacijom uspijevam da uđem u krug ljudi od povjerenja i na taj način olakšam naš zajednički put ka istom cilju – sticanju znanja. Moram naglasiti da je veliki broj ovih učenika pokazao znatno više empatije i ljubavi prema okruženju nego ostali učenici“, kaže prof. Gogić.

srednje i više stručno obrazovanje „Sergije Stanić“ vodi računa o tome „da su svi učenici naše škole ravnopravni učesnici u vaspitno-obrazovnom procesu“.

„Uprava škole zajedno sa nastavnim osobljem i pedagoško-psihološkom službom pruža podršku svakom djetetu kad god mu je ona potrebna. Uključivanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama u redovnu nastavu podstaklo je i nas nastavnike da se još više angažujemo i trudimo da osmislimo što kvalitetnije, zanimljivije i raznovrsnije načine prezentovanja i približavanja nastavnih jedinica

učenicima. Kako bi se omogućilo dobro i kvalitetno inkluzivno obrazovanje, škola je inicirala stručno usavršavanje nastavnika putem seminara. Svakodnevno se radi na poboljšanje primjene savremene pedagoške prakse iz oblasti inkluzije“, naglašava ona.

Uključiti što više spoljašnjih faktora

Obrazovanje i vaspitanje zahtijevaju stalno ulaganje i zalaganje kako bi rezultati bili zadovoljavajući, a prema njenom mišljenju, „da bi se postigli bolji rezultati, neophodno je uključiti što više spoljašnjih

■ Škola „Sergije Stanić“

■ Detalj iz učionice

■ Julijana Karadžić

faktora čiji je uticaj bitan za razvoj djetetove ličnosti“.

„Pohvalila bih angažovanje asistenata u nastavi i preventivan odnos koji imaju sa djecom uključenom u inkluziju. Istakla bih i sjajnu saradnju sa roditeljima, koji nam pomažu da zajednički dođemo do cilja, olakšavaju nam da realizujemo potrebne odluke i ispravljamo eventualne propuste. Savremeno društvo nosi i savremeni način života i modernu tehnologiju koja umnogome olakšava rad sa ovom djecom. Pomenula bih i dobru saradnju između nastavnika u angažovanju ovih učenika u različitim školskim manifestacijama“, ističe ona. „S druge strane, voljela bih da sam u mogućnosti da više vremena posvetim učenicima uključenim u inkluziju. Brz tempo rada, vremenska ograničenja i veliki broj učenika ograničavaju vrijeme koje nastavnik može da posveti učenicima ponaosob. Često se zbog toga duže zadržavam na određenim ishodima, i nerijetko je potreban dodatni rad. Planirana dinamika ponekad se ne može ostvariti onako kako je predviđena, i mora se ostaviti više vremena za realizaciju određenih ishoda za koje je bio planiran brži tempo.“

Važan segment svakako je i atmosfera na času. Verica Gogić napominje da je učionica u kojoj borave djeca uključena u inkluziju mjesto na kojem svi nesmetano rade, uče i družu se jedni s drugima kao i u svakoj drugoj učionici, te da je atmosfera izuzetno prijatna.

„Kao što je poznato, delinkventno ponašanje često je posljedica frustracije, odnosno reakcija pojedinca na lišavanje nečega u društvu, a naročito reakcija na iznevjerena očekivanja od okoline. Ako dijete učimo da bude tolerantno i vaspitavamo ga da prihvata i poštuje razlike, onda će i ono osjetiti prednosti takvog ponašanja jer će i ono samo biti bolje prihvaćeno u društvu. Uz učenike sa posebnim obrazovnim potrebama ostali učenici prepoznaju da razlike oplemenjuju život, uče da prihvataju razlike, da druge ne ometaju i ne ugrožavaju, da budu blagi u razgovoru, ponašaju se razumno i tolerantno. Na časovima podstičem sve učenike da razvijaju moralnu kulturu, odbacuju loše primjere ponašanja, a prihvataju dobre i lijepe uzore. Čestim primjerima iz okruženja i ranijim iskustvima pospješujem razvoj tolerancije, i na taj način utičem na lakše i bezbolnije rješavanje konfliktnih situacija. Svakodnevnim razgovorima raste i trpeljivost prema drugačijem mišljenju, ponašanju i ubjeđenju, a moć znanja, ideal nenasilja, tolerancije i slobodnog iznošenja mišljenja i stavova dovode do uzajamnog poštovanja i rješavanja svih nesuglasica na miran i civilizovan način“, zaključuje ona.

Potrebna i nijansa više

O iskustvu u radu sa djecom uključenom u inkluzivno obrazovanje razgovarali smo

■ Marija Bakić

i sa **Julijanom Karadžić**, profesoricom crnogorskog – srpskog, bosanskog i hrvatskog jezika i književnosti. Ono, u njenom slučaju, datira još iz perioda pripravničkog staža, kada je proces inkluzije bio na početku primjene u nastavnom sistemu.

„Časovi maternjeg jezika se prilagođavaju na taj način što se učenicima pripremaju posebni materijali koji prate nastavne sadržaje. Za svaku nastavnu jedinicu izdvoji se ono što je potrebno određenom učeniku ili učenicima u vidu pripremljenog nastavnog listića, donese na čas, objasni, prati se njihovo razumijevanje i rad, pruži dodatna pomoć, verbalizuje ako je moguće i slično. Poželjan je i periodičan proces ponavljanja gradiva. Takođe, kontrolni i pismeni zadaci dogovaraju se sa učenicima i u skladu s tim pripremaju i primjenjuju“, navodi Karadžić.

Donekle je, kako kaže, zadovoljna mjerom u kojoj je škola prilagođena djeci uključenoj u inkluziju, „ali uvijek je tu potrebna i nijansa više“.

„Prosto, nijesu dječji problemi isti, svakom djetetu je potreban poseban pristup, materijal. Uočite sve tokom rada sa njima. Važno je da se vodite tom putanjom koju ste prepoznali i radite u tom pravcu, pratite ih i provjeravate razumijevanje, usvajanje i primjenu prednog gradiva“, mišljenja je naša sagovornica.

Kad je riječ o potencijalnom prostoru za napredak, prof. Karadžić vidi ga na polju

„terenskog djelovanja, podrške i osnaženja postojećeg sistema i resursnog centra“.

„Da to bude konkretno radno umrežavanje psihologa, logopeda, defektologa, profesora, asistenata. Naravno, i svih onih koji svojom željom ili strukom mogu da doprinesu na inkluzivnom polju“, smatra ona.

Human i zahtjevan posao asistenta

Asistentkinja u nastavi **Marija Bakić** priznaje kako je u potpunosti zadovoljna iskustvom u radu sa djecom uključenom u inkluziju u školi „Sergije Stanić“.

„Ovo je već peta godina otkako sam u ovoj školi. Dvoje djece sam vodila – jedno sa cerebralnom paralizom i drugo s autizmom. Dijete sa cerebralnom paralizom je bilo maksimalno uključeno u školske aktivnosti, dok je djetetu sa autizmom to omogućeno u skladu sa njegovim mogućnostima“, naglašava ona, dodajući: „Najveći problem nastaje kada dijete počne da pohađa (u ovom slučaju) srednju školu, kada započne proces upoznavanja asistenta, društva, profesora i uopšte nove okoline. U suštini nemam nekih problema jer svi međusobno komuniciramo i tražimo najbolje rješenje.“

Što se tiče saradnje sa školskom upravom i roditeljima, Bakić ima samo riječi hvale.

„Zadovoljna sam svim segmentima, počevši od uprave, pedagoško-psihološke

■ Milivoje Đukanović

službe, nastavnog kadra. Profesori imaju maksimalno razumijevanje, poštovanje kako prema meni, tako i prema djetetu. Tu su za svaku konsultaciju i pomoć kada je riječ o sprovođenju inkluzije. Što se tiče saradnje sa roditeljima, nijesam imala nikakvih problema. Dešavale su se situacije kada su roditelji ne-realni u pogledu mogućnosti dostignuća njihove djece. Postojao je jaz između onoga što dijete može da postigne i onoga što roditelji misle da može“, riječi su naše sagovornice.

Na koncu, Marija Bakić naglašava da je posao asistenta u nastavi humana i zahtjevana misija.

„Prije svega, tu smo kao tehnička podrška djeci, karika za uspostavljanje odnosa sa drugom djecom i profesorima, a tu su i oslonac i sigurnost koje pružamo djeci sa smetnjama u razvoju. Asistenti se suočavaju sa raznim oblicima hiperaktivnosti, raznim nelagodama koje su dio života svakog djeteta sa smetnjama u razvoju. Djeca imaju i po sedam časova, tako da asistenti daju velik doprinos društvu i inkluzivnom obrazovanju“, zaključuje ona.

Saradnja na zavidnom nivou

Kao i kod svih koji su uključeni u ovaj proces, velika je odgovornost i na profesorima praktične nastave. Jedan od njih, profesor kuvarstva **Milivoje Đukanović**, već duži niz godina uključen je u

rad sa učenicima s posebnim potrebama.

„Moj rad se sastoji od toga da u praksi obrazovni program prilagođavam njima i nastojim da im pomognem da u potpunosti odgovore na njegove zahtjeve“, navodi on. „Koliko god to bilo korisno za njih, zna im istovremeno i odmoći, pošto se teško snalaze u kuhinji, gdje je obično vruće, zagušljivo i sprano. Međutim, trudimo se da sve te prepreke uspješno prelazimo. Volio bih da se učenicima s posebnim potrebama više pomaže, pošto se dosad mali broj njih nakon školovanja uspio zaposliti“.

Danijela Nikolić, majka učenice **Katarine** koja je u ovoj školi uključena u inkluziju, kaže da je saradnja sa školom „Sergije Stanić“ na zavidnom nivou, „posebno sa stručnim timom – veoma su spremni na saradnju i tu su za svaki dogovor“.

„Što se tiče poboljšanja inkluzivnog obrazovanja, svi dobro znamo da za to uvijek ima prostora. Prije svega, smatram da je potrebno organizovati dodatne radionice kako bi se djeca što bolje osposobila za samostalniji život. Neophodna je i učestalija komunikacija sa ostalom djecom, jer je to način da moje dijete što bolje savlada vještine. To važi i za saradnju sa stručnim timom“, ističe ona, te zaključuje da je Škola za srednje i više stručno obrazovanje „Sergije Stanić“ pravo rješenje za inkluziju, pošto je krasi „sigurna atmosfera i sjajan, stručan tim“.

N. N.

■ Danijela i Katarina Nikolić

■ Praktična nastava

Primjeri uspješne saradnje u inkluziji djece RE populacije: OŠ „Radomir Mitrović“, JPU „Radmila Nedić“ i NVO „Udruženje za podršku Roma i Egipćana“

ZAJEDNIČKIM SNAGAMA DO PUNE UKLJUČENOSTI U VASPITNO-OBRAZOVNI PROCES

■ **Donosimo priču iz Berana, koja na najbolji način potvrđuje da bez aktivnog učešća svih odgovornih instanci nema socijalne inkluzije, a samim tim ni ravnopravnosti koju propisuje najviši pravni akt naše zemlje**

Kada govorimo o inkluzivnom obrazovanju, važan segment predstavlja i inkluzija djece iz marginalizovanih grupa, u prvom redu Roma i Egipćana. Crna Gora, kao država koja svojim najvišim pravnim aktom garantuje, između ostalog, ravnopravnost bez obzira na nacionalnu pripadnost, dužna je da to aktivno sprovodi u praksi. Međutim, svjedoci smo da je ovaj proces i dalje u povoju. Neophodan je dodatni napor kako bi se s riječi prešlo na djela i djeci svih uzrasta omogućilo adekvatno vaspitanje i obrazovanje.

Ustanova koja u tom smislu pravi razliku jeste beranska Osnovna škola „Radomir Mitrović“. Ona je odavno prepoznata po širokoj inkluziji. Prema riječima direktora **Aleksandra Vujovića**, već dvadeset godina je u procesu integracije djece Roma i Egipćana, te danas broji 153 učenika ove populacije.

„Od 2018. godine u školi rade saradnici u socijalnoj inkluziji RE populacije u oblasti obrazovanja, što je značajna podrška ovoj djeci i samoj školi. Postoji i tim za prevenciju ranog napuštanja školovanja kojim rukovodi profesor razredne nastave **Nikola Raičević**. Škola, takođe, posjeduje kombi za prevoz učenika RE populacije koji je dobijen od REF-a (Fond za obrazovanje Roma). Zahvaljujući svemu ovome možemo konstatovati da imamo dosta velike kapacitete za rad sa ovom djecom i da je nivo inkluzije djece RE populacije na izuzetno visokom nivou“, naglašava on.

Vujović podsjeća da je OŠ „Radomir Mitrović“ prepoznata i po tome što učestvuje u velikom broju projekata koji su u vezi sa inkluzijom RE populacije u oblasti obrazovanja.

„Ono što je takođe pozitivno jeste to što imamo 15 bivših učenika koji danas pohađaju srednju školu. Tri naša bivša učenika su trenutno medijatori u školi i domu zdravlja u Beranama. Posebno želim da istaknem to što su od prošle godine djeca RE populacije prvi put upisana u Javnu predškolsku ustanovu „Radmila Nedić“, pri čemu je naša škola obezbijedila prevoz, i sa tom ustanovom i direktoricom **Marinom Gojković** imamo odličnu saradnju“, navodi on, dodajući: „Što se tiče prepreka, istakao bih da djeca RE populacije dolaze iz jako siromašnih porodica, što predstavlja veliki problem, a

takođe postoji i jezička barijera kod ovih učenika jer crnogorski – srpski, bosanski, hrvatski nije njihov maternji jezik.“

Izazovan put

Nikola Raičević, profesor razredne nastave, koji je nezaobilazan sudionik u procesu inkluzivnog obrazovanja RE populacije, podsjeća na izazovan put kojim se OŠ „Radomir Mitrović“ kalila u ovom procesu.

„Samo tokom 1999. godine u našu školu je pristigao velik broj djece koja su došla sa drugog govornog područja, što je dodatno otežavalo rad. Za to vrijeme bilo je dosta edukacija nastavnika od strane relevantnih institucija – Ministarstva prosvjete, Zavoda za školstvo, Pedagoškog centra, UNICEF-a i dr. Samim tim škola je jačala svoje kapacitete, nastavni kadar koji je ulagao maksimalne napore u školovanje djece. Ona su bila prihvatljiva, i u školi su mnogi prepoznali i svoj drugi dom i toplinu“, kaže on i dodaje: „Pored navedenog, dosta je bilo i projekata koji su se ticali obrazovanja i integracije djece RE populacije. Taj proces je bio usporen, ali nadasve uspješan. Škola je jačala kako u ljudskim resursima, tako i u drugim resursima važnim za ovaj proces.“

Prema njegovim riječima, u posljednjih 10 godina država je dosta ulagala u obrazovanje Roma i Egipćana, „a preko projektnih aktivnosti nekoliko godina su bili angažovani romski medijatori, što je bilo od izuzetne pomoći nastavnicima u prevazilaženju jezičkih barijera i rješavanju drugih pitanja.“

„Velik broj djece nije imao regulisan status u državi, ali ipak im je omogućeno školovanje i ispunjavana je zakonska obaveza. Bilo je i neformalnih edukacija i angažovanja nastavnika pri opismenjanju djece preko raznih organizacija. U posljednjih pet godina, od Fonda za obrazovanje Roma škola je dobila kombi za prevoz djece, a od 2018. godine dobili smo prva dva institucionalna medijatora koji su počeli da rade i završili obuku za taj vid zanimanja (**Sultan Beća, Petrit Amurlahu**). Njih dvojica i još dvojica koji su van Crne Gore, završili su i srednju školu 2014. godine. Uz napor naših nastavnika i podršku imamo i oko 15 učenika koji danas pohađaju

■ Aleksandar Vujović

■ Marina Gojković

Srednju stručnu školu i Srednju stručnu školu 'Vukadin Vukadinović'. Naši nastavnici mentori angažovani putem NVO 'Mladi Romi' radili su intenzivno sa učenicima 8. i 9. razreda u prethodne tri godine, što je rezultiralo time da će ove godine opet imati nove srednjoškolce RE populacije koji će, nadam se, naći zaposlenje“, smatra Raičević.

Pored navedenog, u OŠ „Radomir Mitrović“ postoji i kancelarija za medijatore, a u školi su se u prethodnih nekoliko godina sprovodili brojni projekti koji se tiču obrazovanja pripadnika RE populacije.

„Imamo i dobru saradnju sa Ministarstvom prosvjete u okviru kampanje za upis ovih

učenika u prvi razred. Posebno važnim smatram to što je naša škola, u saradnji sa JPU 'Radmila Nedić' i sa Ministarstvom prosvjete obezbijedila prevoz i za predškolce RE populacije koji su se prošle godine upisali u matični vrtić. Tome je umnogome doprinijela i NVO 'Udruženje za podršku Roma i Egipćana' na čelu sa Sultanom Bećom, izvršnim direktorom, koji je, u saradnji sa direktoricom vrtića, kroz projekat koji je sprovodio i razne zajedničke aktivnosti pomogao da se upiše čak 34 djece u ovu JPU. Mišlim da je to ključno za integraciju djece u obrazovni sistem. Naravno, u tome su zaslužni i vrtić i škola i pomenuta NVO. Ovim će se stanje umnogome promijeniti i doprinijeti još boljim rezultatima koji nijesu tako brzi, ali su vidljivi. U tom dijelu smatram jako značajnim i epohalnim dostignućem upis djece u vrtić“, mišljenja je naš sagovornik.

Empatijom do aktivnog angažmana

Raičević navodi da je od početka svoje radne karijere osjećao empatiju prema ranjivim grupama, a naročito prema romsko-egipćanskoj populaciji.

■ Nikola Raičević

■ Sultan Beća

„Prvi seminari koje sam pohađao kod uvaženih **Biljane Maslovarić, Dušanke Popović, Aleksandre Kovačević** i drugih, kod mene su probudili želju da nekako dam svoj doprinos. Tada počinju i moji kontakti sa Romskim savjetom, sa kancelarijom Caritas Luksemburg u Beranama (zaposlena **Jasmina Rugovac**), a organizovana je i škola u prirodi, pri čemu sam se trudio da iznađemo načine da je pohađaju i djeca iz RE populacije. Učio sam i ja o njihovoj kulturi, običajima, životu i shvatao da im obrazovanje jedino može pomoći“, naglašava on.

Tim putem je, kako napominje, i u nekadašnjim učenicima, Sultanu i Petritu, prepoznao buduće medijatore.

„Nakon početka njihovog rada u školi postao sam i koordinator tima za prevenciju ranog napuštanja školovanja na predlog bivšeg direktora. Počeli smo raditi kao perfektni tim i bavili se upisom djece u školu, sprečavanjem drop out-a i imali smo odličnu saradnju sa drugim lokalnim institucijama nadležnim za to pitanje. U međuvremenu oni vanredno završavaju četvrti stepen stručne sprema, a danas je Sultan, iako radi u Domu zdravlja kao zdravstveni medijator, jedan

od najpoznatijih pripadnika Roma i Egipćana u državi, koji se iskreno bori za svoju zajednicu na različite načine. On je sada angažovan i pri Savjetu Evrope, a uz to, kao što sam i naveo, ima svoju NVO prepoznatu u državi, a njegova kćerka **Semra** pohađa vrtić. U međuvremenu počinje drugi pripadnik RE da radi kod nas, dok se istovremeno i dalje školuje. Svoju ulogu vidim, dakle, u motivisanju drugih da se školuju i da rade, da se edukuju i da budu aktivni članovi društva“, ističe prof. Raičević.

On posebno ukazuje na činjenicu da „ne samo uprava na čelu sa direktorom Vujovićem, već i čitav nastavni kadar, bez izuzetka daju svoj maksimalni napor da djeca uče i da se osjećaju kao kod svoje kuće“.

„Da nije tako, ne bi ni bilo ovakvih rezultata. Zbog toga zahvaljujem svim kolegama, a veliku empatiju i razumijevanje ima direktor škole koji je veliki oslonac i koji na sve načine doprinosi socijalnoj inkluziji, a to se ogledalo i kroz programe javnih radova, pri čemu se i kroz te vidove angažmana pomagalo djeci u obrazovnom smislu“, navodi on. „Posebna vrijednost i vrlina škole u kojoj radim jeste multikulturalnost kojom

OBRAZOVANJE KLJUČNO ZA BUDUĆNOST ČOVJEKA

Aleksandar Vujović zadovoljan je što su djeca RE populacije prihvaćena od strane vršnjaka, „što se druže i što zajednički učestvuju u mnogim projektima, programima, i manifestacijama“.

„Smatramo da je obrazovanje ključno za dalju budućnost čovjeka, njegovu egzistenciju i materijalni status. Zbog toga, veoma nam je značajno da se na različite načine doprinosi socijalnoj inkluziji. Tu je jako važno imati kvalitetne nastavnike, učešće škole u projektima, saradnju sa drugim institucijama, kao i podršku od nadležnih institucija. Takođe, veoma smo zadovoljni time što smo doprinijeli zapošljavanju pripadnika RE populacije, a sa nekima od njih danas i saradjujemo kroz nevladinu organizaciju, stvarajući zajedničke rezultate, kao na primjer sa NVO 'Udruženje za podršku Roma i Egipćana' iz Berana“, zaključuje Vujović.

PARTNERSKI ODNOS
ZA POHVALU

Prema riječima Marine Gojković, saradnja s roditeljima odvijala se u pozitivnoj atmosferi, „uz međusobno uvažavanje i poštovanje, kroz različite oblike, individualno, grupno, a nerijetko i uz posredovanje medijatora“.

„Organizovali smo velik broj edukativnih radionica, humanitarnih akcija i sastanaka. Moram istaći da su roditelji u početku bili skeptični, ali su vrlo brzo izrazili svoje oduševljenje i zadovoljstvo“, naglašava direktorica. „Imajući u vidu socijalni status pripadnika RE populacije i udaljenost mjesta gdje žive u odnosu na vrtić, pronašli smo model kako da im pomognemo, olakšamo, a i obezbijedimo redovnost u pohađanju. Partnerskim odnosom sa OŠ 'Radomir Mitrović' obezbijeden je prevoz ustupanjem kombija u dva termina za dovođenje i odvođenje djece.“

ova ustanova odiše, pa u tom smislu posebnu zahvalnost upućujem djeci iz većinske populacije koja svoje vršnjake iz RE zajednice prihvataju i oni zajedno doprinose pomenutoj inkluziji kroz različite aktivnosti (druženje, pomoć, saradnja, kulturno-umjetnički programi, priredbe, humanitarne akcije i dr.), a sve to ne bi bilo moguće bez podrške njihovih roditelja.“

Na koncu, profesor Raičević ocjenjuje da izazova ima i da će ih uvijek biti, ali smatra da ih je u procesu inkluzije manje nego ranije.

„Smatram posebnim izazovom materijalni status pripadnika RE populacije, koji je veoma nepovoljan, ali polazem nade u moć obrazovanja i države da se tu nešto promijeni – da imamo više školovanih ljudi, ne samo srednjoškola, već i fakultetski obrazovanih Roma i Egipćana. Velike nade polazem i u uspješne primjere mladih Roma i Egipćana. Ono što je po meni ključ svega, pored osnovne škole, jeste i pohađanje vrtića za mališane RE populacije – tom uspjehu je doprinijela i Opština Berane, uz razumijevanje i rad lokalne institucionalne grupe čiji rad podržava predsjednik

Opštine **Vuko Todorović**. Isto tako, prostor za napredak vidim i u uspješnim rukovodiocima vaspitno-obrazovnih ustanova, koji imaju dobru volju, obrazovanje i metode rada koji rezultiraju uspjesima, po čemu sad već izvjesno prednjače škola 'Radomir Mitrović' i JPU 'Radmila Nedić', koji mogu biti ogledni primjeri u čitavoj državi. Ujedno zahvaljujem i 'Prosvjetnom radu' koji je uvijek bio podrška našim aktivnostima i koji je redovno izvještavao o nama“, zaključuje Raičević.

Brojne aktivnosti

Neizostavna karika u ovoj pohvalnoj praksi svakako je Sultan Beća, izvršni direktor NVO „Udruženje za podršku Roma i Egipćana“, koji je osnovao ovu organizaciju uvažavajući potrebe RE zajednice, „sa željom da doprinesem socijalnoj inkluziji Roma i Egipćana kako generalno, tako i na nivou moje opštine“.

„NVO je osnovana 2019. godine i bavili smo se najprije volonterskim aktivnostima, akcijama čišćenja i sl. Tokom 2020. godine, za vrijeme pandemije Covid-19 organizovali smo humanitarne

akcije, volonterske akcije, dijelili smo namirnice i pomagali mještanima na različite načine. Uspostavili smo saradnju sa školom 'Radomir Mitrović' (u kojoj sam dvije godine radio kao RE medijator), Opštinom Berane, Islamskom zajednicom i drugim subjektima, a najveću zaslugu razvoju naše NVO dugujemo NVO 'Mladi Romi' iz Podgorice“, kaže on, dodajući: „Nakon toga, bio sam, a i sada sam, fascilitator programa Romacteda Savjeta Evrope za opštinu Berane, preko pomenute NVO 'Mladi Romi'. Poslije toga postao sam član Komisije za izradu Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana 2021–2025. Vlade Crne Gore.“

U toku 2022. godine ova organizacija je sprovela projekat pod nazivom „Aktivnim mjerama za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u Beranama“, finansijski podržan od strane Ministarstva pravde i ljudskih i manjinskih prava, preko kojeg su imali brojne aktivnosti usmjerene na obrazovnu podršku Romima i Egipćanima u Beranama, „a najveći akcenat je bio postavljen kako na osnovnoškolsko, tako i na predškolsko obrazovanje“.

„To je rezultiralo time da se uz dobru saradnju sa JPU 'Radmila Nedić' i OŠ 'Radomir Mitrović' upiše 34 djece RE populacije u matični vrtić u Beranama, što je nešto istorijsko ne samo u ovoj opštini, već i u čitavoj Crnoj Gori. Zbog toga sam zahvalan direktorici vrtića Marini Gojković i direktoru škole Aleksandru Vujoviću, koji je obezbijedio prevoz za djecu od kuće do vrtića (zbog čega su ovi direktori već zlatnim imenima upisani u proces obrazovne integracije Roma i Egipćana u Crnoj Gori), uz podršku Ministarstva prosvjete. Uz to smo, uz podršku bivšeg pomoćnika ministra prosvjete **Safeta Kalača** i ministra **Miomira Vojinovića**, uz zahtjeve vrtića i škole 'Vuk Karadžić' za angažovanje medijatora, doprinijeli uz napore i institucionalne radne grupe programa Romacteda Opštine Berane i predsjednika Opštine Berane Vuka Todorovića da se ovo mjesto odobri i sistematizuje. Iz svega ovoga proizilazi da je naša organizacija najviše posvećena obrazovanju“, naglašava Beća.

Integrisanje djece u redovni proces

JPU „Radmila Nedić“ je poznata po tome što njeguje multikulturalnost i poštuje kulturni milje svakog djeteta, te kao takva, prema riječima čelnice Marine Gojković, „stremi ka tome da vaspitno-obrazovni proces unapređuje i postavlja i postiže izazovne ciljeve“.

„Rad sa djecom RE populacije našoj ustanovi nije stran, ali se ranije obavljao putem interaktivne službe, što nas nije zadovoljavalo. Naime, vaspitno-obrazovni rad se obavljao u neuslovnom

objektu, odvijao se u uslovima segregacije djece, što je i bio motiv za postavljanje novog cilja – integrisati djecu u redovan proces. U saradnji sa Ministarstvom prosvjete i Unicefom pridružili smo se projektu 'Svi u vrtić' i započeli aktivnu kampanju pod motom 'Čarolijom do vrtića', gdje smo fokus stavili upravo na djecu RE populacije. Uslijedio je velik broj akcija i aktivnosti koje smo uz pomoć NVO 'Udruženje za podršku Roma i Egipćana' uspješno realizovali. Saradnja sa ovom organizacijom, čiji su osnivači Sultan Beća i Nikola Raičević, bila je od presudnog značaja, pa smo uspjeli da upišemo 34 polaznika djece RE populacije“, ističe ona.

Potpisom memoranduma i partnerskim odnosom s ovom NVO i Zavodom za zapošljavanje Berane, sprovede drugi projekat, 'Javni rad', u ovoj su ustanovi obezbijedili medijatora, odnosno saradnika u socijalnoj inkluziji.

„Medijator nam je bio od ogromne pomoći tokom perioda adaptacije, kao i za prevazilaženje jezičke barijere, jer djeca većinom govore jezike drugog govornog područja. Realizacija projekta 'Javni rad' trajala je dva mjeseca, što je pred nas postavilo novi zadatak: kako obezbijediti medijatora u vrtiću s obzirom na to da su oni zastupljeni samo u školama. U saradnji s Ministarstvom prosvjete došli smo do idejnog rješenja da medijatora dobijemo zajedno sa OŠ 'Vuk Karadžić'. Do realizacije ovog rješenja obratili smo se predsjedniku Opštine, gospodinu Vuku Todoroviću, koji je svesrdno izašao u susret i obezbijedio novčanu nadoknadu za medijatora u trajanju od dva mjeseca. Takođe, moram

istaći da su nam od velike pomoći bili i Dom zdravlja Berane i Centar za socijalni rad, pružajući nam usluge i pomoć iz njihove sfere kako bi upis i boravak djece bio na zadovoljavajućem nivou“, napominje naša sagovornica.

Direktorica JPU „Radmila Nedić“ napominje i da su tokom čitavog procesa inkluzije imali pomoć i podršku velikog broja eminentnih ličnosti iz Ministarstva prosvjete, Ministarstva ljudskih i manjinskih prava, NVO „Mladi Romi“, Ministarstva rada i socijalnog staranja, Međunarodne organizacije „Help“ (okrugli sto, posjete, donacije itd.).

„Smatram da za uspješnu integraciju djece RE populacije prvo treba imati volje i istrajnosti. Što više ima pregalaca, rezultati ne mogu izostati. Naša ustanova je prepoznata kao primjer dobre prakse, ali smatram da bez međuinstitucionalne saradnje na svim nivoima nema veće uspješnosti. Kao što možete vidjeti iz prethodno napisanog, dobra komunikacija i saradnja presudne su za uspjeh i samo na takav način problemi koji se tokom procesa javljaju su lako rješivi. Odgovorno tvrdim da su djeca RE populacije u našem vrtiću ravnopravna, da ne trpe nijedan oblik segregacije, stigmatizacije i da samo na ovaj način može započeti njihova socijalizacija, prevazilaženje jezičkih barijera i jedino se na ovakav način obezbjeđuje dalje pohađanje svih nivoa obrazovanja, što bi omogućilo da postanu odgovorni građani s ravnopravnim društvenim statusom“, mišljenja je Marina Gojković.

N. N.

Iz Udruženja Roditelji ukazuju sa kojim se sve preprekama suočavaju djeca uključena u inkluziju, ali i njihovi roditelji

U MNOGIM SEGMENTIMA INKLUZIVNOG
OBRAZOVANJA NEOPHODAN NAPREDAK

■ **Lepa Žunjić, koordinatorica Roditeljske SOS linije: Primijetili smo da je mnogim roditeljima socijalna inkluzija mnogo važnija od obrazovne upravo zato jer su svjesni da, kako sada stvari stoje, redovni sistem obrazovanja nije prilagođen njihovoj djeci**

Udruženje Roditelji godinama unazad etabliralo se kao organizacija koja aktivno radi na promociji i poboljšanju prava roditelja i njihove djece u Crnoj Gori. U sferu njenog interesovanja svakako spada i pitanje inkluzivnog obrazovanja.

Prema riječima **Lepa Žunjić**, koordinatorice Roditeljske SOS linije, a na osnovu razgovora s roditeljima koji im se sve češće javljaju, „puno je problema koji se odnose na proces inkluzije u sistem obrazovanja“.

„Udruženje Roditelji se nije previše bavilo ovom tematikom zbog toga što

zaista postoji puno organizacija koje decenijama pružaju usluge podrške porodicama djece sa razvojnim smetnjama, ali i javnim zagovaranjem pokušavaju da podstiču institucije na promjene. Međutim, puno roditelja nas već neko vrijeme kontaktira i traži da se uključimo, što i radimo, najčešće u dijelu koji se odnosi na informisanje, i na taj način pravljenje pritiska na donosioce odluka, a s obzirom na to da nas prati velik broj roditelja. Kada govorimo o problemima koje najčešće roditelji navode, tu je nedostatak asistenata i njihova uloga samo

kao tehničke podrške, jedan asistent obično radi sa više djece, a uz to i ne dobiju sva djeca asistenta iako imaju rješenje o usmjeravanju, koje bi to trebalo da podrazumijeva. Osim toga, roditelji smatraju da nastavni kadar nije dovoljno obučen za rad sa djecom sa smetnjama, posebno u starijim razredima. O udžbenicima da ne govorimo, jer praktično ne postoje sem za mali dio djece koja imaju invaliditet. Primijetili smo da je mnogim roditeljima socijalna inkluzija mnogo važnija od obrazovne upravo zato što su svjesni da, kako sada stvari stoje, redovni

sistem obrazovanja nije prilagođen njihovoj djeci“, ističe ona.

Prema njenim riječima, u postojećem stanju ima nekih pozitivnih stvari, ali i onih u kojima je neophodan napredak.

„Dobra strana je to što se djeca sa smetnjama uključuju u redovnu nastavu, nijesu izolovana, sakrivena, kako je to ranije često znalo da se dešava, a i to što benefite od toga imaju i druga djeca koja sa njima borave, druže se, saraduju i na taj način razvijaju empatiju, solidarnost, prihvatanje različitosti“, naglašava ona, dodajući: „Napredak je

potreban u mnogim segmentima inkluzivnog obrazovanja kako bi se svi pomenuti problemi eliminisali. Bilo je više najava i iz Ministarstva prosvjete i iz Vlade da će se posebna pažnja ubuduće usmjeriti na rješavanje mnogobrojnih problema djece u procesu inkluzije, ali se to zasad nije desilo. Prema podacima Ministarstva prosvjete, u obrazovnom sistemu je oko 3.000 djece sa smetnjama u razvoju sa rješenjima o usmjeravanju, a asistenata oko 250.“

Posebno pitanje odnosi se na izazove s kojima se suočavaju roditelji djece uključene u inkluzivno obrazovanje.

„Roditelji djece sa smetnjama u razvoju podrška su djeci praktično 24 sata kada govorimo i o sistemu obrazovanja, pa i onda kada imaju asistente. Oni obično ne rade, odnosno jedan od roditelja, jer je neophodno da svakog trenutka bude na raspolaganju djetetu. Iza svakog obrazovnog uspjeha i napretka djeteta sa smetnjama u razvoju stoji mukotrpan rad i odricanje cijele porodice. Ne smijemo zaboraviti ni finansijski aspekt priče, uz probleme koje imaju zbog nedostatka podrške i

zdravstvenih usluga logopeda, defektologa, psihologa, psihijatra – u dovoljnoj mjeri. Roditelji često ukazuju i na neophodnost promjene načina rada komisija koje donose rješenja o usmjeravanju jer tvrde da njihove procjene često ne odgovaraju realnim potrebama i mogućnostima djeteta“, navodi naša sagovornica.

Lepa Žunjić ukazuje i na jedan od učestalijih problema s kojima se suočavaju djeca s invaliditetom – neadekvatan pristup vrtićima i školama.

„Kada govorimo o djeci sa smetnjama u razvoju u vrtićima, a zbog činjenice da su u većini opština objekti prebukirani, posebno je upitno koliko su njihove osnovne potrebe zadovoljene u tim grupama“, kaže ona, navodeći na koji način Udruženje utiče na promjenu stanja u ovoj oblasti: „Uglavnom smo pomagali organizacijama i grupama roditelja koji su željeli da se aktiviraju i od institucija traže da mijenjaju postojeće stanje, a najčešće smo objavom testova, intervjuja i podkastima željeli da dodatno ukažemo na sve probleme koje imaju, a to ćemo nastaviti.“

N. N.

udruženje
Roditelji

Inkluzija u visokom obrazovanju

ZA STUDENTE SA INVALIDITETOM POBOLJŠATI USLOVE NA FAKULTETIMA

„Za punu afirmaciju inkluzivnog modela u crnogorskom obrazovnom i širem društvenom kontekstu, od posebnog značaja je efikasnije umrežavanje svih institucija koje su sa aspekta različitih nadležnosti usmjerene na ovu problematiku“, smatra prof. dr Tatjana Novović

Da je inkluzija tema o kojoj je bitno razgovarati i da se svima mora zagaranovati jednako pravo na visoko obrazovanje, govore brojni programi i radionice realizovani na fakultetskim jedinicama državnog univerziteta. Cilj ovih aktivnosti prvenstveno je podizanje svijesti studenata, nastavnog i administrativnog osoblja o radu sa studentima sa smetnjama u razvoju.

Koliko se tokom studija budućih nastavnika poklanja pažnja edukaciji za rad sa djecom sa smetnjama u razvoju i kakvi su uslovi studiranja akademaca sa invaliditetom, razgovarali smo sa prof. dr Tatjanom Novović, dekanom Filozofskog fakulteta u Nikšiću.

„Budući da je koncept inkluzivnog obrazovanja utemeljen u sociokonstruktivističkom i humanističkom pristupu i ideji o prirodnoj i nužnoj uzajamnosti različitih učesnika u životnom, društvenom, odnosno školskom ambijentu, koji imaju svoje jedinstvene potencijale i prava, logično je da svi segmenti u obrazovnoj vertikali podržavaju ovaj model usaglašeno. Već dvije decenije inkluzivni model predstavlja integralni dio zakona, propisa, strateških koncepcija u crnogorskom obrazovnom sistemu. Prvobitno su

projekatski pilotirane ideje o inkluziji djece sa posebnim obrazovnim potrebama u predškolskim ustanovama, a potom su pozitivna iskustva, komplementarna sa međunarodnim saznanjima u ovoj oblasti, podstakla na zvanično utemeljenje ovog modela u crnogorskoj obrazovnoj praksi. Na visokoškolskom nivou nešto kasnije su kurikulumi izmijenjeni i u programe usmjerene na obrazovanje nastavnika u predškolskim i školskim ustanovama ukomponovani su ciljevi/ishodi iz oblasti inkluzivnog obrazovanja. Na Filozofskom fakultetu su prvobitno sadržaji iz oblasti rada sa djecom sa posebnim potrebama uključeni u kurikulume za predškolsko, obrazovanje učitelja, pedagogiju i psihologiju. Od 2015. godine imamo i poseban master program za inkluzivno obrazovanje, koji je interdisciplinarno organizovan i okuplja različite profile nastavnika i saradnika koji se pripremaju za temeljniju i kompetentniju podršku djeci, roditeljima i nastavnicima“, objašnjava Novović.

Velika zainteresovanost za master program

Prema njenim riječima, taj program je nastao kao rezultat Tempus projekta strukturnih mjera, FOSFIM, koji je

realizovan na Filozofskom fakultetu, u saradnji sa domaćim (Ministarstvo prosvjete Crne Gore, Resursni centar „1. Jun“ u Podgorici, Resursni centar za sluh i govor „Dr Peruta Ivanović“ u Kotoru, NVO „Pedagoški centar Crne Gore“) i inostranim partnerskim institucijama (Belgija, Finska i Portugalija), uz podršku Evropske komisije. Do 2017. godine program je realizovan u jednogodišnjem trajanju, dok je nakon akreditacije i prelaska na model studiranja 3+2 proširen i dostruktuiran, uvođenjem novih predmetnih disciplina, a u realizaciju projektovanih ciljeva/ishoda uključuju se, pored nastavnog kadra sa Filozofskog, i profesori sa Medicinskog fakulteta.

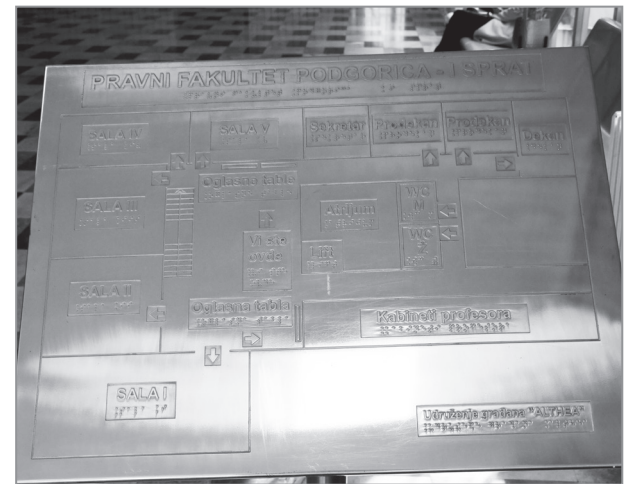
„Otkad postoji ovaj studentski program, svršeni studenti različitih profila, kao što su pedagozi, psiholozi, učitelji, defektolozi, profesori sa različitih programa, pokazuju izrazito interesovanje za pohađanje ovog studija. Generacija iz 2022/2023. godine je veoma heterogena po prethodnom obrazovanju, a upisan je i u ovoj akademskoj godini maksimalan broj studenata, shodno traženoj kvoti. Kurikulum je strukturisan od različitih predmeta, pedagoških, metodičkih, metodoloških i užestručnih disciplina, usmjerenih na

različite aspekte socijalne inkluzije, kao i posebne vrste dječjih teškoća u ponašanju i učenju, dok je završni, četvrti semestar namijenjen izradi master rada“, naglašava Novović.

Što se tiče studenata sa posebnim obrazovnim potrebama, na Filozofskom fakultetu ih je trenutno šest na studijskim programima za psihologiju, sociologiju, inkluziju i obrazovanje učitelja. Prema ocjeni dekanke te visokoobrazovne ustanove, „uslovi su unaprijeđeni i sasvim odgovarajući. Opremljene su učionice, nabavljena odgovarajuća računarska pomagala, ugrađen je lift, ali moguća su poboljšanja u vezi sa digitalnim kompetencijama kadra i spretnije primjene uređaja koje koriste studenti sa posebnim potrebama.“

Ona poručuje da je za punu afirmaciju inkluzivnog modela u crnogorskom obrazovnom i širem društvenom kontekstu od posebnog značaja efikasnije umrežavanje svih institucija koje su sa aspekta različitih nadležnosti usmjerene na ovu problematiku.

Nedostaje sinergije između nadležnih institucija

„Različite krovne institucije, predškolske i školske ustanove, univerziteti imaju svoje posebne ingerencije, ekspertize i stručne reprezentacije, čijim funkcionalnijim povezivanjem možemo biti efikasniji u domenu primjene inkluzivnih načela na polju obrazovanja uopšte, odnosno cjelovitog društva. Čini se da je i dalje prisutan problem diskontinuiteta u sistemu, tj. nedostatke sinergije između nadležnih institucija, horizontalno i vertikalno, barijere u protoku informacija, koje su od važnosti za funkcionisanje inkluzivnog modela u praksi“, zaključila je Novović.

Pomorski fakultet Kotor je učešćem u projektu Trans vork (Trans2work) pet studenata sa invaliditetom poslao na dvomjesečnu radnu praksu u zemlje regiona. Takođe, nabavili su kvalitetnu opremu koja je, osim studentima, namijenjena i građanima. Obezbijedili su Brajev štampač i razne uređaje koji omogućavaju studentima sa invaliditetom da što bolje prođu kroz sistem obrazovanja. U okviru ovog projekta održano je puno radionica koje su imale za cilj podizanje svijesti studenata, nastavnog i administrativnog osoblja, kada je riječ o radu sa studentima sa invaliditetom.

Dr Ljiljana Jovanović, rukovoditeljica Centra za ljudska prava na Pravnom fakultetu UCG, rekla je da su u toj visokoobrazovnoj ustanovi na prvom i drugom spratu postavljene taktilne table sa slijepe na Brajevom pismu, sa mapom fakulteta, kao i na vratima amfiteatara. Na podne površine fakulteta ugrađeni su pokazivači pravca, prilagođeni su liftovi i šalter studentske službe.

Na Fakultetu političkih nauka u glavnom holu postavljena je info tabla na Brajevom pismu, sa opisom

rasporeda prostorija i putokazne (taktilne) trake na podu hola. Natpisi na Brajevom pismu se nalaze na vratima amfiteatara, a prilagođeni su lift i šalter studentske službe.

Vodič za rad sa studentima

Dr Tamara Milić iz Ministarstva prosvjete i Anita Marić iz Zavoda za školstvo pripremile su Vodič za prilagođavanje učenja i učešća studentima sa invaliditetom, uz podršku Savjeta Evrope.

„Prateći inkluzivno obrazovanje u srednjim školama, izazove na koje učenici nailaze a tiču se nastavka školovanja na univerzitetu, 2020. godine došli smo na ideju da osmislimo tranzicioni plan (ITP3) prelaska učenika sa posebnim obrazovnim potrebama iz srednje škole na univerzitet. Samim tim, vodič je neophodan da bi se na osnovu njegovih preporuka nastava prilagodila i uklonile prepreke u učenju. Koncipiran je tako što je svaka smetnja i teškoća predstavljena i u odnosu na nju neophodna prilagođavanja nastave, prostora, pristupa i sl. Sa držajem vodiča su upoznati predstavnici sva tri univerziteta u Crnoj Gori i vjerujemo da se on primjenjuje“, kazala je Marićeva.

Prema njenim riječima, ova brošura, prva te vrste u Crnoj Gori, namijenjena je nastavnicima i rukovodjećem kadru univerziteta jer na osnovu datih smjernica priateluguđava se prostor, uklanjaju barijere u prostoru, obezbjeđuju pomagala za učenje i daju preporuke za primjenu različitih metodskih postupaka.

„Bilo je zanimljivo i inspirativno raditi na tom vodiču zato što će omogućiti mladim ljudima da ostvare potencijale i zadovolje svoju profesionalna interesovanja ravnopravno kao njihove kolege“, poručila je Marićeva. O. Đuričković

ISKUSTVA STUDENATA

Bojana Otašević, studentkinja sa potpunim oštećenjem vida, kaže: „Inkluzija u visokom obrazovanju nije dovoljno zaživjela u Crnoj Gori, a to proizilazi iz toga što postoje predrasude o osobama sa invaliditetom. U prvom planu je sažaljenje prema nama, a u drugom planu su naši potencijali. S jedne strane to je poražavajuće, a s druge, malo je kriva država zato što nije ljude edukovala kako da se ophode prema nama. To je u drugim državama regulisano i više puta sam se uvjerala. Što se tiče uslova studiranja, ja sam zadovoljna. Profesorice mi maksimalno izlaze u susret, dobijam literaturu u elektronskom obliku, ispite i kolokvijume koji su u pismenoj formi radim na laptopu, koji ima govornu podršku, odnosno čitač ekrana. Ako na kolokvijumu ili završnom ispitu ima djelova koji su podvučeni, ili ako je neophodno nešto zaokružiti ili povezati, pomaže mi personalna asistentkinja, jer čitač ekrana to ne prepoznaje.“

Međutim, ima još dosta toga što treba poboljšati da bi olakšali studentima savladavanje gradiva. „Prije svega, Filološki fakultet, koji studiram, jedan je ogroman lavirint i mnogo mi je teško da se tu snađem. Trebalo bi napraviti taktilne staze, koje vode do određene učionice, kopirnice itd. One jesu odrađene, ali na pogrešan način. Zatim, trebalo bi u liftovima ugrađiti govorni automat ili postaviti oznake na Brajevom pismu kako bi se osoba sa oštećenjem vida snašla“, ukazuje Bojana.

Miljan Otašević, koji je upravo okončao specijalističke studije na Pravnom fakultetu, tvrdi da je najveći problem za studente sa oštećenjem vida obezbjeđivanje literature u pristupačnom formatu. To su knjige u audio formi i udžbenici na Brajevom pismu.

„Imao sam u nekoliko navrata asistenta u nastavi, ali na Pravnom fakultetu nije bio mnogo potreban, osim kad treba pročitati obavještenje sa oglasne table, upoznati se sa sadržajem video prezentacije, za izradu pisanog teksta u slučajevima kada profesor ne dostavi tekst u Vordu“, rekao je Miljan dodajući da mu je tokom studija nedostajala podrška profesora u smislu preporučivanja literature u formatu adekvatnom za slabovide osobe.

Svoje iskustvo iznio je i **Miloš Spaić** koji je završio osnovne i specijalističke studije na Pomorskom fakultetu u Kotoru, gdje sada pohađa master studije, dok je na Fakultetu pravnih nauka Univerziteta Donja Gorica (UDG) završio osnovne studije i sada je na master studijama na Fakultetu humanističkih studija, smjer Međunarodni odnosi i diplomatija.

„Ono što je zajedničko svim fakultetima u Crnoj Gori, pa tako i ovima koje sam završio ili ih pohađam, jeste nedostatak literature u pristupačnoj formi kada je riječ o osobama sa oštećenjem vida, te nedovoljna obučenost predavača za rad sa studentima sa invaliditetom. Arhitektonski, iako to meni ne predstavlja problem, ali jeste i te kakav kada su osobe sa motoričkim invaliditetom u pitanju, Pomorski fakultet je nepristupačan, dok je na UDG situacija bolja što se tiče pristupačnosti objekta i informacija. Takođe, sajтови većine fakulteta su nepristupačni, i to bi se moralo promijeniti“, istakao je Spaić.

Studentkinja master studija Odsjeka za inkluzivno obrazovanje **Svetlana Radović** kaže: „Inkluzija podrazumijeva potpunu uključenost lica sa invaliditetom u sve sfere društvenog života, a obrazovanje je jedna od najbitnijih. Nažalost, upravo u tom obrazovanju nailazimo na velik broj barijera sa kojima se susriječemo lica sa invaliditetom, počevši od arhitektonskih, preko nepristupačne literature, do nerazumijevanja od strane nastavnog kadra. Na Odsjeku za psihologiju, gdje sam završila osnovne i specijalističke studije, rijetko koja knjiga je pretvorena u formate pristupačne osobama oštećenog vida. Takođe, veći dio nastavnog kadra pokazivao je razumijevanje za invalidnost te prilagođavao način polaganja, u smislu usmenog odgovaranja, produžavanja vremena za rad i slično. Neki nastavnici su, bar u mom slučaju, pokazali otvoreno nerazumijevanje za moju invalidnost, apsolutno ne obračunjuju pažnju na to što sam osoba sa invaliditetom. Na sreću, uvijek sam uspijevala da nađem kompromis i adekvatno rješenje za obje strane. Što se Odsjeka za inkluzivno obrazovanje tiče, mislim da pruža velika teorijska znanja, ali da bi trebalo unaprijediti i poboljšati praktična znanja studenata i kontaktirati sa licima sa invaliditetom u stvarnim situacijama. Tu bi od velike pomoći bile druge obrazovno-vaspitne ustanove: vrtići, škole, dnevni centri itd. U slučaju Filološkog fakulteta, na kojem sam završila osnovne studije na Studijskom programu za ruski jezik i književnost, takođe ne postoji pristupačna stručna literatura, dok su neke knjige iz oblasti književnosti dostupne u audio formatu na našem ili ruskom jeziku. U dosadašnjem toku ovih studija profesori su se uvijek trudili da mi prilagode način polaganja ispita.“

Djeca iz Ukrajine i drugih stranih država u crnogorskom obrazovnom sistemu

ODGOVOR NA OBRAZOVNE I RAZVOJNE POTREBE

- U crnogorski obrazovni sistem uključeno 4.509 djece stranih državljana, a među njima je ukupno 421 dijete iz Ukrajine
- Ministarstvo prosvjete u saradnji sa Zavodom za školstvo pripremlilo Smjernice za uključivanje učenika sa drugih govornih područja u obrazovno-vaspitne ustanove
- Iz škola ukazuju da je jezička barijera najveći problem i, prema preporukama, organizuju dopunsku nastavu iz Crnogorskog – srpskog, bosanskog, hrvatskog jezika i književnosti

Crnogorski obrazovni sistem našao se zbog velikog broja izbjeglica iz Ukrajine pred izazovom da obezbijedi redovnu nastavu za svu djecu iz te države na svim nivoima obrazovanja, ali i da pruži podršku školama u kojima uče ukrajinska, ali i djeca drugih stranih državljana.

Naime, prema podacima iz Ministarstva prosvjete, u javne i privatne ustanove u crnogorskom obrazovnom sistemu (predškolsko vaspitanje, osnovno i srednje obrazovanje) uključeno je ukupno 4.509 djece stranih državljana. U predškolskim ustanovama je 610 te djece, osnovne škole pohađa 3.186, a srednje škole 713 stranih državljana. Među njima je ukupno 421 dijete iz Ukrajine, a riječ je o raseljenoj djeci, ali i ukrajinskim državljanima koji su ranije doseljeni.

Kako kaže načelnica za inkluzivno obrazovanje u Ministarstvu prosvjete **Tamara Milić**, bilo je neophodno odgovoriti na razvojne i akademske potrebe te djece, tj. pomoći im da prevaziđu traumatska iskustva i obezbijediti nastavu u kontinuitetu u školama.

„Prema zakonu, strani državljanici koji imaju privremeni boravak ili stalno nastanjenje u Crnoj Gori jednaki su u ostvarivanju prava na obrazovanje sa crnogorskim državljanima bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, jezik, vjeru, socijalno porijeklo, invaliditet ili drugo lično svojstvo. Dakle, svoj deci iz Ukrajine je osiguran pristup obrazovanju od školske 2022/2023. godine ukoliko već nisu uključena u obrazovno-vaspitni proces“, ističe Tamara Milić.

Ona kaže da je Ministarstvo prosvjete uputilo u avgustu prošle godine dopis obrazovno-vaspitnim ustanovama da obezbijede dodatnu podršku djeci i roditeljima iz Ukrajine u cilju njihove potpune uključenosti u obrazovno-vaspitni sistem Crne Gore. U skladu sa važećom regulativom, data su uputstva za upis djece/učenika u ustanove prema obrazovnim nivoima. Takođe je preporučeno da ustanove formiraju timove za podršku integraciji djece iz Ukrajine koji treba saraduju sa roditeljima/starateljima i učenicima. Radi

otklanjanja nedoumica, određene su kontakt osobe u Ministarstvu prosvjete.

„Pripremljen je informativni materijal za roditelje/staratelje o dostupnosti obrazovno-vaspitnih ustanova prema uzrastu djece/učenika sa detaljnim procedurama upisa i lokacijama ustanova. Taj materijal je preveden na ukrajinski jezik i objavljen na platformama Ministarstva prosvjete i Ambasade Ukrajine u Crnoj Gori. Takođe je štampano 2.500 primjeraka koji su distribuirani obrazovno-vaspitnim ustanovama, Ukrajinskom centru u Podgorici i Ukrajinskoj ambasadi“, navodi Tamara Milić, i dodaje da su kroz redovne konsultacije i savjetovanja date instrukcije za inicijalnu organizaciju uključivanja djece.

Takođe, Ministarstvo prosvjete realizuje u saradnji sa kancelarijom UNICEF-a i ambasadom Ukrajine u Crnoj Gori program „Podrška uključivanja djece iz Ukrajine u obrazovni sistem Crne Gore“. Njime je predviđeno obezbjeđivanje podataka, analiza i kreiranje modela odgovora na potrebe uključivanja djece u obrazovni sistem, kao i sprovođenje akademske i razvojne podrške, te realizacija preventivnih programa nenasilja u školama.

Dodatna institucionalna podrška

Iz škola su početkom ove nastavne godine ukazivali da je rad sa djecom stranih državljana veoma otežan zato što ona ne znaju službeni jezik i tražili su dodatnu institucionalnu podršku. Zato je Ministarstvo prosvjete u saradnji sa Zavodom za školstvo pripremlilo Smjernice za uključivanje učenika sa drugih govornih područja u obrazovno-vaspitne ustanove u Crnoj Gori.

„Dali smo smjernice na koji način da se organizuje nastava za učenje službenog jezika, kako da se koriste tehnološka sredstva da bi učenje bilo ravnopravno, na koji način da se pruži psihosocijalna podrška. Održano je i savjetovanje za nastavnike. Zavede će uskoro izraditi i smjernice za ocjenjivanje učenika iz drugih govornih područja. Nakon datih preporuka za rad, Zavod za školstvo ima

obavezu da prati i vrednuje sprovođenje i prilagođavanje nastave za ove učenike“, ističe savjetnica u Zavodu za školstvo **Anita Marić**.

Ministarstvo prosvjete je takođe dalo školama saglasnost za povećanje broja upisane djece, tj. broja odjeljenja.

U okviru programa podrške učenicima sa drugog govornog područja, koji je Ministarstvo prosvjete pokrenulo u novembru prošle godine, u saradnji sa školama organizuju se dodatni časovi iz Crnogorskog – srpskog, bosanskog, hrvatskog jezika i književnosti jezika za sve učenike koji su došli sa drugog govornog područja.

A kako se to implementira u OŠ „Anto Đedović“, koja u barskoj opštini ima najveći broj stranih učenika (ukupno 223, od toga je 40 đaka iz Ukrajine), saznali smo u razgovoru sa **Ljiljanom Milović**, profesoricom crnogorskog – srpskog, bosanskog, hrvatskog jezika i književnosti.

Ona ističe da se tokom realizacije nastave iz Crnogorskog – srpskog, bosanskog, hrvatskog jezika i književnosti jezika, u okviru podrške učenicima sa drugog govornog područja, poštuju sve preporuke i smjernice Ministarstva prosvjete i Zavoda za školstvo, kao i literatura i ponuđeni digitalni materijal.

Učenje kroz igru i druženje

Milović je ocijenila da je način prenošenja znanja najvažniji u nastavi stranog jezika i zavisi od predavača, koji ima slobodu da ga kreira.

„Zato se trudim da djeci sa drugog govornog područja priprelim edukativne časove koji su zabavnog karaktera kako bi imali priliku da kroz igru, druženje i zabavu uče jezik koji im je potreban da bi nastavili školovanje. Velika podrška u radu su odlični uslovi u školi u kojoj radim. Imamo obezbijeđen kabinet sa najsavremenijom digitalnom opremom i materijalom potrebnim za realizaciju časova, u kojem se inače izvodi i redovna nastava iz Crnogorskog – srpskog, bosanskog, hrvatskog jezika i književnosti“, navodi ona, i dodaje da je, s obzirom na to da su djeca različitog uzrasta i nivoa znanja, potrebno posvetiti više vremena pripremanju časova.

Primjer dobre prakse: iz OŠ „Anto Đedović“

Visok stepen tolerancije: iz OŠ „Jugoslavija“

Stoga se, kako kaže, puno pažnje posvećuje osmišljavanju i pravljenju edukativnog materijala za učenje različitog nivoa znanja kako bi naš jezik približila svakom djetetu. Ona se trudi da na početku školske godine upozna svakog učenika, otkrije njegov način učenja i svoj rad prilagodi tome.

„Prvi nam je cilj bio da ojačamo djecu i njihovo samopouzdanje. Željeli smo da se ona osjećaju sigurno, dobrodošlo i prihvaćeno od svih nas u školi. Za početak smo organizovali vršnjačku edukaciju za koju smo kao volontere angažovali učenike stranog porijekla koji su u prethodnim godinama

savladali naš jezik. Uključeni su i učenici sa našeg govornog područja koji vršnjacima sa drugog govornog područja pružaju nesebičnu podršku i pomoć u učenju, a imamo volontere i među roditeljima. Djeca su se veoma brzo prilagodila, odgovorno su prihvatila sve svoje obaveze i redovno dolaze

OŠ „STEFAN MITROV LJUBIŠA“

U OŠ „Stefan Mitrov Ljubiša“ u Budvi školske 2022/2023. godine nastavu pohađa 208 učenika stranih državljana, iz Rusije, Ukrajine, Bjelorusije i Turske.

U školi ističu da su na osnovu smjernica Zavoda za školstvo omogućili ovim učenicima uspješno uključivanje u obrazovni proces kako bi djeca zadovoljila svoje obrazovne potrebe i dobila podršku u rješavanju društvenih i emocionalnih potreba. Akcenat je, kako kažu, stavljen, prije svega, na podršku djeci iz Ukrajine, ugroženoj ratnim dešavanjima, koja su izbjeglice.

Prema riječima psihološkinje **Suzana Đurišić-Vučičević**, u školi se, kada su u pitanju učenici sa drugih govornih područja, sprovodi niz aktivnosti kako bi se nastavni proces odvijao nesmetano i efikasno. I kod njih je jezička barijera bila najveći problem u početku, tako da je intenzivno učenje crnogorskog – srpskog, bosanskog, hrvatskog jezika prioritarna aktivnost na nivou škole, koja omogućuje bržu integraciju ovih učenika. S tim u vezi, škola je angažovala nastavnika Crnogorskog – srpskog, bosanskog, hrvatskog jezika i književnosti koji dobro poznaje ruski i engleski jezik. On je istovremeno i jezički medijator. Dopunska nastava se izvodi dva puta sedmično, po grupama od I do IX razreda. Takođe, u ovoj školi je omogućeno da učenici stranci iz Druge osnovne škole u Budvi, pohađaju dopunsku nastavu iz Crnogorskog – srpskog, bosanskog, hrvatskog jezika i književnosti.

„U okviru Individualnog plana podrške za svakog učenika u redovnoj i dopunskoj nastavi, te vannastavnim aktivnostima, omogućeno je korišćenje digitalnih platformi i dostupni su svi onlajn resursi. Takođe u okviru psihosocijalne podrške, stručna služba realizuje individualni rad sa ovom djecom, psihološke-tematske radionice iz priručnika „Osnažimo se“, savjetuje nastavnike i roditelje. U saradnji sa stručnom službom, odjeljenjske starije, u okviru časa odjeljenjske zajednice, realizuju radionice za nediskriminaciju, prevenciju vršnjačkog nasilja, kao i edukativne aktivnosti koje podstiču saradnju, komunikaciju i empatiju, razvijaju toleranciju“, ističe psihološkinja Đurišić-Vučičević, i dodaje da je vannastavnim aktivnostima planirano uključivanje učenika stranaca u sve sportske događaje, takmičenja, sekcije, izlete, zajedničke igre i interakciju sa vršnjacima u slobodno vrijeme i za vrijeme odmora.

„U cilju pružanja kulturološke podrške učenicima sa stranih govornih područja planirali smo u drugom polugodištu organizujemo Dan različitih kultura i jezika, gdje će se učenici motivisati i angažovati da na najbolji način predstave svoju zemlju, kulturu i jezik“, naglašava ona.

na časove. Mogu samostalno da se snalaze i prate nastavu. Ima još uvijek i onih kojima potrebno više vremena da postignu željene rezultate, ali svakodnevno se trudimo da unaprijedimo njihov rad", naglašava Milović.

Prema njenim riječima, učenici stranog porijekla iz starijih razreda uključeni su i u vannastavne aktivnosti (razne projekte, takmičenja i konkurse) kako bi razvijali talente i vještine. Ona podsjeća da je učenica iz Turske nedavno pobijedila u

kategoriji video-radova na takmičenju „Moć medijske pismenosti“ Agencije za elektronske medije Crne Gore, što smatraju njenim velikim uspjehom u savladavanju jezičke barijere.

„Timskim radom i podrškom svih zaposlenih uspjeli smo da djeci stranih državljana pružimo kvalitetnu podršku. U prilog tome ide i činjenica da su predstavnice Ministarstva prosvjete, prilikom posjete našoj školi, u okviru praćenja uspješnosti implementacije preporuka,

stekle veoma pozitivne utiske i predstavile rad sa djecom stranih državljana u našoj školi kao primjer dobre prakse“, ocjenjuje profesorica Milović.

Ona smatra da se rad sa djecom stranaca može dodatno unaprijediti. Jedan od načina jeste da se poveća fond dodatnih časova za njih i školama omogućiti da učenici budu podijeljeni u manje grupe, u zavisnosti od nivoa znanja službenog jezika, kako bi se rad prilagodio njima i time bio funkcionalniji.

„Za đake stranog porijekla u IX razredu, koji će imati eksternu provjeru znanja već u aprilu, treba na vrijeme organizovati neki vid podrške tokom testiranja, jer mnogi od njih još uvijek nisu savladali jezik da bi mogli uspješno da odgovore ovom izazovu i rade testove iz tri predmeta na našem službenom jeziku“, poručuje Ljiljana Milović.

U OŠ „Jugoslavija“ u Baru u školskoj 2022/2023. godini upisana su 42 učenika stranaca (Rusi, Ukrajinci, Bjelorusi i

Kazahstanci). Za njihove roditelje blagovremeno su organizovani sastanci na kojima su upoznati sa funkcionisanjem obrazovnog sistema u Crnoj Gori, načinom ocjenjivanja, provjerama znanja, dopunskom nastavom, vannastavnim i aktivnostima, te o upotrebi MEIS-a.

I ovoj školi za djecu stranih državljana od početka novembra prošle godine organizuje se dopunska nastava iz Crnogorskog – srpskog, bosanskog, hrvatskog jezika i književnosti.

Na kraju prvog klasičnog perioda većina učenika koji su strani državljanici ocijenjena je iz više predmeta, a na kraju prvog polugodišta samo dva đaka nisu imala ocjenu iz svih predmeta.

„Adaptacija djece sa drugog govornog područja na novu sredinu je zadovoljavajuća. Naši učenici su pokazali visok stepen tolerancije i gostoprimstva u svim odjeljenjima prema tim đacima“, ističu u ovoj školi.

Lj. V.

UDŽBENICI ZA OVLADAVANJE CRNOGORSKIM JEZIKOM

Udžbenička produkcija Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva – Podgorica u protekloj deceniji obogaćena je kompletima za predmet Crnogorski jezik kao nematernji. Taj predmet uče đaci osnovnih i srednjih škola koji nastavu prate na albanskom jeziku, a crnogorski izučavaju kao službeni jezik sredine u kojoj žive.

„Cilj predmetnog programa jeste da se nakon završene srednje škole dostigne nivo poznavanja jezika koji će im omogućiti opis na fakultete na kojima bi nastavu pratili na crnogorskom jeziku. Udžbenički kompleti sadrže: udžbenik, radnu svesku i priručnik za nastavnike sa CD-om. Uz priručnik za nastavnike za prvi i drugi razred osnovne škole štampali smo i slikovne karte koje se koriste u nastavi stranih jezika, naročito s djecom koja još nisu naučila slova. Prvi udžbenici za crnogorski jezik kao nematernji nastavnici su dočekali s radošću i olakšanjem. Godinama, pa i decenijama, oni su se dovijali kako da nabave materijal po kojem će raditi ili su ga sami osmišljavali“, ističe urednica tih izdanja **Lida Vukmanović-Tabaš**.

Potreba za učenjem crnogorskog jezika povećava sa dolaskom sve više stranih državljana u Crnu Goru. Mnogi od njih ostaju na duži period ili trajno, te se učenje jezika javlja kao neminovnost.

Prema riječima Vukmanović-Tabaš, nakon što je Centar za stručno obrazovanje izradio Program obrazovanja za učenje crnogorskog jezika, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva počeo je raspisivati konkurse za komplete udžbenika.

„Danas se možemo pohvaliti sa četiri kompleta pod nazivom Govorimo crnogorski i to za nivoe A1, A2, B1 i B2, koji su prvenstveno namijenjeni odraslima. Imaju četiri komponente: udžbenik, radnu svesku, priručnik i jedan ili više CD-ova. Struktura udžbenika je prepoznatljiva i sastoji se od osam do 10 poglavlja podijeljenih na četiri cjeline, gramatičkog dodatka i rječnika s prevodom na engleski jezik. Udžbenici su primamljivog dizajna, obiluju fotografijama crnogorskih prirodnih predjela, znamenitostima gradova, spomenika kulture. Tekstovi su zanimljivi, informativni, tako da polaznici kurseva, između ostalog, mogu dosta saznati o Crnoj Gori, njenoj istoriji, geografiji, znamenitim ličnostima. Kompleti su rađeni prema Zajedničkom evropskom referentnom okviru, koji podrazumijeva usvajanje jezika s fokusom na razvoj vještina slušanja, govorenja, pisanja, čitanja“, kaže Vukmanović-Tabaš.

U vezi s aktuelnim dešavanjima, ona ukazuje na to da se opravdano nameće pitanje kako pomoći djeci s drugog govornog područja koja se, odmah po dolasku u Crnu Goru, uključuju u redovne škole i prate nastavu na crnogorskom jeziku.

„Kad se doselite u zemlju u kojoj se govori za vas nepoznat jezik – prva i najvažnija stvar je da što prije 'progovorite', odnosno da ovladate leksikom i počnete da 'razumijete'. Gramatici i pravopisu treba se posvetiti nešto kasnije. Od početka rata u Ukrajini, među djecom koja su se u proteklih godinu dana upisala u crnogorske škole, najviše je onih koji govore ukrajinski i ruski jezik. To su takođe slovenski jezici, i gramatika je slična crnogorskoj, tako da oni našu gramatiku mogu savladati bez teškoće, posebno imajući u vidu činjenicu da se u uzrastu do nekih 11 godina najbolje i najbrže ovladava stranim jezikom.

Organizacija dodatne nastave iz crnogorskog jezika je u nadležnosti Zavoda za školstvo i Ministarstva prosvjete. Pretpostavljam da će časove crnogorskog jezika strancima držati nastavnici koji predaju Crnogorski – srpski, hrvatski, bosanski jezik i književnost, odnosno profesori razredne nastave u nižim razredima. Skrenula bih pažnju na to da se metodika nastave stranih jezika mnogo razlikuje od podučavanja maternjeg jezika, što tim nastavnicima može biti otežavajuće u radu, a pošto na neki način opteretiti i same učenike i učenicke.

To sam i sama iskusila pišući udžbenik Crnogorski jezik za decu iz dijaspore u okviru kampa 'Crna Gora moja postojbina' koji godinama organizuju Zavod za školstvo i Uprava za dijasporu na Ivanovim koritima“, zaključuje Vukmanović-Tabaš.

O. Đ.

Okrugli sto „Implementacija izbornog predmeta Medijska pismenost u osnovnim školama“

OSPOSOBITI UČENIKE DA KRITIČKI ČITAJU MEDIJSKE SADRŽAJE

- **Obrazovni sistem suočava se sa problemima vještačke inteligencije i alatima poput četbota (chat bot) i zato je potreban adekvatan odgovor**
- **Medijsku pismenost treba da predaju nastavnici entuzijasti i kreativci, koji imaju dobru komunikaciju sa djecom i spremni su da i sami uče**

Izučavanje predmeta Medijska pismenost doprinosi, pored ostalog, razvijanju kritičkog mišljenja, uspješnom rješavanju problema, informacionoj i komunikacionoj pismenosti, kao i odgovornom odnosu prema zdravlju, razvoju socijalno-emocionalnih vještina, a ključnu ulogu u njegovom promovisanju među osnovcima imaju uprave škola, koje treba da podstaknu učenike da se u što većem broju opredijele za ovaj predmet. Takođe treba obezbijediti da Medijsku pismenost predaju nastavnici entuzijasti i kreativci, koji imaju dobru komunikaciju sa djecom i spremni su da i sami uče, istaknuto je

na okruglom stolu „Implementacija izbornog predmeta medijska pismenost u osnovnim školama“.

Ovaj skup je dio medijske kampanje o promociji ovog predmeta koji će đaci moći da izučavaju kao izborni u VII, VIII ili IX razredu. U njegovom radu, osim direktora obrazovno-vaspitnih ustanova i nastavnika, učestvovali su predstavnici Ministarstva prosvjete, Zavoda za školstvo, Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva – Podgorica, Ispitnog centra, te Instituta za medije Crne Gore i Agencije za elektronske medije (AEM). Na okruglom stolu predstavljani su predmetni program i priručnik za nastavnike.

Direktorica Instituta za medije **Olivera Nikolić** kazala je da nije sporno da je medijska pismenost neophodna. Važno je kako je što bolje približiti mladima, a nastavnicima su ključni u promociji i realizaciji ovog predmeta i zato ih treba obučiti za tu aktivnost.

Ona je naglasila da je potrebno ohrabriti i osposobiti učenike da kritički čitaju i promišljaju određene sadržaje, te da to nije samo odgovornost obrazovnog sistema, već i medija koji treba da se potrude budu kvalitetniji, ali i roditelja.

Direktorica Instituta podsjetila je da je program iz predmeta Medijska pismenost usvojio Nacionalni savjet

prošle godine, a mogu ga predavati svi nastavnici koji uspješno prođu obuku akreditovanu obuku.

Prema rezultatima međunarodnog istraživanja Instituta za otvoreno društvo u Sofiji, kojim je procjenjivan indeks medijske pismenosti u Evropi, Crna Gora se na listi od 35 država nalazi na 31. mjestu.

Rukovoditeljka Službe za odnose sa javnošću u Agenciji za elektronske medije **Elvira Salagić-Ceković** kazala je da rezultati AEM-ovih istraživanja o korišćenju medija („Djeca, roditelji i mediji“) pokazuju da učenici u prosjeku tokom radnih dana provode devet sati ispred ekrana,

a vikendom i više. Zato je neophodno obezbijediti da mladi koriste medije na pravi način, a u tome veliku odgovornost imaju roditelji i nastavnici, kojima je potrebna sistematska podrška.

Profesorica **Božena Jelušić**, jedna od autorki programa Medijske pismenosti za gimnaziju, podsjetila je da se inicijativa za uvođenje tog predmeta rodila 2006. godine, a nakon pripremanja u usvajanja programa 2009, on je uveden kao izborni predmet u gimnazije.

„Moja ideja je bila da se on proširi na sve nivoe obrazovanja. U međuvremenu nije bilo inoviranja, a od 2015. interesovanje za njegovo izučavanje je smanjeno, jer se u školama zbog norme nastavnika zapostavljaju učeničke potrebe.

Profesorica Jelušić ukazala je da se obrazovni sistem suočava sa problemima vještačke inteligencije i alatima poput čet bota (chat bot) i zato je potreban adekvatan odgovor. „Ukoliko ovaj predmet ne bude jedan od najvažnijih, a jedan čas sedmično je malo, mi ćemo izgubiti bitku za školu“, naglasila je ona.

Autori predmetnog programa i priručnika, profesorica **Svetlana Jovetić-Koprivica** i **Miroslav Minić**, poručili su da je medijsko opismenjavanje neophodno mladima jer su njihovi stavovi, mišljenje i ideje još u procesu kreiranja. Da bi bili sigurni da svijet ostavljamo u sigurnim rukama neophodno

je da njihovom obrazovanju pristupimo odgovorno.

Profesorica Jovetić-Koprivica je ukazala da je veoma važno odabrati prave nastavnike za ovaj predmet koji znaju da komuniciraju s djecom, podstiču ih i zajedno sa njima kreiraju nove ideje.

Direktorice osnovnih škola „Pavle Rovinski“ i „21. maj“ **Dijana Laković** i **Leposava Furtula** smatraju da medijska pismenost treba da bude obavezom predmet u svim školama.

Laković je naglasila da treba „pojačati pritisak na prosvjetne vlasti“ da takvu odluku donesu.

I koordinatorka aktivnosti u Zavodu za školstvo **Ljiljana Ivanović**, inače moderatorica okruglog stola, smatra da ovaj predmet treba da pomogne djeci da razumiju virtualni svijet u kojem često borave.

Ovaj predmet mogu da predaju svi nastavnici koji završe akreditovane obuke kod Zavoda za školstvo.

Inače, kako je istaknuto, edukacijom će biti obuhvaćene 153 škole iz sve tri regije u Crnoj Gori i biće održane još tri obuke, od februara do maja ove godine.

Predstavnici Instituta za medije, AEM-a i Zavoda za školstvo, u cilju promocije medijske pismenosti, običići će sve tri regije i tom prilikom razgovarati sa upravama škola i nastavnicima i približiti im predmetni program i iskustva praktičara.

Lj. V.

■ Sa okruglog stola u Zavodu za školstvo

Razgovor sa Biljanom Vučurović, direktoricom Gimnazije „Slobodan Škerović“ u Podgorici

PROFESIONALIZMOM DO USPJEHA

▪ **Imamo ideju da pokrenemo rad dvojezičnog odjeljenja na francuskom i italijanskom jeziku, da oživimo rad filološke gimnazije, da osnažimo matematičku gimnaziju. Ohrabrujemo profesore koji mogu da predaju na francuskom i italijanskom jeziku da se uključe u pilot-projekat. To je ideja koja će afirmisati učenje ovih stranih jezika**

Podgorička Gimnazija „Slobodan Škerović“ nedavno je proslavila 116 godina uspješnog rada. O aktuelnoj situaciji i planovima za naredni period razgovarali smo s direktoricom **Biljanom Vučurović**.

Kako gledate na protekli period u Gimnaziji, otkako ste izabrani za direktoricu?

Period od imenovanja za direktoricu JU Gimnazije „Slobodan Škerović“ za mene je bio radan i izazovan, ali nije bio težak. Brzo i s lakoćom se naučilo neophodno. Moj dvodecenijski rad u učionici bio je posvećen samo učenicima, a to je u obrazovanju tek jedan od aspekata rukovodilačkog posla. Školu najbolje razumije nastavnik, sve njene osobine. Sa takvim iskustvom, poteškoće na koje se nailazi u poslu nisu nerješive i nepredvidive. Mojim dolaskom na mjesto direktorice škole, Gimnazija je nastavila da živi svoj život. Zahvaljujući profesionalizmu zaposlenih, škola diše punim plućima jer svako radi svoj posao. Nastava teče, učenici pohađaju časove, prilježno se radi na svim poljima škole, ispunjavaju se ciljevi u saglasnosti sa godišnjim planom rada.

Kako ste kao ustanova dočekali početak drugog polugodišta?

Spremni smo bili za početak III tromjesečja. Radnici na održavanju higijene radili su vrijedno kako bi učenici i nastavnici po povratku zatekli čiste i uredne učionice. Oprema se obnavlja i sve funkcioniše u cilju kvalitetne nastave. Škola broji preko 2.030 učenika i svakodnevno je potrebno opremiti je inventarom i kupovati potrošni materijal za izradu testova, prezentacija, projekata. Nastavnicima su omogućena sva sredstva za rad i planiranje nastave. Dodatno, angažovali smo firme koje su sanirale kvarove na zgradi radi očuvanja rezultata energetske efikasnosti. I naravno, izvršene su izmjene enterijera koje uvijek doprinose ljepoti škole.

Da li je odlaganje početka poremetilo planove, i kako ćete nadoknaditi tu nedjelju zostatka?

Radeći u školi kao što je naša, navikli smo na nepredviđene situacije. Iskristili smo sedmicu odlaganja nastave i napravili dugoročnije planove, kao i raspored održavanja radnih subota poštujući školski kalendar. Nastavni i nenastavni dani subotom dio su školskog kurikulumu.

Koji su to aktuelni projekti koje biste izdvojili?

U Gimnaziji se svakodnevno odvija neka akcija. Trenutno volonteri prikupljaju sredstva za ugrožene od zemljotresa u Siriji i Turskoj. Akcija je naišla na veliki odziv ne samo učeni-ka i zaposlenih, već i građana Podgorice. Upravo se štampa-ju školski list „Koraci“ i časopis „Znak“. Pošto smo dobili značajnu donaciju Tehnopolisa za astronomsku sekciju, robotiku i video-opremu, u procesu smo raspakivanja materijala, pronalazjenja prostora za radionice sa učenicima. Plan evakuacije u vanrednim okolnostima izradili smo uspješno i preduzimamo korake da ispunimo ciljeve zadate planom u cilju sigurnosti svih učesnika naše škole. U procesu smo organizacije predavanja univerzitetskih profesora u našoj biblioteci. I mnogo toga još spremamo.

Šta je ono što planirate za naredni period?

Za naredni period imamo ideju da pokrenemo rad dvojezičnog odjeljenja na francuskom i italijanskom jeziku, da oživimo rad filološke gimnazije, da osnažimo matematičku gimnaziju. Ohrabrujemo profesore koji mogu da predaju na francuskom i italijanskom jeziku da se uključe u pilot-projekat. To je ideja koja će afirmisati učenje ovih stranih jezika. U tom cilju saradjujemo sa ambasadama Italije i

sa Institutom za francuski jezik kako bismo obezbijedili i kurseve jezika i CLIL provjere znanja za nastavnike koji će raditi na stranom jeziku. Takođe, planiramo adaptaciju sutere- na škole radi obezbjeđivanja dodatnog prostornog kapaciteta za potrebe nastave. To je ujedno i ideja nekadašnjeg direktora **Svetislava Bakića**. Dobro je da kontinuitet postoji za kvalitetna rješenja. Idemo u susret velikim akcijama. O nekima će se tek čuti.

Koliko prebukiranost kapaciteta Gimnazije utiče na kvalitet nastave?

Od 2000. godine smo očekivali izgradnju nove zgrade gimnazije. U međuvremenu se broj učenika neprekidno povećavao dok prethodnih godina nije kulminirao. Učionice su pregrađene kako bi nastava bila adekvatno organizovana. Sekcije se većinom održavaju subotom, kada nema nastave. Da bismo ostvarili najbolje, potrebno je provesti više vremena sa učenicima u radionicama. Kvalitet rada je zastupljen u nastavnom procesu i ponosni smo na trud naših profesora. Ipak, potrebno je više prostora kako bi učenici van rasporeda časova provodili vrijeme u školi. Tu bi mogli da rade svoje zadatke, da imaju češće konsultacije, da se druže u radionicama. Vjerujem da

ćemo uspjeti da obezbijedimo dodatni prostor.

Šta biste poručili polumaturantima i njihovim roditeljima, zašto je podgorička gimnazija dobar izbor za nastavak školovanja?

Podgorička gimnazija nudi široku lepezu znanja i vještina, profesori se stručno usavršavaju u kontinuitetu, poštovanjem angažmanom realizuju ishode predviđene godišnjim planom i programom, upućuju se da redovno planiraju napredak učenika, takođe da s razumijevanjem pristupaju učeniku vodeći računa o odnosu znanja i ocjene. Radna etika je obavezujuća za sve učesnike nastavnog procesa. Profesori razmjenjuju mišljenja u strukovnim aktivnostima ujednačavajući svoje kriterijume. U školi raspoložemo kompjuterski opremljenim učionicama, bijelim i pametnim tablama, teleskopom, 3D štampačem, arduino setovima za robotiku, kamerama, video-opremom, odličnom sportskom salom u kojoj se održavaju i veliki turniri. Sportski uspjesi su veliki. Radimo na međunarodnoj saradnji, djeca apliciraju za stipendije i imamo čvrste kontakte sa lokalnom zajednicom. U našoj svečanoj sali školski hor često drži probe spremajući najljepše nastupe sa školskim bendom. Našoj biblioteci, po

bibliotečkom fondu i ljepoti, zavide i univerziteti. Na časovima likovne umjetnosti podstičemo kreativnost učenika, matematičarima ukazujemo put školskih i drugih takmičenja, filolozi i dvojezičari teže umjetnosti. Radimo na eko-projektima, posjedujemo i voćnjak u kojem rade profesori sa svojim učenicima. Takođe, imamo skoro 40 sekcija u kojima se mogu uvijek oprobati, npr. plivačka, skijaška, sekcija veza. Među našim profesorima ponosni su vlasnici najveće državne nagrade iz oblasti obrazovanja.

Napokon, naše dvorište je s pažnjom njegovani park koji krasi srce grada. Time se uvećava kvalitet rada jer se nastava s proljeća često odvija baš u njemu. U našem prostoru, kulturnom dobru iz druge polovine XX vijeka, uči se sa poštovanjem prema svima koji su gradili tradiciju škole.

N. N.

16

Prosvjetni rad

FEB 2023
BROJ 63

Ljiljana Ćorac-Ražnatović, direktorica OŠ „Novka Ubović“

VELIKI TIM POSVEĆEN OBRAZOVNO-VASPIITNOJ MISIJI

▪ **Nastojaćemo da kontinuirano u nastavni proces uvodimo inovativne metode, učestvujemo na međunarodnim takmičenjima i razvijamo saradnju sa međunarodnim organizacijama**

Početak školske 2022/2023. godine u Podgorici je otvorena nova škola. Riječ je o OŠ „Novka Ubović“ u Tološima. O početnom iskustvu u organizaciji obrazovno-vaspitanog procesa i daljim planovima, razgovarali smo sa direktoricom **Ljiljanom Ćorac-Ražnatović**.

OŠ „Novka Ubović“ počela je da radi u septembru prošle godine. Škola ima kapacitet da primi 1.200 učenika. Koliko trenutno đaka pohađa nastavu i koliko ima zaposlenih?

Nastavu u našoj školi pohađa oko 400 učenika koji su se preselili iz okolnih obrazovno-vaspitanih ustanova, a u njoj radi 51 zaposleni i svi predmeti su stručno zastupljeni.

Škola je opremljena polovnim namještajem. Kada će inventar biti zamijenjen novim?

U školi se još uvijek koriste stari inventar iz osnovnih škola „Vladimir Nazor“ i „Dušan Korać“. Koliko sam informisana, tender za opremanje škole namještajem, računarskom i sportskom opremom je završen. Konkretno, za opremanje školskim namještajem javilo se preko 40 kredibilnih ponuđača, a za računarsku i sportsku opremu ima ih nešto manje, ali vjerujem da je i tu napravljen pravi odabir ponuđača.

Za uspješan rad neophodna su savremena nastavna

sredstva. Koliko ste zadovoljni uslovima rada i opremljenošću kabineta i učionica?

Prije svega, za uspješan rad je potreban nastavnik koji voli svoj poziv i rad sa djecom, a sve ostalo može i sam da improvizuje. Da je tako, dokazali su naši nastavnici koji su od prvog dana bili zahvalni, prvo, što su dobili mogućnost da rade u jednoj lijepoj novoj školi, a onda i da naoružani tolerancijom čekaju bolje uslove i vjeruju da će ono što rade biti najbolje. Usput, kako smo „pokrenuli točak“ uz pruženu ruku prijatelja škole – roditelja naših učenika, svakim danom smo postajali zadovoljniji postignutim. Prvo smo opremili učionice pametnim TV uređajima, a onda i potrebnim dodatnim didaktičkim materijalima. Dobili smo i nekoliko štampača. Takođe smo opremili prostor namijenjen za produženi boravak i time sačuvali roditelje dodatnih troškova. Dokazali smo da zajedno možemo sve i pokazali da smo od početka veliki tim koji ima zajednički cilj – da u kući vlada sloga i razumijevanje.

Da li ste uspjeli da oformite biblioteku, i koliko iznosi knjižni fond?

Zasad imamo oko 700 naslova dječje lektire i ostale literature. Odmah smo pokrenuli akciju darivanja knjiga, a dosta naslova dobili smo od Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva – Podgorica, kao

prvu pomoć i poklon za useljenje. Kao što smo vrijedno radili na opremanju produženog boravka, tako ćemo se ubuduće potruditi da opremimo i prostor namijenjen za biblioteku koji je veoma prostoran i biće potrebno još vremena da ga popunimo.

Za podsticanje talentovanih učenika veoma su važne vannastavne aktivnosti. Koliko su one zastupljene, i koje su sekcije aktivne?

Trebalo nam je vremena da se upoznamo sa učenicima i da prepoznamo talentovane i nadarene. Na redovnim i časovima dodatne nastave izdvojili su se oni koji imaju određene afinitete prema nekoj oblasti, pa smo u skladu sa tim i formirali sekcije. U školi su zasad aktivni hor, kao i likovna, literarna i košarkaška sekcija. Njihov rad predstavili smo nakon samo dva mjeseca od početka rada, na svečanosti povodom Dana škole (13. novembar) i pokazali da smo veoma aktivni. Uključeni smo i u sportske aktivnosti. Naši đaci učestvuju u takmičenju „Bemax“ košarkaške lige za osnovne škole. Zahvaljujući tome što u našoj fiskulturnoj sali trenira muški rukometni klub „Budućnost“, naši učenici dobili su mogućnost da treniraju besplatno i uče od naših najboljih bivših reprezentativaca.

Iako škola radi samo nekoliko mjeseci, da li ste uspjeli da se uključite u neke projekte?

Moramo se pohvaliti da smo se već na početku školske godine uključili u projekat „Reciklažom do ljepše prirode i nagrade“ sa Deponijom d. o. o. Podgorica radi razvijanja svijesti o održivom razvoju. Naši učenici su skupljali papir i odlagali ga u kante koje smo dobili od tog preduzeća. Akcija je trajala mjesec dana i sakupljena je oko tona papira.

Očekujete li da se iduće godine poveća broj učenika, i na koji način ćete motivisati roditelje da upisuju djecu u školu na čijem ste čelu?

Nadamo se da je škola već prepoznata i, prema interesovanju roditelja koji svakodnevno zovu ili dolaze da se informišu, očekujemo povećanje broja učenika. Malo je osnovnih škola koje mogu da obezbijede produženi boravak za djecu poslije nastave. Naša škola to omogućava zato što nam to prostorni kapacitet dozvoljava. Takođe, s obzirom na to da posjedujemo ogromnu površinu namijenjenu sportskim aktivnostima, trudimo se da posebno razvijamo ljubav prema sportu i na taj način se više okrenemo ka zdravim stilovima života. U skladu sa tim, planiramo da na našem terenu organizujemo i razna sportska takmičenja koja će postati tradicija.

Šta planirate da uradite u narednom periodu u cilju

UČENICI IZ OŠ „VLADIMIR NAZOR“

U istoj školskoj zgradi organizovana je i nastava za učenike iz OŠ „Vladimir Nazor“. Koliko ih je ukupno, i kako su se snašli?

Oko petsto učenika iz te obrazovno-vaspitanog ustanove pohađa nastavu u prostorijama naše škole na drugom spratu. To su učenici od VI do IX razreda koji dolaze u dvije smjene. Imaju na raspolaganju 11 učionica. Oni imaju obezbijeđen autobuski prevoz. Veoma smo lijepo organizovani, nema gužve, raspored smo usaglasili i sasvim kolegijalno saradjujemo.

poboljšanja kvaliteta nastave i međunarodne saradnje?

Dobro isplaniran proces usvajanja novog znanja mora dati dobre rezultate. Osim što ćemo raditi na stalnom usavršavanju nastavnog procesa, treba se fokusirati na formiranje kritičkog mišljenja i rasuđivanja kod učenika, pa ćemo ih stalno podsticati na istraživanje, rješavanje problema

i pružati podršku u vidu realizovanja raznih aktivnosti, te pokretanjem preduzetničkog duha.

Nastojaćemo da kontinuirano u nastavni proces uvodimo inovativne metode, da učestvujemo u međunarodnim takmičenjima i razvijamo saradnju sa međunarodnim organizacijama.

Lj. V.

Ministarka nauke i tehnološkog razvoja prof. dr Biljana Šćepanović u Abu Dabiju

ŽELIMO DA POKRENEMO ZAJEDNIČKE NAUČNOISTRAŽIVAČKE PROJEKTE CRNE GORE I UJEDINJENIH ARAPSKIH EMIRATA

■ **Obnovljivi izvori energije i energetska efikasnost, klimatske promjene, zaštita životne sredine, proizvodnja hrane, tretman otpada, pametni gradovi, digitalizacija, obrazovanje i uloga mladih u obezbjeđenju održivosti, angažman žena u sektoru održivosti, zaštite životne sredine i obnovljive energije, neke su od tema Nedjelje održivosti 2023, na kojoj je učestvovala crnogorska delegacija**

Na poziv sultana dr **Ahmeda Al Jabera**, ministra industrije i napredne tehnologije Ujedinjenih arapskih emirata (UAE), delegacija Ministarstva nauke i tehnološkog razvoja Crne Gore, koju je predvodila prof. dr **Biljana Šćepanović**, ministarka, učestvovala je na Nedjelji održivosti u Abu Dabiju, ADSW 2023 (Abu Dhabi Sustainability Week 2023), koja predstavlja globalnu inicijativu za društveni, ekološki i ekonomski održivi napredak.

Na skupu je učestvovalo više od 4.000 delegata čelnika država, lidera u oblasti industrije i investicija, preduzetnika i mladih, koji su predstavili svoje projekte, dostignuća i planove u oblasti novih tehnologija, sa ciljem

održivog razvoja zasnovanog na znanju.

„Učešće naše države na ovakvim skupovima je od izuzetnog značaja sa brojnih aspekata. Veoma nam je bitno da drugima predstavimo šta radimo u Crnoj Gori u sektoru nauke, istraživanja i inovacija, kako bismo u neposrednom kontaktu razmotrili mogućnosti saradnje“, smatra ministarka Šćepanović i dodaje da je „sa ciljem budućeg povezivanja naše naučnoistraživačke i inovacione zajednice sa partnerima iz UAE i drugih država, ne manje važno da se mi upoznamo sa njihovim aktivnostima kako bismo efikasnije identifikovali zajedničke prioritete, ali i bili u toku sa globalnim trendovima u istraživanju i inovacijama.“

Obnovljivi izvori energije i energetska efikasnost, klimatske promjene, zaštita životne sredine, proizvodnja hrane, tretman otpada, pametni gradovi, digitalizacija, obrazovanje i uloga mladih u obezbjeđenju održivosti, angažman žena u sektoru održivosti, zaštite životne sredine i obnovljive energije, neke su od centralnih tema Nedjelje održivosti 2023, u okviru koje su priređene prezentacije, predavanja, panel diskusije, platforme, forumi, izložbe i sajamske postavke.

Na marginama skupa, crnogorska delegacija je, uz posjetu gradu Masdaru i upoznavanje sa principima njegovog funkcionisanja, imala priliku za razgovore i sastanke sa predstavnicima državne uprave UAE

(ministrom **Al Jaberom**, podsekretarom **Al Suwaidjem** i njihovim timom iz Ministarstva industrije i napredne tehnologije, kao i ministarkom za klimatske promjene i zaštitu životne sredine **Mariam Almeheiri**), sa predstavnicima naučno-obrazovne i inovacione zajednice UAE (Univerzitet Mohamed Bin Zajed za vještačku inteligenciju, Univerzitet Kalifa itd.) i njihovim međunarodnim partnerima (Univerzitet u Mančesteru), ali i sa članovima vlada i predstavnicima naučnoistraživačkih i inovacionih sektora drugih država, sa kojima Crna Gora dijeli prioritete u oblasti inovacija i istraživanja i razvoja (Saudijska Arabija, Paragvaj, Španija, Turska itd.).

■ Ministarka Šćepanović na „Nedjelji održivosti“

„Želimo da pokrenemo konkretne zajedničke naučnoistraživačke projekte naših i institucija iz UAE, na osnovu memoranduma o razumijevanju i saradnji u oblasti visokog obrazovanja i naučnog istraživanja između UAE i Crne Gore, potpisanog još 2016. godine, kao i saradnju inovacionih institucija dvije države, u skladu sa zaključcima mješovite ekonomske komisije iz 2020. godine“, kazala je Šćepanovićeva ističući da „sve ovo radimo kako bismo kroz usmjerenje programске politike u nauci, istraživanjima, inovacijama i pametnoj specijalizaciji doprinijeli postizanju ciljeva održivog ekonomskog razvoja zasnovanog na znanju.“

Domaćin skupa bila je državna kompanija za obnovljivu

energiju Masdar, koja ima svoje investicije širom svijeta, pa i u Crnoj Gori, a u UAE je među nosiocima održivog razvoja i ekonomije zasnovane na znanju. Jedan od njenih ključnih inovacionih projekata je grad Masdar u Abu Dabiju, stjecište inovacija, istraživanja i razvoja, osmišljen kao naselje koje oličava održivi urbani razvoj i prvi grad sa nultom emisijom ugljenika, za koji je planirano da do 2030. godine ostvari misiju da u njemu živi 50.000 stanovnika.

Crnogorsku delegaciju u Abu Dabiju činile su, pored ministarke Šćepanović: **Smilja Kažić-Vujačić**, **Aleksandra Mugoša** i **Tatjana Radović** iz Ministarstva nauke i tehnološkog razvoja.

O. Đ.

Ministarke Maša Vlaović i prof. dr Biljana Šćepanović posjetile CANU u novoj zgradi

INTENZIVNIJA SARADNJA U BOLJIM USLOVIMA ZA RAD

■ **Akademija je novim objektom dobila sadržajnije prostorne kapacitete, a time i mogućnost za intenzivnije zajedničko djelovanje radi razvoja i unapređivanja nauke, kulture i umjetnosti u Crnoj Gori**

Ministarka nauke i tehnološkog razvoja prof. dr **Biljana Šćepanović** posjetila je Crnogorsku akademiju nauka i umjetnosti (CANU) u novoj zgradi, u koju se ta institucija uselila 1. februara. U razgovoru sa predsjednikom CANU akademikom **Draganom K. Vukčevićem** istaknuta je potreba saradnje i djelovanja radi razvoja i unapređivanja nauke u Crnoj Gori.

U vezi sa tim razgovarano je o radu na enciklopediji Crne Gore, organizovanju međunarodnih naučnih skupova, okruglih stolova, formiranju zajedničkih timova za realizaciju naučnoistraživačkih projekata, participiranju i korišćenju inostranih fondova i međuakademijskoj saradnji. Pored toga, istaknut je poseban značaj formiranja fonda za nauku iz kog će se finansirati projekti od naučnog značaja.

Razgovoru su prisustvovali akademik **Ljubiša Stančević**, potpredsjednik CANU, **Dragan Radonjić**, generalni sekretar CANU, akademik **Zoran Rašović**, sekretar Odjeljenja društvenih nauka, akademik **Predrag Miranović**, sekretar Odjeljenja

■ Predsjednik CANU Dragan K. Vukčević i ministarka Šćepanović

prirodnih nauka, akademik **Perko Vukotić**, akademik **Veljko Milutinović**, v. d. generalne direktorice Direktorata za naučnoistraživačku djelatnost Ministarstva nauke i tehnološkog razvoja Crne Gore **Milena Milonjić**, **Tatjana Radević**, šefica kabineta ministarke nauke i tehnološkog razvoja, i **Novak Vukadinović**, načelnik Službe CANU.

Predsjednik CANU primio je u odvojenoj posjeti i ministarku kulture i medija Crne Gore **Mašu Vlaović**.

U razgovoru je istaknuto da je Akademija novim objektom dobila sadržajnije prostorne kapacitete, a time i mogućnost za bolju i intenzivniju saradnju sa

Ministarstvom kulture i medija. Bilo je riječi o radu na leksikonu dramskih umjetnosti Crne Gore, kao i o organizovanju tribina, izložbi i okruglih stolova o položaju umjetnika u našem društvu, o osnivanju muzeja savremene umjetnosti Crne Gore.

Sastanku, na kojem su pokrenute brojne teme, kao i aktivnosti koje će se realizovati u budućnosti, prisustvovali su akademik **Radonjić**, akademik **Žarko Mirković**, sekretar Odjeljenja umjetnosti, akademik **Rašović**, akademik **Pavle Pejović** i generalna direktorica Direktorata za kulturno-umjetničko stvaralaštvo u Ministarstvu kulture i medija **Milena Durutović**.

O. Đ.

■ Ministarka Vlaović i predsjednik CANU

Realizacija projekta „Naučni potencijal u službi inovacija“

OKO MILION EURA ZA ISTRAŽIVANJA I INOVACIJE

■ **Ministarka Šćepanović je naglasila da je kroz ciljeve nacionalnih politika za oblast nauke i istraživanja, koji su usaglašeni sa evropskim, poseban fokus stavljen na mlade istraživače, naročito žene, koje će kroz razmjenu znanja i iskustava težiti da postignu što viši stepen konkurentnosti u tim sektorima**

Realizacija projekata „Naučni potencijal u službi inovacija“ doprinijeće jačanju istraživanja i inovacija u Crnoj Gori, poručeno je na konferenciji povodom početka implementacije devet projekata vrijednosti oko milion eura.

„Intenziviranje mobilnosti mladih istraživača, unapređenje njihovih tehničkih i komercijalnih vještina angažmanom u privrednom sektoru, kao i ojačavanje istraživačkih i razvojnih kapaciteta angažmanom u akademskom sektoru, biće obezbijeđeno realizacijom ovih projekata, baziranih na prioritetima Strategije pametne specijalizacije, a za koje su obezbijeđeni grantovi u rasponu od 80.000 do 125.000 eura“, saopštila je ministarka nauke i tehnološkog razvoja prof. dr **Biljana Šćepanović**.

Ona je izrazila očekivanja da će se primjenom ovih grantova iz programa IPA 2020 nadmašiti uspješnost prethodne grant seme iz programa EU i Crne Gore za obrazovanje, zapošljavanje i socijalne politike, te da će to biti još jedan veliki iskorak ka usvajanju evropskih vrijednosti u nauci i istraživanju i značajan korak ka budućem korišćenju strukturalnih fondova.

Šćepanovićeva je naglasila da je kroz ciljeve nacionalnih politika za oblast nauke i istraživanja, koji su usaglašeni sa evropskim, poseban fokus stavljen na mlade istraživače, naročito žene, koje će kroz razmjenu znanja i iskustava, jačanje istraživačkih kompetencija, težiti da postignu što viši stepen konkurentnosti u tim sektorima. To će dalje voditi bržem privrednom rastu nacionalne ekonomije.

■ Sa konferencije

Liselote Isakson, zamjenica šefa za sektor saradnje Delegacije EU u Crnoj Gori, iskazala je zadovoljstvo što je devet inovativnih projekata, zasnovanih na prioritetima Strategije pametne specijalizacije, podržano sa oko milion eura.

„Ovim projektima željeli smo da poboljšamo vezu između istraživačke zajednice i industrijskog sektora, za dobiti privrede i građana Crne Gore“, kazala je Isakson naglašavajući da su istraživanja i inovacije u srcu svake rastuće ekonomije, te da igraju ključnu ulogu u stvaranju radnih mjesta. Ona je napomenula i zajedničke napore u pokretanju i sprovođenju Strategije pametne specijalizacije Crne Gore (S3), podsjetivši da je Crna Gora prva zemlja na Zapadnom Balkanu koja je to uradila, sa ciljem konkurentne ekonomije zasnovane na znanju i inovacijama, te da je nedavno pokrenuta još jedna šema grantova u okviru S3 koju finansira EU.

Isakson je poručila istraživačima u Crnoj Gori da nastave da budu inovativni, da smišljaju nove ideje i apliciraju za buduće EU grantove kako bi imali aktivnu ulogu u društvima i ekonomijama koje se brzo mijenjaju. Ona je dodala da će EU nastaviti da ih podržava na ovom putu.

Ana Raičević iz Ministarstva finansija kazala je da je ova grant šema dio šire akcije

koja će doprinijeti jačanju inovacijskih kapaciteta podržavajući razvoj Strategije pametne specijalizacije (S3), a sve u cilju jačanja kapaciteta malih i srednjih preduzeća.

„Ukupna vrijednost ovog poziva je iznosila 1.176.470.60 eura, od čega Crna Gora finansira 15 odsto. U toku januara ove godine potpisano je devet ugovora u ukupnoj vrijednosti 986.876.44 eura“, istakla je Raičevićeva dodajući da su naučni potencijal i naučnoistraživački rad od ključnog značaja za razvoj društva zasnovanog na znanju i vještinama, što dalje vodi ka novim prilikama za zapošljavanje i doprinosi boljoj ekonomskoj klimi u zemlji.

Sandra Rakočević, izvršna direktorica Asocijacije za demokratski prosperitet, ocijenila je da je ovaj program dobar jer omogućava povezivanje nauke sa civilnim sektorom i sa privredom, kako bi došli do rješenja koja su funkcionalna u zajednici. „Ovaj program nam ove godine daje mogućnost da radimo jedno inovativno rješenje za crnogorsko tržište, a to je prevođenje automobila sa fosilnih goriva na električni pogon. Program daje sve mogućnosti koje su nam potrebne u daljem razvoju kroz proces testiranja, saradnje i promovisanja nauke“, zaključila je ona.

O. Đ.

Saradnja Univerziteta Donja Gorica i Udruženja mladih sa hendikepom

IZLOŽBA RADOVA STUDENATA FAKULTETA ZA DIZAJN I MULTIMEDIJU

■ **Predstavljene aktivnosti Erasmus + projekta, kao i njegov cilj, a to je da se doprinese poboljšanju pristupa u obrazovanju, da se stvore uslovi za inkluzivno obrazovanje i razviju mogućnosti za zapošljavanje studenata sa invaliditetom**

U okviru Erasmus + projekta Inkluzivno visoko obrazovanje na Zapadnom Balkanu – IDEA (Inclusive tertiary Education in the West Balkans – IDEA) na Univerzitetu Donja Gorica (UDG) u saradnji sa Udruženjem mladih sa hendikepom Crne Gore (UMHCG) organizovana je izložba radova studenata Fakulteta za dizajn i multimediju UDG.

U ime tog privatnog univerziteta prisutnima su se obratile mr **Bojana Mališić**, iz kancelarije za međunarodnu

saradnju, doc. dr **Tatjana Burzanović**, dekanica Fakulteta za dizajn i multimediju, kao i **Svetlana Dragojević**, profesorica na tom fakultetu. Na otvaranju izložbe je govorila i **Andela Milačić**, koordinatorka Studentske savjetodavne kancelarije u UMHCG.

Predstavljene su aktivnosti projekta, kao i njegov cilj, a to je da se doprinese poboljšanju pristupa u obrazovanju, da se stvore uslovi za inkluzivno obrazovanje i razviju mogućnosti za zapošljavanje studenata sa invaliditetom,

zatim da se unaprijede kapaciteti studentskih službi, administracije, studentskih i upravljačkih tijela u partnerskim institucijama, tj. univerzitetima koji su uključeni u projekat, te modernizuju adaptivna i rehabilitaciona sredstva za osobe s invaliditetom, saopštili su na UDG.

Svoje radove su izložili studenti Fakulteta za dizajn i multimediju **Vladimir Pejović**, **Ksenija Đurković** i **Kolja Bojaj**.

O. Đ.

Doc. dr Martin Čalasan, dobitnik godišnje nagrade Univerziteta Crne Gore

NAUČNIM RADOVIMA ZAVRIJEDIO PRIZNANJE

■ **Laureat se nalazi na Stanfordovoj listi najboljih naučnika svijeta sa još pet istraživača iz Crne Gore. Objavio je oko 50 radova u časopisima sa SC i SCI liste, a preko 30 radova u domaćim i regionalnim časopisima**

Doc. dr **Martin Čalasan** dobitnik je priznanja za poseban doprinos razvoju naučnoistraživačkog rada i međunarodnom pozicioniranju Univerziteta Crne Gore (UCG) za 2022. godinu, na predlog Vijeća Elektrotehničkog fakulteta.

Za ovo priznanje, koje je dobio i u 2019/2020. godini, preporučili su ga naučni radovi objavljeni u časopisima prestižnih SCI/SCIE lista.

Na međunarodnim i domaćim konferencijama objavio je 10 radova i postao urednik četiri specijalna broja u časopisima SCI/SCIE liste. Bio je i član naučnog odbora za četiri međunarodne konferencije održane u Brazilu, Albaniji, Malti i na Kipru, a bio je recenzent i autor za oko 50 radova u časopisima SCI/SCIE liste.

Koordinator je bilateralnog projekta sa Slovenijom i učesnik u dva Horizont projekta, gdje je Elektrotehnički fakultet partnerska institucija.

Čalasan se nalazi na Stanfordovoj listi najboljih naučnika svijeta sa još pet istraživača iz Crne Gore. Objavio je oko 30 radova u domaćim i regionalnim časopisima. Član je programskih odbora 11 domaćih i međunarodnih konferencija. Recenzent je preko 150 radova. Ima

■ **Rektor Božović i doc. dr Čalasan**

međunarodnu saradnju sa naučnicima 15 univerziteta i instituta iz regiona i svijeta. Mentor je studentima pri izradi specijalističkih i master radova, kao i doktorskih disertacija na univerzitetima u Italiji i Španiji. Učestvovao je u realizaciji 13 međunarodnih projekata. Dobitnik je Danubius nagrade za najboljeg naučnog radnika iz Crne Gore za 2021. godinu, koju dodjeljuje austrijsko Ministarstvo za obrazovanje i istraživanje i Institut za Dunavsku regiju. Ministarstvo nauke dodijelilo mu je 2017. godine nagradu za najuspješnijeg pronalazača, a 2022. godine nagradu za najuspješnijeg naučnika. Trostruki je dobitnik (2019, 2020. i 2022. godine) nagrade UCG za postignute rezultate i doprinose razvoju naučnog, istraživačkog,

umjetničkog i stručnog rada na ETF-u. Autor je knjige „Mašine jednosmjerne struje“ koju koriste studenti ETF-a i Mašinskog fakulteta.

Čalasan je član nekoliko međunarodnih i nacionalnih organizacija. Dobitnik je Državne nagrade „Oktoih“ za 2022. godinu, te većeg broja priznanja na međunarodnim i domaćim konferencijama, kao i nagrade Ministarstva nauke za najuspješnijeg pronalazača – inovatora za najuspješnije inovativno rješenje u 2017. godini, nagrade Fonda Crnogorske akademije nauka i umjetnosti za podsticanje podmlatka 2020. godine, Danubius nagrade za mlade naučnike iz Crne Gore 2021. godine, kao i nagrade Ministarstva nauke i tehnološkog razvoja za najboljeg naučnog radnika Crne Gore u 2022. godini.

O. Đ.

18

Prosvjetni rad

FEB 2023
BROJ 63

Sajam sezonskog zapošljavanja

VIŠE HILJADA MATURANATA I AKADEMACA U POTRAZI ZA POSLOM

■ **Imajući u vidu značaj sezonskih poslova za privredu Crne Gore i veliko učešće strane radne snage tokom sezone, osnovni cilj ovog sajma je povećanje uključivanja domaćih radnika u sezonske poslove u Crnoj Gori**

Studentski parlament Univerziteta Crne Gore (SPUCG) u saradnji sa Kancelarijom za razvoj karijere i cjeloživotno učenje UCG tradicionalno organizuje Sajam sezonskog zapošljavanja. Ovim projektom predviđeno je informisanje studenata i maturanata iz Crne Gore o mogućnostima za zapošljavanje u domaćim kompanijama i institucijama, kao i pružanje prilike mladim ljudima da steknu svoje prvo radno iskustvo.

Sajam će biti organizovan 15. marta, u Sportskom i kulturnom centru UCG u Podgorici i dan kasnije na Fakultetu za turizam i hotelijerstvo u Kotoru. Sajmu u Podgorici prisustvovali će maturanata iz cijele Crne Gore, kao i studenti sa svih 19 fakulteta u okviru UCG. U Kotoru se očekuju studenti Fakulteta za turizam i hotelijerstvo, Pomorskog fakulteta i maturanti srednjih škola iz Kotora.

Organizatori kažu da će posjetioci biti obezbijeđen prevoz iz svih opština u Crnoj Gori, a očekuje se da ovogodišnji sajam posjeti preko 4.000 zainteresovanih za sezonsko zapošljenje. Kompanije se mogu prijaviti za učešće na ovoj manifestaciji, koja predstavlja najveći događaj ovakvog karaktera

na kojem učestvuju predstavnici privrednog sektora. Kompanije izlagači prezentuju svoje potrebe za sezonskim poslovanjem i ujedno imaju jedinstvenu priliku da na jednom mjestu, od velikog broja mladih i obrazovanih ljudi odaberu one koje smatraju kvalifikovanim za potrebe svog poslovanja.

„Imajući u vidu značaj sezonskih poslova za privredu Crne Gore i veliko učešće strane radne snage tokom sezone, osnovni cilj ovog projekta je povećanje uključivanja domaćih radnika u sezonske poslove u Crnoj Gori“, saopštavaju organizatori manifestacije.

Do sada je kroz Sajam sezonskog zapošljavanja svoje prvo radno iskustvo steklo

preko 10.000 maturanata i studenata, a svake godine sezonske poslove ponudi oko 50 poslodavaca koji nude skoro 1.000 otvorenih pozicija za sezonsko zapošljenje.

Organizatori pozivaju zainteresovane kompanije da se prijave za učešće na ovogodišnjem sajmu i ponude mladim ljudima priliku da steknu svoje prvo radno iskustvo i zakorače u poslovni svijet. Učešće kompanija je besplatno, a Studentski parlament i Kancelarija za razvoj karijere i cjeloživotno učenje UCG će obezbijediti prostor gdje će kompanije biti u prilici da se predstave posjetiocima sajma, kao i formulare za prijavu zainteresovanih kandidata.

O. Đ.

Univerzitet Crne Gore

STUDENTSKI PARLAMENT DODJELJUJE STIPENDIJE „STUDENTSKA SOLIDARNOST“

■ **Za 15 studenata obezbijeđeno po 400 eura. Projekat se realizuje sa ciljem da pomogne studentima koji se nalaze u nepovoljnom socijalnom položaju, a koji su tokom studija postigli dobre rezultate i aktivni su u studentskim, humanitarnim i sportskim aktivnostima**

Studentski parlament Univerziteta Crne Gore (SPUCG) po treći put dodjeljuje stipendije „Studentske solidarnosti“ za 15 studenata UCG, saopštio je **Andrej Vučković**, predsjednik krovne studentske organizacije.

Ove godine fond za stipendije iznosi 6.000 eura. Projekat pod nazivom „Studentska solidarnost“ realizuje se sa ciljem da pomogne studentima koji se nalaze u nepovoljnom socijalnom položaju, a koji su tokom studija postigli dobre rezultate i aktivni su u studentskim, humanitarnim i sportskim aktivnostima.

„Praksa koja je uvedena opravdala je da ovaj projekat postaje tradicionalna aktivnost kroz koju solidarnost, podrška i kolektivna odgovornost treba da budu od ključnog značaja kada je riječ o studentskoj populaciji. Dosađajni iznos, 300 eura, koji se dodjeljivao dobitniku stipendije, uvećan je na 400, shodno odluci Skupštine Studentskog parlamenta UCG, što je adekvatan odgovor povećanju troškova života i svih obaveza koje imaju studenti tokom studiranja. SPUCG je u

prethodnoj godini organizovao nekoliko sličnih aktivnosti, a u 2023. godini, kao jedan od značajnijih ciljeva je pokazivanje solidarnosti, humanosti i zajedništva kroz različite projekte“, navodi se u saopštenju ove studentske organizacije.

Pravo na stipendiju ima student koji ostvaruje pravo na socijalno primanje kod centra za socijalni rad, zatim koji doprinosi studentskom/građanskom aktivizmu, sportu ili kulturi, kroz rad u studentskim organizacijama, nevladinom sektoru

ili učešćem u takmičenjima i manifestacijama iz oblasti kulture i sporta.

Po ovom konkursu se dodjeljuje 15 stipendija, i to po šest stipendija za studente sa organizacionih jedinica iz oblasti društvenih nauka i iz prirodnih nauka, kao i tri stipendije za studente sa Fakulteta dramskih umjetnosti, Muzičke akademije i Fakulteta likovnih umjetnosti.

Stipendija se isplaćuje u dvije rate od 200 eura po semestru.

O. Đ.

GODIŠNJE NAGRADE MINISTARSTVA NAUKE I TEHNOLOŠKOG RAZVOJA

ANTON ĐOKAJ NAJUSPJEŠNIJI MLADI NAUČNIK

■ „Dok god imamo mladih, pametnih i ambicioznih ljudi, nauka ima budućnost u Crnoj Gori“, poručuje on

Mr Anton Đokaj, saradnik u nastavi na Prirodno-matematičkom fakultetu (PMF) Univerziteta Crne Gore (UCG), dobio je nagradu za najuspješnijeg naučnika do 30 godina života. Matematika je oblast istraživanja najboljeg mladog naučnika, koji je priznanje završio naučnim radovima u oblasti kvantitativnih harmonijskih preslikavanja u prostoru. Radovi su objavljeni u naučnim časopisima sa SCI/SCIE liste.

„Raduje me što postoje ovakva i slična priznanja i što nadležne institucije ne zaboravljaju da treba motivisati i nagraditi mlade ljude koji žele da daju doprinos naučnoj zajednici. Ovo je moje prvo priznanje za naučni rad, ali bilo je nagrada tokom školovanja: sa Državnog takmičenja znanja, Olimpijade znanja, zatim za najboljeg studenta fakulteta, plaketa Univerziteta itd. Što se tiče uslova za usavršavanje u teorijskoj matematici, tu je jedino potrebno imati laptop, dobar pristup naučnoj zajednici i naučnim radovima, kako bismo bili u toku sa svim što je aktuelno iz oblasti kojom se bavimo. Pored toga, važno je omogućiti

saradnju sa naučnicima iz svijeta, jer se na taj način mogu razmijeniti ideje i može se lakše i brže doći do rezultata. Naravno, da bi se napravili prvi koraci potrebno je imati dobrog mentora“, mišljenja je Đokaj.

Na pitanje o tome ima li nauka u Crnoj Gori budućnost i da li je to što je mala zemlja prednost ili mana, Đokaj kaže: „Dok god imamo mladih, pametnih i ambicioznih ljudi, nauka ima budućnost u Crnoj Gori. Imao sam priliku da pričam i da se upoznam sa radovima naučnika u Crnoj Gori i to što se radi ovdje zaista jeste i može biti kvalitetno i konkurentno. Možda je to što smo mali prednost, jer se lakše povezujemo. Međutim, za velike stvari su potrebna i velika finansijska sredstva, što je vjerovatno lakše dobiti u većim zemljama.“

Što se obrazovnog sistema u Crnoj Gori tiče, on smatra da se sada većina đaka i studenata oslanja na pomoć kod kuće i na privatne časove, što vjerovatno čini da budu manje posvećeni i da se osjećaju lagodnije na predavanjima. „Tako da se mora pokazati veća inicijativa

na predavanjima, moraju se više motivisati predavači, đaci i studenti. Sa druge strane, mislim da je potrebno da se neki nastavni programi revidiraju. Učenik treba da se podstiče da kritički i nezavisno razmišlja, a što manje da bude primoran da uči napamet. Takođe, u predmetima gdje je to moguće, razmotriti primjenu naučenog u praksi, kroz eksperimente i druge oblike demonstracija“, predlaže Đokaj.

Njegova poruka mladima je: „Da budu istrajni, požrtvovani, spremni na odricanja, ali i da je put kroz nauku veoma lijep i pun malih, ali jedinstvenih 'eureka' doživljaja.“

O. Đ.

STVARAJU SE BOLJI USLOVI ZA NAUČNOISTRAŽIVAČKI RAD NA DRŽAVNOM UNIVERZITETU

■ Dr Bojan Baća: „Da bi osnažili svoju vidljivost u globalnoj naučnoj zajednici, naučnici iz društvenih i humanističkih disciplina moraju početi sa objavljivanjem svojih istraživanja u kvalitetnim međunarodnim časopisima, sa iskrenom željom da doprinesu nauci“

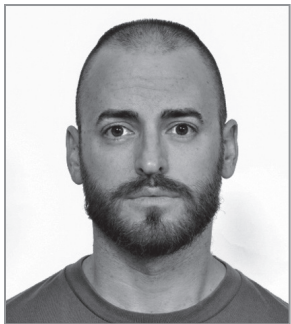
Dr Bojan Baća, naučni saradnik na Institutu za napredne studije Univerziteta Crne Gore (UCG), godišnju nagradu Ministarstva nauke i tehnološkog razvoja za najuspješnijeg naučnika završio je rezultatima ostvarenim u oblastima istraživanja opšte i političke sociologije.

„Ako uzmemo u obzir propozicije konkursa, mene su konkretno preporučili naučni radovi objavljeni u vodećim međunarodnim sociološkim časopisima, kao i u zborniku renomiranih izdavača Columbia University Press i Ibdem Verlag. Takođe, tome su doprinijela i stručna postignuća poput članstva u Savjetodavnoj grupi za javnu politiku 'Balkan u Evropi' koju čine vodeći evropski eksperti za region, kao i činjenica da sam nosilac najprestižnije stipendije za iskusne istraživače 'Marija Sklodovska Kiri'. Nakon dva međunarodna priznanja u prošloj godini, Rautlidžove nagrade za interdisciplinarnost u oblasnim studijama i nagrade 'Zagorka Golubović', drago mi je što je moj naučni rad postao prepoznat i u Crnoj Gori“, naglašava Baća.

On je osnovne i specijalističke studije završio u Crnoj Gori, magistrirao u Mađarskoj, doktorirao u Kanadi, a postdoktorske studije usavršavao u šest zemlja Evropske unije (EU).

Po završetku doktorskih studija, Baća je naučnoistraživački rad nastavio kao postdoktorand u Centru za studije

Jugoistočne Evrope Univerziteta u Gracu, zatim na Institutu za sociološke studije Karlovo univerziteta, a potom i na Institutu za sociologiju Univerziteta u Hajdelbergu, gdje je bio angažovan i kao predavač. Istovremeno je bio i gostujući naučni saradnik u Centru za napredne studije Univerziteta u Rijeci, na Institutu za napredne studije Novog evropskog koledža, kao i na Programu za umjetnost, nauku i biznis Akademije 'Šlos Solitud'. Angažovan je u statusu postdoktoranda na Odsjeku za sociologiju i nauku o radu Univerziteta u Geteborgu. U okviru stipendije usavršavao se i na Lajbnicovom institutu za studije Istočne i Jugoistočne Evrope. Autor je brojnih naučnih radova, među kojima su i četiri samostalna članka objavljena u međunarodnim Q1 časopisima na tzv. WOS/SSCI listi. Za naučnoistraživački rad nagrađen je 2020. godine prestižnom nagradom Danubius, koju dodjeljuje Austrijsko ministarstvo za obrazovanje i istraživanje, nauku i istraživanje i Institut za Dunavsku regiju i Centralnu Evropu najboljim mladim naučnicima iz 14 zemalja dunavskog regiona. Dobitnik je i priznanja Crnogorske akademije nauka i umjetnosti za najboljeg mladog naučnika iz oblasti društvenih i humanističkih nauka za 2018. godinu. Pored akademskog, ima i desetogodišnje iskustvo rada u nevladnom sektoru gdje je obavljao poslove istraživača i konsultanta.

O tome koliko su prepoznatljivi u međunarodnoj naučnoj zajednici naučnici iz Crne Gore, laureat godišnje nagrade za naučna dostignuća kaže: „Bez zalaženja u razloge zašto je to tako, crnogorski naučnici koji dolaze iz prirodnih i tehničkih nauka daleko su prepoznatljiviji i priznatiji vani nego oni iz društvenih i humanističkih disciplina. Da bi osnažili svoju vidljivost u globalnoj naučnoj zajednici, 'društvenjaci' i 'humanisti' moraju početi da objavljuju svoja istraživanja u odista kvalitetnim međunarodnim časopisima, sa iskrenom željom da doprinesu nauci, a ne da ganjaju bilo kakav, nerijetko i sumnjiv časopis 'sa lakim prolazom' koji je indeksiran na tzv. SCL listi, ne bi li gotovo reda radi ispunili ključni uslov za izbor u zvanje. Izuzetaka ima, naravno, ali oni i potvrđuju pravilo.“

Baća, uz ostalo, ocjenjuje da nova uprava UCG sprovodi reforme koje polako ali sigurno modernizuju tu instituciju i stvaraju jako povoljne uslove za naučnoistraživački rad.

O. Đ.

PRIZNANJE ZA NAJUSPJEŠNIJI PRONALAZAK DR MARKU SIMEUNOVIĆU I DR DAVORU ČORIĆU

■ „Srce sistema čini pametna kanta za mlijeko koja omogućava praćenje parametara kvaliteta mlijeka u realnom vremenu i realizaciju poslovnih procesa između svih učesnika u lancu“, u najkraćem bi se mogao opisati ovaj izum

Dr Marko Simeunović i dr Davor Čorić nagrađeni su za najuspješniji pronalazak – „Smart Milk Monitoring System“, koji predstavlja jedinstveno inovativno rješenje na tržištu mljekarstva koje, korišćenjem savremenih tehnologija, vještačke inteligencije i senzoričke, kreira ekosistem od svih učesnika u lancu proizvodnje i prerađivanja sirovog mlijeka, kao što su farmeri, proizvođači stočne hrane, mljekare, otkupljivači, državne institucije i konzumenti.

„Srce sistema čini pametna kanta za mlijeko koja omogućava praćenje parametara kvaliteta mlijeka u realnom vremenu i realizaciju poslovnih procesa između svih učesnika u lancu“, u najkraćem bi se mogao opisati ovaj izum.

Za Simeunovića i Čorića ova nagrada predstavlja veliku motivaciju za nastavak napora koje kroz razne projekte ulažu kako bi približili akademsku zajednicu privredi i pokazali da u Crnoj Gori postoji dovoljno domaćih stručnjaka koji bi u budućnosti bili pokretači privrednog razvoja zemlje.

„Ova inovacija predstavlja krajnji proizvod sinergije istraživačkog iskustva, teorijskog znanja, razumijevanja privrede i poslovnih procesa, kao i rješavanja konkretnog problema privrednog subjekta. Na taj način dugogodišnja znanja, stečena kroz obrazovanje i istraživanja, primjenjuju se u konkretnim komercijalnim proizvodima i uslugama. Validnost kvaliteta naučnoistraživačkog rada je s vremenom evoluirala i sve više se daje prednost patentnim rješenjima, nego naučnim publikacijama. Kreiranje inovativnog proizvoda koji uključuje implementaciju istraživačkih rezultata

■ Dr Marko Simeunović

■ Dr Davor Čorić

je mnogo teže od pisanja naučne publikacije, jer treba uzeti u obzir sve faktore koji utiču na uslove eksploatacije tog proizvoda. U najkraćem, da bi se došlo do inovacije primijenjene u privredi sa međunarodnim potencijalom, neophodan je kontinuitet istraživačkih aktivnosti u određenoj oblasti, konstantno praćenje trendova, stalna komunikacija sa privredom i multidisciplinarni pristup svim aktivnostima“, ističe Simeunović.

Čorić smatra da univerziteti i globalna dostupnost literature i naučnih radova daju odlične uslove za sprovođenje teorijskih istraživanja i razradu ideje nekog inovativnog rješenja. „Međutim, hendikepirani smo u domeni praktične validacije naučnih rezultata, jer u Crnoj Gori ne postoje laboratorije koje mogu na adekvatan način da podrže crnogorske istraživače. Ovo predstavlja veliki hendikep za nauku, jer istraživači moraju imati holistički pristup i obično krajnje plodove rada ubiraju drugi“, napominje on.

Prema riječima Simeunovića, Ministarstvo nauke i tehnološkog razvoja je u posljednjih pet godina napravilo značajne korake ka približavanju nauke privredi time što je donijelo Strategiju pametne specijalizacije i

realizovalo nekoliko kolaborativnih grant šema u kojima je obavezna bila saradnja akademske zajednice i privrede. Ovo je značajno animiralo privredne subjekte koji su našli svoj interes u saradnji sa univerzitetima.

„Donesen je Zakon o inovativnoj djelatnosti, koji daje čitav niz pogodnosti privrednicima koji su se opredijelili za razvoj inovacija. Sva zakonska regulativa koju je Ministarstvo donijelo može biti veoma rizična u implementaciji, jer neadekvatnom primjenom može izazvati suprotan efekat od onoga što je sama ideja Zakona, a to je približavanje nauke privredi. Logično je očekivati da privrednici i naučnici na različit način shvataju svrhu finansijske podrške kroz različite kanale koje opredjeljuje Ministarstvo. Nijedan od ovih zakonskih akata nije adekvatno tretirao ovaj problem i zaštitio i jedne i druge u primjeni. Dodatno, ono na čemu se mora raditi jeste razumijevanje kompleksnosti i procesa razvoja inovacije, njenog utemeljenja u naučnoj sferi sa jedne strane, i primjenljivosti sa druge strane. Utisak je da primjena ovih akata ne vodi ka sinergiji ove dvije grupe već stvara sliku da privrednici misle da su naučnici, a naučnici da su biznismeni“, smatra on.

O. Đ.

PROZA NA TEMELJIMA POEZIJE I DRAME

▪ „Vučji urlik“ je egzistencijalni roman u kojem narator, tridesetogodišnjak, simboličnim putovanjem kroz Danteov Pakao otvoreno govori o vremenu i prostoru u kojem živi

Nedavno je u izdanju Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva – Podgorica, u okviru biblioteke „Mostovi“, objavljen roman „Vučji urlik“ istaknutog kosovskog pisca **Aga Apolonija**. Tim povodom razgovarali smo s urednicom izdanja Biljanom Miranović.

Kako je došlo do saradnje sa Agom Apolonijem?

Ag Apoloni je savremeni kosovski pisac koji je uspio „uhvatiti“ atmosferu vremena u kojem živi, bliže ga dočarati i otvoriti pitanja bitna za decenije u kojima stvara. Njegovo književno stvaralaštvo prepoznato je u regionu i Evropi, o čemu svjedoče prevodi njegovih djela na engleski, njemački, italijanski, češki, makedonski i srpski jezik. Roman „Vučji urlik“ objavljen je 2013. godine u Prištini, a na crnogorski jezik je preveden 2022. S književnim opusom Apolonija bliže smo se upoznali za vrijeme sajma knjiga u Tuzima 2021. godine, dok je saradnja potvrđena na 24. sajmu knjiga u Tirani iste godine. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Podgorica na sajmovima knjiga u Tuzima i Tirani posjetiociama predstavlja, kao izlagač, bogatu udžbeničku i vanudžbeničku literaturu na albanskom jeziku, koja je važan segment naše izdavačke kuće.

Recite nam nešto o romanu – koji je tematski okvir i šta ga je preporučilo za prevod i objavljivanje u Zavodu?

„Vučji urlik“ je egzistencijalni roman u kojem narator, tridesetogodišnjak, simboličnim putovanjem kroz Danteov Pakao otvoreno govori o vremenu i prostoru u kojem živi. Izražava revolt protiv svega albanskog: albanske istorije, književnosti, politike, institucija, albanskog mentaliteta. Kritičan je prema cijelom svijetu, posebno prema balkanskom regionu. Obraduje

mnoge teme iz više uglova. Aludira na političku nemoć na današnjem Kosovu i Balkanu, na probleme obrazovnog i zdravstvenog sistema, rastućeg vjerskog ekstremizma, na siromaštvo. Roman govori i o stradanjima ljudi tokom rata, poginulim i nestalim, o strašnim sudbinama ljudi koji doživljeni zločin nijesu mogli podnijeti, sa njim živjeti, već su završili u duševnoj bolnici ili izvršili samoubistvo. Paralelno i vrlo otvoreno, u stilu Bukovskog, opisuje ljubavne i seksualne odnose i različite stepene njihove uzaludnosti. Djelo je prožeto melanholiom i bijesom praćenim ironijom. Žanrovski, tekst se kreće od briklaza, preko poezije, scenskih intervjuja do drama. U romanu su česte aluzije i citati, brojne su reference na druga književna djela, pop muziku, film i pozorište, slikarstvo. Autor je u stanju da pomiješa prolazno s besmrtnim, što nije slučajno. „Vučji urlik“ ima trinaest poglavlja. Događaji su smješteni na Kosovu, u Makedoniji, Albaniji, Crnoj Gori, Italiji i u Beču, đe je roman završen. Roman je pored razotkrivanja bogatog konteksta možda osećao sitnim, jer Ag Apoloni ne pravi razliku između citata Getea i tekstova pjesama **Džastina Timberlejka**.

Kako biste okarakterisali jezik kojim je roman pisan, stil? Kako je to transponovanje u drugi jezik izgledalo iz ugla prevodioca?

Stilski registar u romanu „Vučji urlik“ širok je, kreće se od najgrubljeg dijalekatskog govora do rječnika univerzitetskog profesora. Roman je na crnogorski jezik preveo **Danilo Brajović**. Transponovanje tako širokog stilskog registra svakako je zahtjevno i izazovno za prevodioca, čemu je Danilo Brajović, po mišljenju mnogih, odgovorio na najbolji način. Da bismo imali

bolji uvid u posao prevodioca kao i u izazov koji je ovaj roman stavio pred njim, citirala bih Danila Brajovića:

„Roman ‘Vučji urlik’ mozaik je eseja, pjesama, tekstova, priča, dnevnika i dijaloga burnog, silovitog, duboko emocionalnog jezika, koji žari i leđi gotovo istovremeno, jezika u previranju, ponositog, prkosnog, ali koji ostavlja snažan utisak spontanosti i iskrenosti. To je proza koja se naslanja i izgrađuje na temeljima poezije i drame. To je lirika sa bogatim elementima mitološkog, filozofskog, muzikalnog i animacionog. Eho divljeg u nama koji se iskazuje u alegoričnim konfrontacijama unutar djela. Preplitanje svega navedenog je naizgled zamršeno, ali efekat je zadivljujući. Autor je u stanju da pomiješa prolazno sa besmrtnim, čime dokazuje duboko znanje i lakoću koju sebi mogu priuštiti samo oni pisci velikog umijeća i stručnjaci za takve kompleksne književne procese. Karakterističan je velik broj citata koji ne služe da pokaže horizonte autora, ili da bi se čitalac na svakoj strani pored razotkrivanja bogatog konteksta možda osećao sitnim, jer Ag Apoloni ne pravi razliku između citata Getea i tekstova pjesama **Džastina Timberlejka**.

Imajući sve pomenuto u vidu, sam proces prevodenja je bio krajnje zahtjevan i izazovan, kako sa leksičkog i sintaksičkog aspekta, tako i sa aspekta nastojanja da se prepozna i prenese svaka emocija, nota, miris, ritam, boja itd., kojih je bilo na pretek. Sam prevod predstavlja preoblikovanje književnog djela na drugom jeziku, ali bez mijenjanja njegovog sadržaja, u smislu umjetničkog, figurativnog i poetskog diskursa, kako bi se prenijela ista iskustva i emocije kao i u originalu (ni manje ni više). I na kraju, proces ovog prevoda pratio je, pored osećaja profesionalne odgovornosti i osobite pažnje, i osjećaj posebnog zadovoljstva što će se čitaocima u Crnoj Gori moći prenijeti na crnogorskom jeziku sve ono što ovo književno djelo čini izuzetnim.“

Zašto smatrate da bi ovaj roman mogao zainteresovati čitaoce u Crnoj Gori?

„Vučji urlik“ je savremen roman, napisan je jednostavno i razumljivo. Otvoreno govori o balkanskom mentalitetu i problemima koji su svima nama zajednički, i ne samo na Balkanu. Autor je uspio da lokalnim posebnostima ukaže na univerzalne probleme, što je i osnovni motiv ovog romana. Narator romana je kontinentalni Balkanac, bez mediteranskog šarma. Obrazovan, uspješan, mizogin, nasilan, kontrolisano koristi drogu i nekontrolisano se alkoholiše. Tridesetogodišnjak je. Ima popunjen katalog lijepih žena, najčešće tuđih; opravdanje zašto ne može biti sa ženom koju voli; vjeruje u ljubav samo jedne žene – majke. Urliče kao vuk sa skoro svake strane ovog romana. Zastrahujući su to urlici beznađa, bola, bijesa, ali i urlici požude. Uostalom, lakše je videti tuđe nego svoje mane.

Ag Apoloni

BIOGRAFIJA AUTORA

Ag Apoloni rođen je 1982. godine u Kačaniku. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u rodnom gradu, dok je studije dramaturgije i književnosti završio 2005. godine na Univerzitetu u Prištini. Iz ekonomskih razloga, 2006. godine prekida studije filozofije i dvije uzastopne godine većinu vremena provodi u prištinskoj bolnici brinući se o svom bolesnom ocu. Stekao je titulu magistra filoloških nauka 2008, a 2012. godine dobio je zvanje doktora filoloških nauka. Trenutno radi kao profesor na Univerzitetu u Prištini.

Apoloni je radio kao novinar, urednik i glavni urednik nekoliko dnevnih, književnih i kulturnih časopisa u Prištini. Glavni je urednik časopisa za kulturu „Simbol“. Tokom studija vodio je poetski dnevnik, koji je objavio pod naslovom „Zomb“, zatim izdaje knjige poezije, „Senekine sandale“ i „Retorika ćutanja“. Pripovijetku „Zazen“ napisao je kao omaž svom prijatelju, koji je po završetku studija na odsjeku za filozofiju, ne mogavši da nađe posao u svom rodnom gradu, izvršio samoubistvo. Apolonijev književni opus, pored navedenog, čine: „Drame“, „Postmoderna parabola“, „Paradigma Proteja“, „Konjic kofer“, „Hamlet protiv Horacija“. Objavio je romane „Nit nađe, nit vatre“ 2020. i „Crvenkapa, bajka za odrasle“ 2022. godine. Njegovo književno stvaralaštvo ističe se dramatičnošću, filozofskim osvrtom i kritičkim odnosom prema istoriji, politici i društvu. Apolonijeve drame izazivaju strah i saosjećanje, njegove pjesme pretvaraju intimni život u umjetnost, a proza izaziva strahopoštovanje i bijes. Dobitnik je više nacionalnih nagrada za književno djelo.

Knjiga je objavljena u okviru biblioteke „Mostovi“. Na kojim idejama se ona temelji?

„Vučji urlik“ je osma knjiga u produkciji biblioteke „Mostovi“. Kao što samo ime govori, a po riječima **Nađe Durković**, savjetnice za izdavaštvo u Zavodu za udžbenike i nastavna sredstva – Podgorica, ova biblioteka nastoji povezati raznorodne stvaralačke vizije svijeta i čovjeka u njemu, literarne forme, stilove, jezike, kao i čitalačke odgovore na otvorenost najvrednijih književnih ostvarenja. U okviru ove edicije objavljujemo djela renomiranih autora svjetske književnosti, namijenjena deci, mladima i odraslima, uz posredovanje najboljih prevodilaca iz Crne Gore i regiona. Želimo da ova biblioteka bude podstakne prevodilaštvo literarnih djela u Crnoj Gori i da tako doprinesemo razvoju segmenta koji nedostaje našoj kulturi.

Šta je dosad objavljeno u sklopu nje, i da li biste mogli najaviti neki novi naslov?

U biblioteci „Mostovi“ do sada su objavljene knjige:

- **Umberto Eko, Euđenio Karmi:** „Tri priče“
- **Eva Lipska:** „Operativno pamćenje“, izbor iz poezije
- **Adam Zagajevski:** „Stvarni život“, izbor iz poezije
- **Adam Zagajevski:** „Pjesnik razgovara s filozofom“, eseji

- **Lešek Kolakovski:** „Koja pitanja postavljaju veliki filozofi“, eseji
- **Ketlin Džejmi:** „Vidici“, topisi
- **Uroš Zupan:** „Lagana plovidba“, poezija
- **Ag Apoloni:** „Vučji urlik“, roman.

U pripremi je izbor iz poezije **Nikole Madžirova**.

Jedan od ciljeva je i da se podstakne prevodilaštvo u Crnoj Gori. Zašto smatrate da je taj segment dosad bio zapostavljen?

U skladu s misijom Zavoda kao državne izdavačke kuće, želimo da ovom bibliotekom podstaknemo prevodilaštvo u Crnoj Gori, ponudimo našoj čitalačkoj publici djela renomiranih autora svjetske književnosti i promoviramo crnogorski jezik i književnost. Odgovor na to pitanje je kompleksan. Nesumnjivo, jedan od glavnih razloga je finansijski aspekt, jer je prevodilaštvo izazov i u finansijskom smislu. U suštini, najvažnije je imati svijest o tome da je prevodilaštvo važan segment kulture jednog naroda i tražiti načine da se unaprijedi.

Na koje sve načine smatrate da se može unaprijediti?

Naša izdavačka kuća planira određen budžet za prevodilaštvo, raspisuje konkurs za najbolji prevod književnog djela s engleskog,

francuskog, njemačkog, italijanskog ili španskog jezika, zatim koristi susrete pisaca i izvođača na sajmovima knjiga kod nas i u regionu. Pored autora, njihovih književnih djela, promoviramo i prevodiocima.

Zavod za udžbenike primarno objavljuje udžbeničku literaturu, ali sve više su u njegovom fokusu i drugi, vanstavnici naslovi. Zašto se ZUNS odlučio na ovu vrstu proširenja produkcije?

Pored primarne izdavačke djelatnosti (udžbenička literatura), naša izdavačka kuća širila je izdavačku produkciju na vanudžbeničku literaturu i osnivala nove biblioteke po kojima je postala prepoznatljiva. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Podgorica ima šesnaest biblioteka. Pomenute su neke, pored biblioteke „Mostovi“, imamo biblioteke: „Istoriografska izdanja“, „Zublja“, „U svijetu bajki“, „Savremeni“, „Identitet“, „Velikani“, „Portreti“, „Kalon“, „Genus“, „Eppur patrimonium“. Informacije o objavljenim djelima, kao i opis biblioteke, zainteresovani mogu vidjeti na našem sajtu (<https://zuns.me>). Zavod za udžbenike i nastavna sredstva nastoji promovirati književno stvaralaštvo Crne Gore za decu, mlade i stare, historiografiju, kulturnu baštinu, likovnu i muzičku umjetnost.

N. N.

U Zavodu za školstvo održana radionica za nastavnike „Muzički koraci 4 u nastavnom procesu“

PREPOZNAT ZNAČAJ UMJETNOSTI ZA OBRAZOVNI SISTEM

▪ Urednica Nadica Vukčević iskoristila priliku da pozove nastavnike – buduće autore, recenzente, prijatelje udžbenika na aktivnu saradnju

U Zavodu za školstvo održana je radionica za nastavnike pod nazivom „Muzički koraci 4 u nastavnom procesu“. Nastavnicima solfeđa u muzičkim školama predstavljen je udžbenik za IV razred osnovne muzičke škole „Muzički koraci 4“ i priručnik za nastavnike koje je objavio Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Podgorica.

Moderatorica radionice, nadzornica **Bojana Nenezić**, izrazila je zadovoljstvo brojnim odzivom nastavnika i mogućnošću da im o nastanku udžbenika govore same autorke i urednica izdanja.

Prisutnima se obratila tadašnja v. d. direktorica Zavoda za školstvo **Zoja Bojanić-Lalović**, koja je, pored ostalog, izrazila zadovoljstvo što je bila dio tima Zavoda za udžbenike kada se krenulo u izazov kreiranja udžbeničke literature iz oblasti muzike i poželjva prisutnima uspješan rad.

„Na nivou Zavoda za školstvo svakodnevno promišljamo nove mogućnosti i trudimo se da poboljšamo položaj kako nastavnika, rukovodilaca, tako i umjetničkih škola uopšte. Prepoznali smo izazove i kada je riječ o zakonskim okvirima. Upravo smo u tom smislu i osmislili jedan akt kojim ćemo predložiti da se obavezno mijenja i Zakon o umjetničkim školama, pravilnici o upisu, da se usaglase sa pravilnicima koji se tiču osnovnih škola. Jedan od izazova je i pedagoška

dokumentacija, na kojoj se takođe dugo nije radilo“, navela je ona.

Urednica u Zavodu za udžbenike **Nadica Vukčević** istakla je kako je u posljednjih nekoliko godina ZUNS izdao izvjestan broj udžbenika za muzičke škole: *Muzičke korake 1, 2, 3 i 4*, udžbenike i priručnike za nastavnike za prva četiri razreda osnovne muzičke škole, kao i dva udžbenika za srednje muzičke škole – *Solfeđa za I i II razred* i *Harmonija sa harmonskom analizom za II i III razred*.

„U Zavodu za udžbenike prepoznat je značaj umjetnosti, koja je neopravdano zapostavljena u obrazovnom sistemu. Kontinuiranim radom na obrazovanju iz oblasti umjetnosti utičemo na formiranje ukusa, opšte kulture, olakšavamo učenicima i vama nastavnicima rad u učionici, podržavamo proces učenja muzičke umjetnosti“, naglasila je ona.

Muzika i u vanudžbeničkoj literaturi

Urednica Vukčević pobrojala je i ostala izdanja za muzičku umjetnost za osnovne škole: *Muzička čarolija 1, 2 i 3* i *Muzičke kulture od četvrtog do devetog razreda*, *Muzička umjetnost za I ili II razred gimnazije* i *Muzika – moj jezik*, udžbenik za III razred gimnazije, dopuna maturalnog standarda.

Da se o muzičkoj umjetnosti razmišlja i kad je u pitanju vanudžbenička literatura,

govori podatak da je Zavod objavio knjigu u okviru biblioteke „Vodič“ pod nazivom „Muzika i mi“, koja je namijenjena široj publici. Akcenat je na muzikoterapiji, na tome kako muzika utiče na zdravlje uopšte. Nedavno je objavljen i zbirka narodnih pjesama iz Crne Gore, koje je odabrao i za troglasni dječji ili ženski hor priredio kompozitor **Žarko Mirković**.

Vukčević je iskoristila priliku da pozove nastavnike – buduće autore, recenzente, prijatelje udžbenika na aktivnu saradnju i naglasila da je važno da se, u vrijeme čestih javnih kritika na račun udžbenika, „podsjetimo svi koji posredno ili neposredno radimo sa udžbenicima – i šta je udžbenik i koja je njegova uloga“.

„Primarna uloga udžbenika jeste razvojno-formativna, ne isključivo transmisivna – prenošenje znanja nije dovoljno samo po sebi, važan je proces učenja, misaoni put. Uloga udžbenika jeste da olakšava proces učenja i nadam se da je ovaj udžbenik u tome u velikoj mjeri uspio, da je podržao ostvarivanje zacrtanih ishoda učenja“, napomenula je ona.

Naglasivši izvanrednu saradnju sa autorskim timom, Vukčević je podsjetila da su autorke udžbenika – **Vedrana Marković**, **Andrea Čoso-Pamer** i **Andriana Vučetić-Obadović** – s velikim entuzijazmom prišle autorskom poslu, same radivši notne tekstove, svoje stvaralačke potencijale iskoristile

za ogroman broj samostalnih vježbi, pjesama, notnih priloga i slično.

Govoreći o procesu nastanka udžbenika uopšte, ali i konkretno, o nastanku udžbenika *Muzički koraci 4*, u namjeri da ohrabri potencijalne autore udžbenika, Vukčević je obavijestila nastavnike da Zavod upravo ovih dana raspisuje konkurs za udžbenike za prva tri razreda osnovne škole.

Put stvaranja i kreativnosti

Vedrana Marković, koautorica udžbenika i priručnika, govorila je o procesu nastanka udžbenika, timskoj podjeli rada.

„Sve vas kolege želim da ohrabrim da se upustite u avanturu pisanja udžbenika, imajući u vidu da je to jedan predivan put stvaranja i kreativnosti, u osmišljavanju

nečega što ostavlja dubok trag iza nas“, kazala je ona, dodajući: „Nekada je institucionalni stav bio da muzička umjetnost nije toliko važna. Sad se to, na sreću, promijenilo, tako da imamo dobru saradnju i sa Zavodom za školstvo i sa Zavodom za udžbenike. U pitanju su dvije nezaobilazne institucije, koje autorskom timu daju podršku, odnosno temelj za realizaciju onoga što želi“, navela je ona.

U drugom dijelu radionice, čija je tema bila „Kako koristiti udžbenik?“, Marković je govorila o radu na sadržaju iz oblasti melodike, Andrea Čoso-Pamer o radu na sadržaju iz oblasti ritma, dok se Andriana Vučetić-Obadović osvrnula na rad na sadržaju iz oblasti teorije muzike.

Autorke su se tom prilikom fokusirale na sadržaj udžbenika *Muzički koraci 4*, pojašnjavajući na konkretnim

primjerima kako je došlo do odabira određenog materijala. Zbog ograničenog vremena, svoje izlaganje bazirale su na tri najznačajnija polja u nastavi solfeđa: rad na melodici, rad u oblasti ritma i rad na savladavanju pojmova iz oblasti teorije muzike. U svakoj od navedenih oblasti navodile su upečatljive autorske didaktičke primjere i objašnjavale na koji način ih je potrebno koristiti u nastavi. Takođe, objašnjavale su nove, kreativne tipove zadataka: melodijske i ritmičke dopunjalke, kao i zadatke koji podstiču učenike na samostalno muzičko stvaralaštvo. Inovaciju u udžbeniku predstavlja značajan prostor koji je posvećen slušanju muzike, sve sa ciljem da se tim putem slušno opažaju i trajno memorišu različiti pojmovi prvenstveno vezani za nastavu solfeđa.

N. N.

Naslovi renomiranih izdavača iz zemlje i regiona u knjižarama Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva

ODSAD I IZDANJA CRNOGORSKE AKADEMIJE NAUKA I UMJETNOSTI

Saglasno dogovoru između Zavoda za udžbenike (ZUNS) i nastavna sredstva i Crnogorske akademije nauka i umjetnosti (CANU), odsad se u knjižarama Zavoda mogu naći izdanja CANU.

Riječ je o veoma zanimljivim djelima, iz raznih oblasti, koje je Akademija izdala u posljednjih nekoliko godina.

Šireći svoju ponudu, u knjižarama ZUNS-a mogu se

naći i djela istaknutih izdavača iz regiona, kao što su: Akademski knjiga, Geopoetika, Treći trg, Clio, VBZ, Kreativni centar, CID i mnogi drugi.

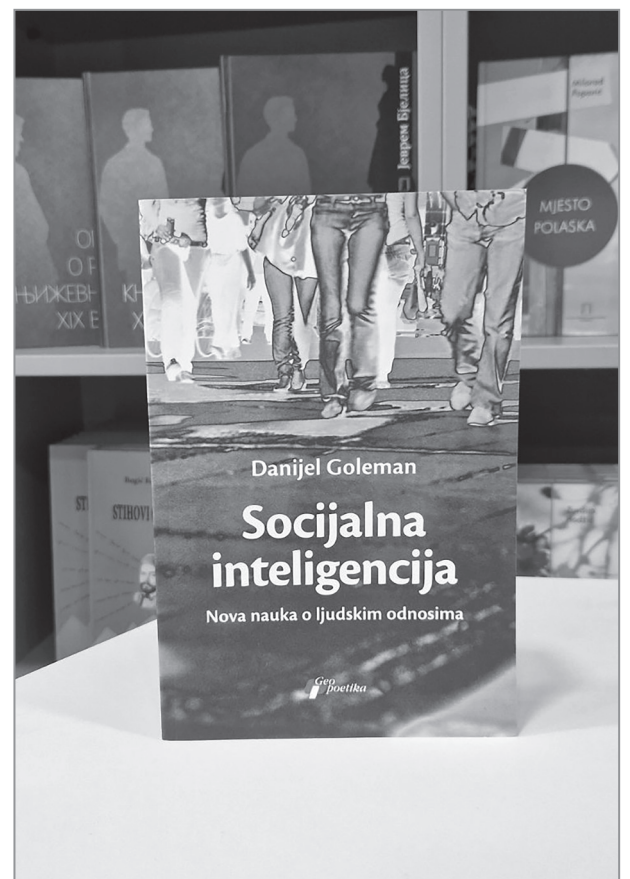
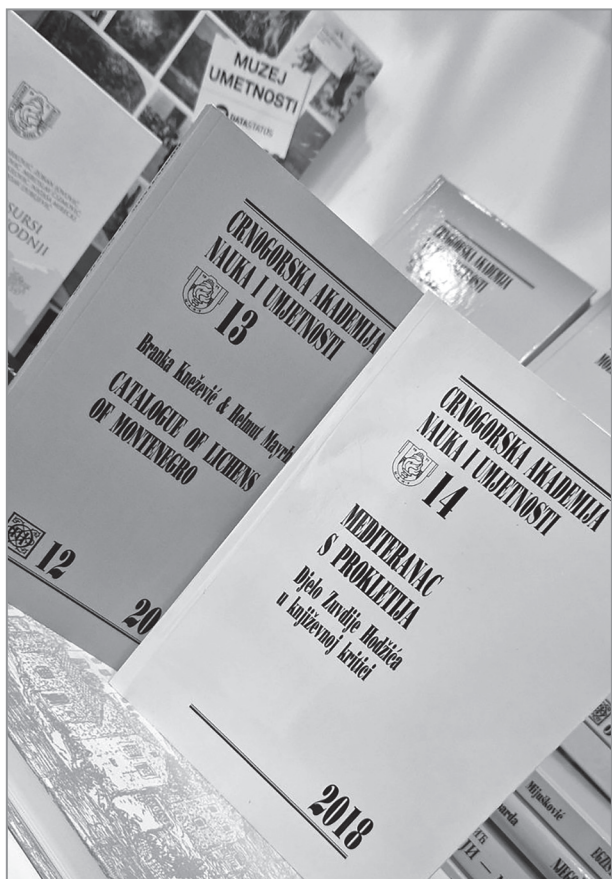
Na ovaj način Zavod je znatno obogatio svoju

ponudu i time postao mjesto gdje se mogu naći knjige koje nijesu komercijalnog karaktera, ali koje imaju širi edukativni i kulturološki značaj, i kojih najčešće nema u drugim knjižarama.

„U tom pravcu ćemo nastaviti i ubuduće, obogaćujući našu ponudu knjigama renomiranih izdavača iz zemlje i regiona“, ističe direktorica Zavoda **Aleksandra Hajduković**.

Podsjećamo da se knjižare Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva nalaze u Podgorici, Nikšiću, Bijelom Polju i Baru.

N. N.

Intervju s Dragicom Lompar, direktoricom Nacionalne biblioteke Crne Gore „Đurđe Crnojević“

STEPEN RAZVOJA BIBLIOTEKARSTVA OGLEDALO JE KULTURNOG DOMETA SVAKE ZEMLJE

■ **Osnovni zadatak naše, a i ostalih biblioteka jeste obezbjeđivanje slobodnog pristupa informacijama. Da bi se to postiglo, mora se kadrovski ojačati ustanova jer su bibliotekari nosioci stručnih poslova od kojih se danas traže razne kompetencije. Pored opšteg znanja, lične i jezičke kulture, neophodne su komunikacione vještine, informatička i informaciona pismenost, spremnost na lično usavršavanje i posebno važno – profesionalni i etički odnos prema korisnicima i fondovima biblioteke**

U skoro će se navršiti dvije godine otkako je mr **Dragica Lompar** izabrana za direktoricu Nacionalne biblioteke Crne Gore „Đurđe Crnojević“. Ona je tim povodom gošća Prosvjetnog rada, a razgovarali smo o trenutnoj situaciji u ovoj ustanovi i planovima za naredni period.

Kako biste ocijenili dosadašnji dio Vašega mandata?

Na dužnost direktorice Nacionalne biblioteke Crne Gore „Đurđe Crnojević“ imenovana sam krajem marta 2021. godine. Važno mi je da istaknem da sam u tom trenutku imala 34 godine radnog staža u ovoj ustanovi, a pomoćnica direktora sam bila punih 10 godina. To je prilično dug period tokom kojeg sam obavljala sve bibliotečke poslove – od pripravnice, pa sve do trenutne, veoma odgovorne funkcije. Osim toga, jedna sam od četiri bibliotekara u Crnoj Gori, u vrijeme nekadašnje jugoslovenske države, sa zvanjem diplomiranog bibliotekara.

Za odgovor na Vaše pitanje treba imati na umu činjenicu da iako biblioteke predstavljaju dio ukupne kulture, njihov položaj i razvoj najčešće su na margini interesovanja našeg društva. Stepenn razvoja bibliotekarstva u Evropi i svijetu je ogledalo kulturnog dometa svake zemlje, a Evropske smjernice o knjižnoj politici jasno ističu da „biblioteke čine neophodnu i nezamjenljivu komponentu kulturne, obrazovne i informacijske infrastrukture jednog društva. Uz to, one predstavljaju nezamjenljiv dio kulturne baštine.“

Nacionalna biblioteka „Đurđe Crnojević“, kao veoma složen sistem, organizovana je po uzoru na ostale nacionalne biblioteke, jer su ciljevi, zadaci i misije svih nacionalnih biblioteka isti. Postizanje ciljeva i ostvarivanje misije u našim uslovima je otežano jer se suočavamo sa višedecenijskim problemima, prije svega u kompletiranju fondova i nabavci bibliotečke građe, a onda i sa nedostatkom stručnog bibliotečkog osoblja i

zaštitom sveukupnog fonda, koji broji između dva i dva i po miliona jedinica.

Osnovni uzroci nepovoljnog položaja bibliotekarstva u Crnoj Gori su društveni odnos prema djelatnosti koja je najznačajnija podrška obrazovanju u smislu korišćenja znanja i informacija, pohranjenih u bibliotečkim fondovima, i zakonska regulativa bez dovoljno pravne snage i uticaja.

U dosadašnjem angažovanju na funkciji direktorice, intenzivno sam radila na ublažavanju brojnih stručnih i organizacionih problema i smatram da su postignuti mjerljivi rezultati u svim segmentima poslovanja.

Kako gledate na proteklu godinu? Koje biste aktivnosti izdvojili?

Aktima Biblioteke sistematizovana su 63 radna mjesta sa 91 izvršiocem, a trenutno je zaposleno 79 izvršilaca. Pred kraj 2022. godine imali smo 75 zaposlenih, koji su raspoređeni u okviru sedam organizacionih jedinica. Namjera je da se sva sistematizovana radna mjesta popune u naredne dvije godine, kako bi djelatnost od posebnog interesa za našu državu bila usklađena sa međunarodnim standardima i zahtjevima informacionog društva.

Biblioteka koristi tri objekta: zgradu bivšeg Italijanskog poslanstva površine 2.231,50 metara kvadratnih, zgradu bivšeg Francuskog poslanstva površine 754 metara kvadratnih (oba objekta imaju status kulturnog dobra II kategorije) i depo knjiga površine 4.563 metra kvadratna. Površina zemljišta koje pripada objektima je preko 19.000 metara kvadratnih. Tokom prošle godine izrađeni su konzervatorski projekti za restauraciju/zamjenu fasadne stolarije na zdanjima Italijanskog i Francuskog poslanstva, jer se nalaze u ekstremno lošem stanju. To znači da su ovi spomenički objekti izuzetne ljepote i kulturno-istorijske vrijednosti ugroženi, a isto tako ugrožena je i pisana

kulturna baština koja se u njima čuva. Takođe, izrađen je konzervatorski projekat za rekonstrukciju i sanaciju terena na kompleksu bivšeg Italijanskog poslanstva. Svi radovi bi trebalo da otpočnu ove godine i vjerujem da ćemo ih 2024. privesti kraju.

Veliki problem predstavlja i krov na italijanskom poslanstvu koji prokišnjava godinama, kao i prozori na glavnom depou (namjensko zdanje sa sedam spratova, podignuto 1981. godine), u kojem se čuva najveći dio bibliotečkog fonda. Tokom prošle godine realizovana je zamjena kompletne neonske rasvjete u depou, sa pratećim elektroinstalacionim radovima. Ova rasvjeta je predstavljala potencijalnu opasnost zbog čestih kvarova i pregrijavanja, pa je instalirano oko 1200 LED štampnih sijalica, koje će omogućiti bezbjednost građe, a u isto vrijeme značajno smanjiti troškove električne energije.

U objektu Francuskog poslanstva realizovane su aktivnosti na uređenju enterijera, prije svega čitaonice, ulaznog hola, prizemlja, naručeni su specijalni ormari za smještaj stare crnogorske periodike (novine i časopisi do 1945. godine), a planira se dalje uređenje potkrovlja u kojem je smješteno sedam legata (privatnih biblioteka značajnih crnogorskih kulturnih i naučnih radnika). U tom objektu se, inače, čuvaju najvrednije bibliotečke zbirke: Nacionalna zbirka knjiga i periodike (tzv. Montenegrina), Zbirka stare i rijetke knjige, Rukopisna zbirka i Legati.

Tokom 2022. u Biblioteku je pristigao 3.421 novi naslov knjiga i 3.217 brojeva novina i časopisa. Zabilježen je značajan porast dostavljanja besplatnih obaveznih primjeraka na osnovu Zakona o izdavačkoj djelatnosti, a povećan je i broj fizičkih i virtuelnih korisnika. Na osnovu izveštaja za 2022, ukupan broj korišćenih publikacija iznosi 4.932 knjiga i 9.666 brojeva i svezaka novina i časopisa, dok je pruženo 6.387 različitih vrsta informacija.

U toku je reorganizacija fonda novina u glavnom depou zbog toga što su smještajni kapaciteti gotovo iscrpljeni, a uporedno se radi detaljna revizija ove građe.

Elektronski katalog uveden je za 14.502 nova zapisa, tako da lokalna baza Biblioteke sadrži 313.925 zapisa. Ukupan broj zapisa svih članica sistema COBISS.CG je 622.594, a broj crnogorskih biblioteka uključenih u ovaj sistem je 48.

Intenzivno se radi i na vidljivosti i prepoznatljivosti Biblioteke na društvenim mrežama, pa smo i tu napravili veliki pomak u broju objava i predstavljanju raznih aktivnosti. Prošle godine smo se pozicionirali na IFLA-inoj mapi svjetskih biblioteka (IFLA Library Map of the World) i dostavili potrebne podatke za sve tipove crnogorskih biblioteka (<https://librarymap.ifla.org/>).

Kakva je aktualna situacija u ustanovi? Šta je ono što je u trendu, a šta je planirano za naredni period?

U fokusu je razvijanje digitalnih kolekcija bibliotečke građe, odnosno digitalizacija najstarijih i najznačajnijih primjeraka koji se čuvaju u našim zbirka i njihovo postavljanje na internet. Time će se omogućiti otvoreni pristup crnogorskoj kulturnoj

baštini, a kroz projekat Evropeana (Evropska virtuelna biblioteka, muzej i arhiv), njeni digitalni sadržaji će se naći i na najznačajnijem portalu evropske digitalne kulturne baštine.

Biblioteka je prije tri godine pokrenula inicijativu za upis u Registar kulturnih dobara sedam izuzetno vrijednih naslova iz Zbirke stare i rijetke knjige (dvije inkunabule i pet postinkunabula), zatim 175 naslova stare crnogorske periodike (gotovo svi naslovi stare crnogorske periodike su raritetni ili unikatni) i Legat dr Pera Soća. Inicijativa je prihvaćena od strane Uprave za zaštitu kulturnih dobara, i nadam se da će ova procedura biti završena 2023. godine.

Izrada novog segmenta savremenog rada Biblioteke – Veb arhiva, koji predstavlja još jedan je veoma složen proces, zasnovan na najsavremenijim informacionim postupcima. Radi se o prikupljanju crnogorskih elektronskih publikacija, zatim sajtova i portala sa domena .me. Veb arhiv je još jedna zakonska funkcija Nacionalne biblioteke koja podrazumijeva skupu infrastrukturu i veoma zahtjevu konfiguraciju. U toku su pregovori za pronalaznje najboljeg rješenja, tokom kojih se koristimo iskustvom i rezultatima nacionalnih biblioteka u okruženju i šire.

Osnovni zadatak naše, a i ostalih biblioteka, jeste obezbjeđivanje slobodnog pristupa informacijama. Da bi se to postiglo, mora se kadrovski ojačati ustanova jer su bibliotekari nosioci stručnih poslova od kojih se danas traže razne kompetencije. Pored opšteg znanja, lične i jezičke kulture, neophodne su komunikacione vještine, informatička i informaciona pismenost, spremnost na lično usavršavanje i posebno profesionalni i etički odnos prema korisnicima i fondovima biblioteke. Svijest i znanje o bogatstvu i značaju pisane kulturne baštine Crne Gore, kao i poznavanje drugih fondova ove ustanove, jesu uslov za ostvarenje današnje uloge savremenog bibliotekara u našoj državi. Nažalost, zbog činjenice da Crna Gora nema ni na jednom nivou formalnu edukaciju za rad u bibliotekama, treba mnogo raditi na ličnom obrazovanju i usavršavanju kako bismo mogli pratiti savremene trendove u ovoj oblasti.

Planira se pokretanje sveobuhvatnih aktivnosti na upoznavanju crnogorskih izdavača sa neophodnošću poštovanja zakonskih obaveza prema Nacionalnoj biblioteci, odnosno instituta obaveznog primjerka, koji je u Crnoj Gori ustanovljen još 1905. godine. Biblioteka ima decenijama velikih problema sa

izbjegavanjem izdavača da dostavljaju primjerke svih objavljenih publikacija. To rezultira nekompletnošću naše najznačajnije bibliotečke zbirke, a to je Nacionalna zbirka „Montenegrina“.

Da li ste zadovoljni nivoom kojim Biblioteka unapređuje kulturni, obrazovni, naučnoistraživački, odnosno sveukupni napredak naše države, što je njena glavna misija?

Na tom planu Biblioteke treba da unapređuje svoju djelatnost. Međutim, moramo imati na umu da su

kulturna dešavanja (izložbe, promocije, književne večeri) samo jedna od njenih brojnih zakonskih funkcija (Zakon o bibliotečkoj djelatnosti). Promocija biblioteke, knjiga i čitanja, razvijanje čitalačkih navika, neposredan kontakt književnih stvaralaca sa djecom i mladima, motivisanje najmlađih za čitanje i knjigu uopšte, aktivnosti su više vezane za gradske/javne i školske biblioteke.

NBCG „Đurđe Crnojević“ je značajno osavremenila bibliotečke usluge primjenom informacionih i komunikacionih tehnologija, i na taj način iz godine u godinu uvećavala

broj korisnika. Naravno, i dalje razvijamo međubibliotečku pozajmicu i slanje digitalnih kopija djelova knjiga, to jest bibliotečke građe udaljenim korisnicima, a dostupnost fondovima Biblioteke omogućava se uvođenjem i unapređenjem upravo ovih servisa. Suština jeste da su danas biblioteke neophodne i nezamjenjive komponente kulturne, obrazovne i informacione infrastrukture svake države i društva i ulaganje u njihov razvoj predstavlja ulaganje u znanje kao najznačajniji razvojni resurs. Mišljenja sam da u tom pravcu treba mnogo da radimo i

da mnogo više ulažemo u naše biblioteke.

A kako ocjenjujete međunarodnu saradnju? Gdje vidite prostor za dalji napredak?

Međunarodna saradnja je, takođe, jedna od funkcija Nacionalne biblioteke, definisana Zakonom o bibliotečkoj djelatnosti. Veoma je značajna za sticanje znanja o savremenim načinima poslovanja najrazvijenijih biblioteka u Evropi i svijetu. Ona se odvija na više načina – participacijom u najznačajnijim bibliotečkim asocijacijama, prisustvovanjem na godišnjim konferencijama (što zbog ograničenog budžeta nijesmo uvijek u prilici), u posljednje vrijeme onlajn sastancima, učešćem u regionalnim i evropskim projektima i putem međunarodne razmjene publikacija i međunarodne pozajmice, koja je sve više aktuelna zbog mogućnosti slanja digitalnih kopija nekog djela. Interesantno je navesti da je međunarodna razmjena pokrenuta u Biblioteci još davne 1958, kada je uspostavljena saradnja sa 19 naučnih institucija i biblioteka u svijetu. Danas se ta saradnja razvija kroz članstvo u međunarodnim bibliotečkim organizacijama (IFLA, CDNL, CENL, ISBN, ISSN, i dr.), kroz učešće u zajedničkim projektima, studijskim posjetama, razmjeni stručnjaka, objavljivanju članaka i izlaganja u stručnim časopisima itd. Naša biblioteka organizuje regionalnu konferenciju pod nazivom „Biblioteke, arhivi, muzeji“ (LAM) koja se tri puta zaredom realizovala na Cetinju, uz veliki odziv kolega iz okruženja koji se bave kulturnom baštinom.

Da li je proces digitalizacije i šireg korišćenja tehnologija približio građanima aktivnosti Biblioteke, ali i njen bogati fond?

Transformacija biblioteke je neminovna i nezaustavljiva proces kojim su korisnici i njihove saznanje potrebe zadovoljeni u centar bibliotečke djelatnosti. Biblioteke su

primorane da prihvate ove izazove tako da u svom poslovanju objedine informacione izvore (bibliotečku građu) i savremene tehnologije. Mjera uspjehnosti njihovog rada jesu zadovoljni korisnici, kojima je omogućen ravnopravan pristup znanju i informacijama, kao jednim od temeljnih ljudskih prava.

Biblioteke su danas dinamični sistemi pred kojima stoje veliki zadaci i očekivanja da odgovore na realne zahtjeve informacionog doba. To znači da su prinuđene da svoje resurse usmjere upravo na taj segment poslovanja, a radi se o skupim programima i projektima koji se moraju obaviti u skladu sa međunarodnim standardima za ovu vrstu djelatnosti. To povlači za sobom i mnogo veći broj izvršilaca sa specifičnim znanjima i vještinama, što je u našim uslovima gotovo nemoguće. Mislim da je najvažnije pitanje u našem društvu depolitizacija kulture. Svaki, pa i najmanji doprinos profesionalizaciji u kulturnim djelatnostima, a posebno, čini mi se, u oblasti kulturne baštine, od velikog je značaja za sveukupni razvoj društva, utemeljen na pravim vrijednostima.

Bibliotečko-informacioni sistem Crne Gore i njegov elektronski katalog predstavljaju danas najveću i najznačajniju bazu informacija u Crnoj Gori, koja je dostupna 24 časa na internetu. To je veliki poduhvat naše ustanove – da od 2006. godine održava i razvija ovaj sistem. Nažalost, Biblioteka nema stručnog kadra koji bi mogao da unosi u bazu sve ono što posjeduje u svojim fondovima i što je sačuvano u starim listnim katalozima. Jer, kad kažemo dva do dva i po miliona jedinica, govorimo o bibliotečkom fondu kojim bi mogle da se ponose mnogo veće i razvijenije zemlje. Moja je želja da u ovu bazu uđe što više podataka o publikacijama, a da li ćemo u tome uspjeti, ne zavisi od nas. Nacionalne biblioteke u okruženju, da ne kažem Evropi i svijetu, imaju mnogo više zaposlenih, upravo u skladu sa informacionim potrebama i

transformacijom biblioteka iz čuvara znanja u posrednika između informacija i korisnika. Ova djelatnost danas traži multidisciplinarnost i posebne vještine kako bi odgovorila izazovima trenutka. „Biblioteke otvorenih vrata“, „biblioteke bez zidova“ imperativ su doba u kojem živimo.

A koliko opasnost predstavlja ta lakša dostupnost bibliotečkog sadržaja, imajući u vidu domete softverskog kriminala?

Svakako da sofisticirani oblici kriminala predstavljaju opasnost i za bibliotečko-informacione sisteme. Do sada nijesmo imali takvih problema, jer Institut informacionih znanosti iz Maribora, koji je vlasnik softvera, preduzima sve savremene mjere zaštite podataka. Uvjerena sam da mi i nijesmo toliko interesantni, kao druge državne i bankarske institucije.

Ono što možemo sami da uradimo kad su digitalni formati u pitanju, i što smo preduzeli prošle godine, jeste da na sve digitalizovane primjere iz naših fondova stavimo tzv. vodeni žig kako bismo preduprijedili neovlašćeno preuzimanje i zloupotrebu, jer je bilo i takvih situacija.

Imajući u vidu da živimo u vremenu opšte virtualizacije, kakva je, prema Vašem mišljenju, perspektiva knjige u onom klasičnom smislu?

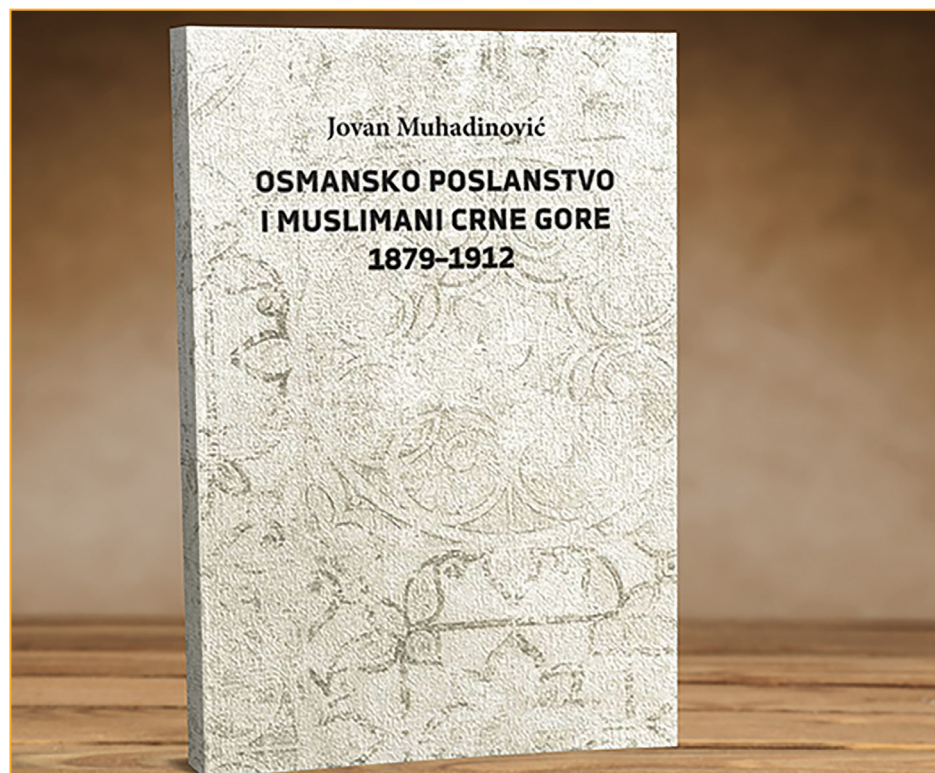
Kada je u pitanju sudbina knjige u tradicionalnom formatu, pripadam onima koji smatraju da joj informacione tehnologije i virtualizacija ne mogu nauditi. Istina, knjige se više ne objavljuju u velikim tiražima, ali se ipak prodaju u knjižarama, na sajmovima, preko interneta. Antikvarnice rade veliki posao. Mislim da budućnost knjige nije ugrožena, bez obzira na to što je štampana varijanta prilično skupa u odnosu na elektronsku. Ona je dio ljudske kulture čitanja i pruža neuporedivo ljepši osjećaj u odnosu na svoju elektronsku verziju.

N. N.

Matica crnogorska objavila knjigu „Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879-1912“

ISKORAK U NAUČNOM RASVJETLJAVANJU CRNOGORSKO-OSMANSKIH ODNOSA

■ Ovo kapitalno izdanje sastoji se od uvodnog dijela i dvanaest poglavlja na ukupno 232 strane

Knjiga pod nazivom „Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912“, istoričara **Jovana Muhadinovića**, objavljena je nedavno u izdanju Matice crnogorske.

Kako se navodi u saopštenju, knjiga je nastala na osnovu dopunjenog rukopisa magistarskog rada odbranjenog na Filozofskom fakultetu Univerziteta Crne Gore u Nikšiću.

„Ona predstavlja iskorak u naučnom rasvjetljavanju crnogorsko-osmanskih odnosa poslije 1879. godine i prikazuje situaciju u kojoj su se našli muslimani u tadašnjoj Crnoj Gori. Ranija istraživanja su se bazirala na domaćim izvorima, dok nam Muhadinović, zahvaljujući izvorima Osmanskog arhiva iz Istanbula, daje novi pogled na odnose Knjaževine Crne Gore i Osmanskog carstva u ovom periodu“, ističe se u saopštenju.

Nakon međunarodnog priznanja njene državnosti na Berlinskom kongresu 1878. godine, Crna Gora sa Osmanskim carstvom, poslije viševjekovnog sukoba, uspostavlja zvanične diplomatske odnose, da bi poslanstvo već naredne godine bilo otvoreno na Cetinju, tadašnjoj crnogorskoj prijestonici.

„Zanimljivo je da Crna Gora svoje prvo diplomatsko predstavništvo otvara upravo u Carigradu, što ilustruje koliko su bili važni odnosi sa Osmanskim carstvom. Rad osmanskog poslanstva je bio fokusiran na rješavanje problema nastalih pripajanjem novih teritorija Crnoj Gori i muslimanskog stanovništva koje je emigriralo ili ostajalo u svojim domovima. Poslanstvo je radilo i na uspostavljanju boljih ekonomskih relacija i trgovinske razmjene. Pogoršani odnosi nakon Malisorskog ustanka i izbijanje

Balkanskog rata doveli su do prekida diplomatskih odnosa 1912. godine“, podsjećaju iz Matice crnogorske.

Ovo kapitalno izdanje sastoji se od uvodnog dijela i dvanaest poglavlja na ukupno 232 strane.

„Knjiga donosi izbor arhivskih dokumenata, priloge o osmanskim poslanicima na Cetinju, vicekonzulima akreditovanim u Crnoj Gori, te izvore, literaturu i biografiju autora. U posebnom prilogu na tridesetak strana je dat izbor iz poglavlja na engleskom jeziku“, naglašavaju iz Matice crnogorske.

Urednik knjige „Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912“ je **Ivan Ivanović**, a u ime izdavača je potpisuje **Dragan Radulović**. Objavlivanje ovog naslova podržao je Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Crne Gore.

N. N.

U obrazovno-vaspitnim ustanovama u Crnoj Gori obilježen Dan sigurnog interneta

ZA BEZBJEDNO I ODGOVORNO KORIŠĆENJE SAVREMENIH TEHNOLOGIJA

▪ Predavanja, kvizovi i roditeljski sastanci o dobrim i lošim stranama globalne računarske mreže

Na Dan sigurnog interneta, koji se već 20 godina obilježava na inicijativu Evropske komisije (drugom dana, druge sedmice u drugom mjesecu), organizovane su brojne aktivnosti u obrazovno-vaspitnim ustanovama u Crnoj Gori.

U OŠ „Luka Simonović“ u Nikšiću učenici VI razreda priredili su kviz u okviru kojeg su pokazali znanje o dobrim i lošim stranama interneta, šta mogu, a šta ne smiju dijeliti putem ove globalne računarske mreže, kao i šta bi trebalo preduzeti u slučaju nasilja ili nekog drugog incidenta na internetu. Na sajtu Digitalne škole rješavali su razne

situacije sa kojima bi se mogli susresti na globalnoj računarskoj mreži, a na sajtu www.pokazistaznas.edu.me učestvovali su u kvizu „Pokaži šta znaš o sigurnom internetu“ i tom prilikom potvrdili koliko su dobri sajber agenti, kako se snalaze na društvenim mrežama, kako se provode na internetu i slično.

Učenici VIII razreda koji izučavaju izborni predmet Izrada grafike i obrada slike i fotografije kreirali su flajer na temu „Dan sigurnog interneta“.

Koordinatorica aktivnosti bila je profesorica informatike i tehnike i ICT koordinatorica **Marina Radović**.

U OŠ „Radojica Perović“ u Podgorici nastavnici i učenici učestvovali u ovoj manifestaciji koristeći sadržaje koji se nalaze na platformi digitalnaskola.edu.me. Cilj je bio podizanje svijesti o pravilnom i bezbjednom korišćenju interneta.

Učenike su podsjetili na neke od najvažnijih pravila u sajber prostoru: kada koriste internet da moraju biti oprezniji, da svoje lične podatke ne ostavljaju na internetu, da sadržaji koji se nude nisu uvijek dobro namjerni, svoju lozinku čuvaju za sebe, da na internetu, kao i u svijetu oko sebe, mogu sreći različite ljude, a neki od njih mogu da ih povrijede,

da ne otvaraju linkove i fajlove od nepoznatih pošiljalaca koje dobijaju putem elektronske pošte, kao i da se drže internet bontona.

„Zajedničkim snagama, edukacijom i podizanjem svijesti možemo učiniti internet boljim i bezbjednijim mjestom“, poručili su iz OŠ „Radojica Perović“.

U OŠ „Njegoš“ u Spuzi nastavnica informatike **Zorka Đondović** je obilježila Dan sigurnog interneta različitim aktivnostima. U holi škole ona je učenicima od šestog do devetog razreda održala radionice o bezbjednom korišćenju interneta, potom na času informatike sa tehnikom učenicima petog

razreda, ali i roditeljima na roditeljskom sastanku, koristeći materijal iz onlajn platforme Digionica „Bezbjednost na internetu“.

Đaci OŠ „Vladika Danilo“ u Srpskoj takođe su se pridružili kampanji koja promovise bezbjedno digitalno okruženje za djecu. Cilj je da se podigne svijest o novonastalim izazovima i problemima u vezi sa bezbjednošću djece na internetu, bilo da se radi o sajber maltretiranju, govoru mržnje, zloupotrebi podataka ili izloženosti štetnom sadržaju.

Povodom Dana sigurnog interneta nastavnica informatike **Sreten Stanić** održao je predavanje učenicima petog

razreda, radi promocije bezbjednog i odgovornog korišćenja Interneta i savremenih tehnologija.

U Gimnaziji „Petar I Petrović Njegoš“ u Danilovgradu učenice IV razreda **Milena Došenović**, **Vjera Kadić** i **Minea Glendža** uredile su u holi promotivni pano sa važnim informacijama i održale predavanje učenicima, predstavnicima svih odjeljenja škole. Učenicima i njihovim roditeljima prosljeđen je link sa informacijama u vezi sa ovom temom. Organizovan je i onlajn kviz u okviru kojeg su učenici mogli provjeriti svoje znanje o bezbjednosti interneta.

O. Đ.

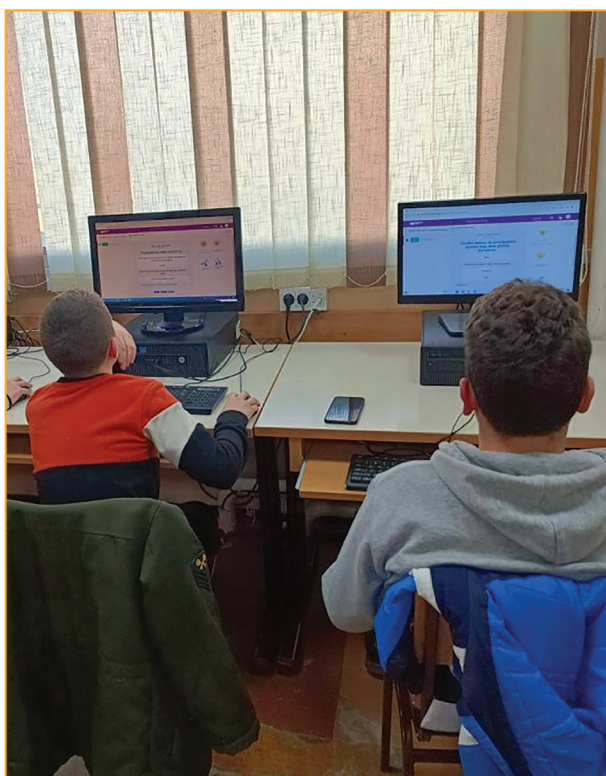
24

Prosvjetni rad

FEB
2023
BROJ
63

■ OŠ „Luka Simonović“

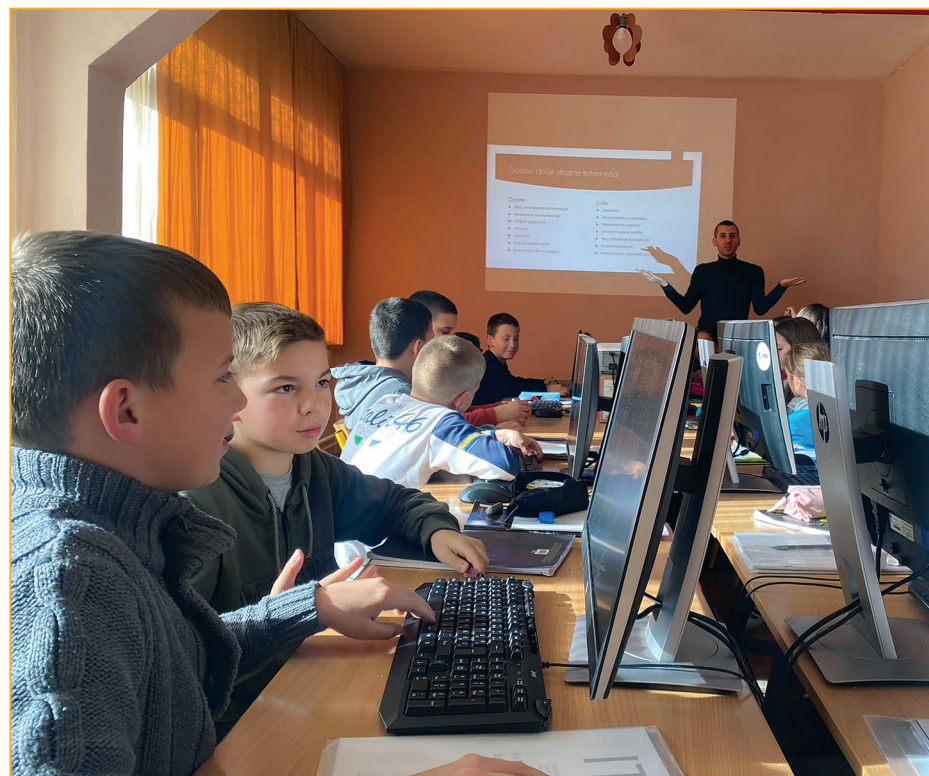
■ OŠ „Radojica Perović“

■ Gimnazija „Petar I Petrović Njegoš“

■ OŠ „Njegoš“

■ OŠ „Vladika Danilo“

LIST CRNOGORSKIH PROSVJETNIH, KULTURNIH I NAUČNIH RADNIKA

IZDAVAČ: ZAVOD ZA UDŽBENIKE I NASTAVNA SREDSTVA – PODGORICA

UREĐUJE REDAKCIJSKI KOLEGIJUM: Ljiljana Vukoslavović, Olga Đuričković i Nikola Nikolić

Veb-sajt: www.zuns.me/prosvjetnirad • <https://www.facebook.com/prosvjetnirad>

UREDNIŠTVO: Ulica Balšića br. 4

Telefon: 020/231-254

E-mail: prosvjetnirad@t-com.me

Rukopisi se ne vraćaju